FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

2012

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

101. ÅRGANG

2012

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

Fra Himmerland og Kjær Herred 2012

Copyright © Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred 2012

Redigeret af
Henrik Gjøde Nielsen

Redaktionsudvalg for årgang 2012
Broder Berg
Knud Knudsen
Henrik Gjøde Nielsen
Thorkild Nielsen
Jens Topholm

Grafisk produktion
Reklamehuset Hobro

ISSN 0107-0301

Forside
Aalborgfotografen Heinrich Tønnies blev i årene 1875-1879 betalt af DSB for at dokumentere bygningen af den første jernbanebro over Limfjorden, det første store brobyggeri i Danmark. Se Henning Bender: Heinrich Tønnies Samlingen i Aalborg, i herværende årbog. Foto i Aalborg Stadsarkiv.

Bagside samt bagside af smudstitel
Logo for Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred

Indhold

Henrik Gjøde Nielsen
Fra Himmerland og Kjær Herred 2012 7

Kirsten Andersen, Gitte Christensen
Hestetyven fra Tylstrup 9

Per Andersen
Da jernbanen kom til Himmerland 21

Aage Jørgensen
Liv i kludene 45

Henning Bender
Heinrich Tønnies Samlingen i Aalborg 57

Hans Støttrup Jensen
Seminarieelevernes sædelige og moralske vandel 77

Per Andersen, Helge V. Qvistorff
Guldkorn fra Rebild 109

Per Dahl
Johannes V. Jensen Museet i Farsø 135

Tove Michelsen
Litteratur om Himmerland og Kjær Herred 147

Meddelelser fra styrelse og redaktion 159

Medvirkende ved Fra Himmerland og Kjær Herred 2012 167

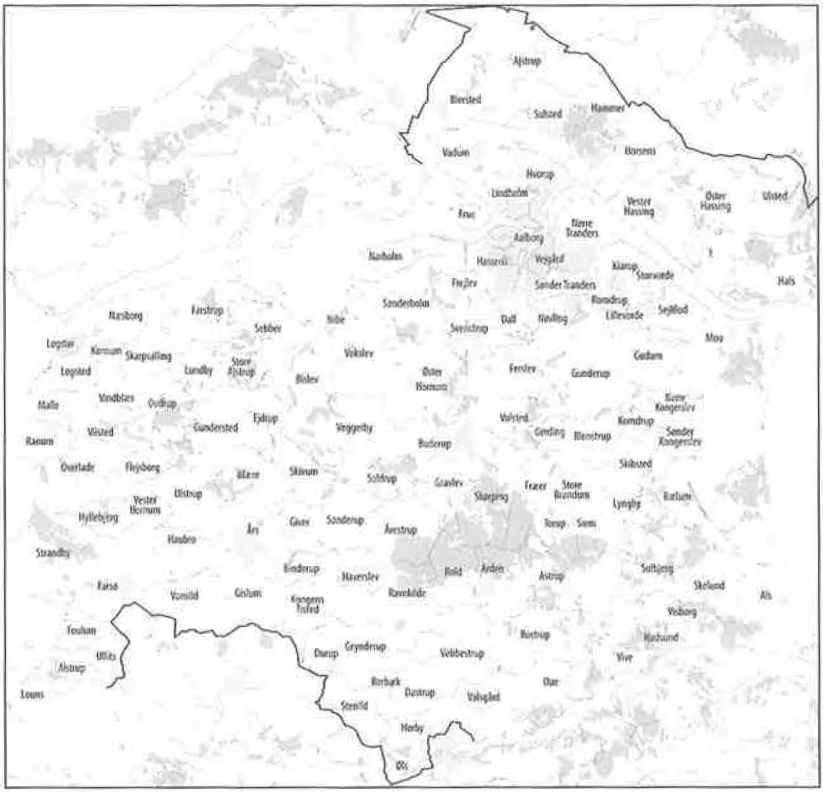

Himmerland og Kjær Herred. Kort: Jan Slot-Carlsen, Nordjyllands Historiske Museum.

Fra Himmerland og Kjær Herred 2012

Af Henrik Gjøde Nielsen

Det er det besynderligste, historien kan føre med sig. Og det er meget væsentlige ting, historien kan føre med sig. Først og fremmest fortællinger om historien, eller historien fortalt, som *Fra Himmerland og Kjær Herred 2012* indeholder en række eksempler på. Og de historiske fortællinger er jo på deres side i første række fortællinger om en fortidig virkelighed, et levet liv, og begivenheder der engang betød uendeligt meget eller blot var hverdag. Det hverdagslige kan vi i dag finde spændende og ligefrem eksotisk, og det, der engang var store, ligefrem livsbestemmende begivenheder, ville man i dag næppe hæve et øjenbryn over.

Nok så livsbestemmende er imidlertid årbogens indledende artikel af *Kirsten Andersen* og *Gitte Christensen*, som i deres slægtsforskning stødte på sagen om *Hestetyven fra Tylstrup*. Forfatterne hører ikke til den slags slægtsforskere, der dølger brodne kar i slægten, men tvært imod indvier os andre i et alt andet end uproblematisk levnedsløb.

Historien bliver sat på skinner af *Per Andersen*, der i *Da jernbanen kom til Himmerland* beretter om anlæggelsen af jernbanen gennem Rold Skov og hvad der af fulgte.

Aage Jørgensen knytter i artiklen *Liv i kludene* en kommentar til en af Johannes V. Jensens vel nok mest berømte Himmerlandshistorie, nemlig den om Tordenkalven.

I artiklen *Heinrich Tønnies Samlingen i Aalborg* fortæller *Henning Bender* om Heinrich Tønnies som fotograf, om teknikker, om markedet for fotografier og om den kolossale samling af fotografier, som dynastiet Tønnies efterlod sig.

Af *Hans Støttrup Jensen* bringer vi artiklen *Seminarieelevernes sædelige og moralske vandel*, der giver os et både enestående og, vil mange vel nok mene i dag, noget overraskende indblik i 1920'ernes og 1930'ernes politiske, kulturelle og ideologiske modsætninger i seminariebyen Ranum. Der er tale om en ganske omfattende artikel, der tager udgangspunkt i og udelukkende

handler om, hvad en ung mands køb af tre præservativer, eller kondomer, førte med sig. I dag ville man rose den unge mand for udvist fornuft og fremsynethed. I 1920'erne udløste købet af tre kondomer en sag på såvel biskoppelig som ministerielt niveau.

I artiklen *Guldkorn fra Rebild* fører *Per Andersen* og *Helge V. Qvistorff* os gennem 100 års taler fra festerne i Rebild på den amerikanske uafhængighedsdag den 4. juli. Såvel Rebild Selskabet som Historisk Samfund kan i år fejre 100-års jubilæum, og det er en særlig glæde også på denne måde at markere de to jubilæer.

Per Dahl beretter i *Johannes V. Jensen Museet i Farsø* om tankerne bag udformningen af museet for forfatteren, der blandt meget andet har givet os sine Himmerlandshistorier.

Tove Michelsen har med vanlig flid og overblik tilvejebragt oversigten over *Litteratur om Himmerland og Kjær Herred*, og vi afslutter med *Meddelelser fra styrelse og redaktion.*

Kynikere siger, at der ikke er meget nyt under solen. Det er nok muligt. Men der er altid meget nyt fra historien. En del af det nye om tiden der er gået bringer vi i *Fra Himmerland og Kjær Herred 2012.* God fornøjelse.

Hestetyven fra Tylstrup

Af Kirsten Andersen og Gitte Christensen

I denne artikel fortæller vi om en retssag fra 1794, hvor Peder Iversen kommer i en alvorlig knibe, da han i en ung alder bliver hestetyv, fordi han efter en våd aften på Thisted marked vil hjem og besøge sin mor, som han ikke har set i flere år. Artiklen fortæller desuden om en by- og herredsfoged i Thisted, som forstod at tage menneskelige hensyn ved sine domsafsigelser.

Retssagen indeholder ikke alene sagsakterne, men også detaljerede oplysninger om Peder Iversens forældre og barndom. Vi får derigennem et enestående indblik i, hvordan levevilkårene var for en dreng, der måtte vokse op som søn af en ugift mor på landet i slutningen af 1700-tallet. Hovedvægten i artiklen ligger på Peder Iversens barndom og ungdom og slutter med en pudsig detalje.

Peder Iversens barndom

Peder er født i 1775 i Tylstrup i Ajstrup sogn som uægteskabelig søn af tjenestepige Helle Pedersdatter og skrædder Iver Friederiksen, som nægter at vedkende sig faderskabet. Helle Pedersdatter har så vanskeligt ved at forsørge sig selv og Peder, at drengen tre år gammel bliver sendt til hendes mor, Kirsten Pedersdatter, og stedfar, Henrich Jensen, i Vadum, hvor drengen bor en del år.

Ifølge retssagen er det en trist tilværelse uden megen omsorg og kærlighed. Helle Pedersdatter er klar over disse forhold, men hun tør ikke protestere, da hun ikke kan have sønnen hos sig på grund af fattigdom. Helle bliver gift i 1778 med enkemanden Jens Nielsen. Da han dør i 1786, må hun flytte ind til sin søster Johanne i Tylstrup med sine to børn fra dette ægteskab og leve der af betleri. Hun bliver gift igen i 1789 med Niels Christensen, i retssagen kaldet Niels Langthiem.

Peders mormor, Kirsten Pedersdatter, og hendes mand, Henrich Svendsen, har så få ejendele, at der ikke efterlades noget skifte efter dem, så de har ikke haft mange muligheder for at hjælpe deres datter og barnebarn. Undertiden kommer sønnen Peder hjem til moderen, da han bliver lidt ældre.

"Naar hand blev en Tiid hos hende lod hun ham gaae lidet hen til en Mand i Byen som Lærte Børn at læse, men det var kun lidet han lærte der, Thi holdt ham gandske hiemme, for at lade ham besøge Sognets offentlige Skole havde hun ingen Evne til".

Peder går altså kun lidt i skole og lærer aldrig at regne eller skrive.

Tylstrup 1787

Den første landsdækkende folketælling er fra 1787. Den fortæller, hvem der boede i de forskellige gårde eller husmandssteder, hvad sognets beboere lavede, og hvor gamle de var. Der blev foretaget folketællinger med varierende interval frem til 1970, så man har mulighed for at undersøge, hvordan befolkningssammensætningen i eksempelvis et sogn har udviklet sig.

Vi har undersøgt, hvem der boede i Tylstrup i 1787. Peder Iversen var ganske vist flyttet til Meilsted, hvor han tjener hos Abraham Madsen og hans familie. Meilsted ligger i Sulsted Sogn, nord for Aalborg, mens hans forældre stadig bor i Tylstrup i nabosognet Ajstrup på dette tidspunkt. Og det giver os et indtryk af, hvilke beboere der befandt sig i Tylstrup, mens Peder Iversen boede i landsbyen.

Af de 119 personer som boede i Tylstrup var 57 mænd og 62 kvinder. Otte var enker eller enkemænd mens 39 var gift. Årsagen til, at det ikke er et lige tal, er at den gifte Maren Jensdatter tjener hos Jørgen Nielsen og Dorthe Nielsdatter i husstand nr. 20, mens hendes mand ikke opholder sig i Tylstrup. 26 personer i alderen 19 til 54 år er ikke gift og har ifølge folketællingen aldrig været det.

Som noget specielt, kan man i folketællingen 1787 se, hvor mange gange beboerne har været gift. 39 personer er blevet gift en gang, seks er blevet gift to gange, mens to personer har været gift tre gange. De to, som er i deres tredje ægteskab, er begge mænd, så man kan forestille sig, at den ene eller begge tidligere hustruer er døde i barselsseng.

Gennemsnitsalderen i Tylstrup er 28,89 år og fordeler sig fra seks et-årige til en enkelt 85-årig. Brugere af folketællinger ved, at der kan være et par års forskel på folks reelle alder og den alder, de opgiver i folketællingen, især i de ældste folketællinger. Det var ikke særligt ofte, man havde brug for at fortælle, hvor gammel man var. Det er således ganske markant, at hele ni personer for-

tæller, at de er 50 år, når der er 15 personer i alderen 46-54 år. Det er ikke umuligt, men de har sandsynligvis husket forkert, da de mente, at de var 50 år. Peder Iversens farbror, Peder Frideriksen, er én af de ni 50-årige. Dog er det tydeligt, at de færreste oplever deres 60 års fødselsdag.

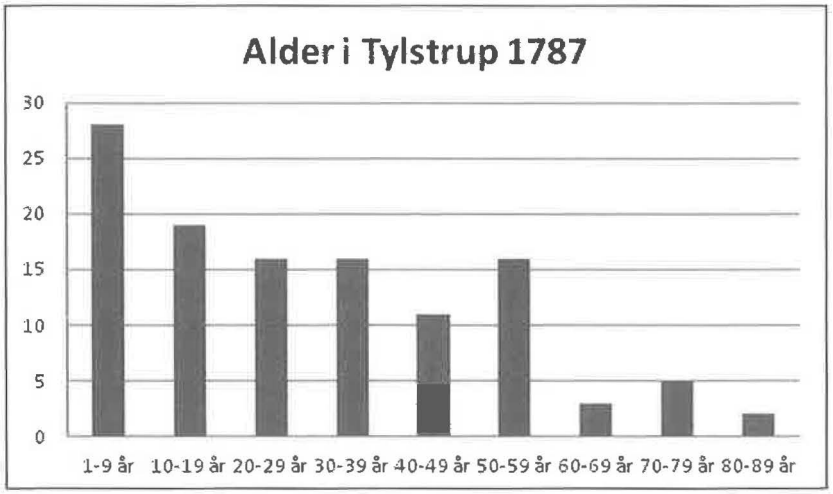

Fig. 1. Aldersfordelingen i Tylstrup 1787.

Befolkningen i Tylstrup levede naturligvis af jorden. Hovedparten var "bonde og gårdbeboer" eller "bonde og husmand". To personer er smede ved siden af deres erhverv som henholdsvis bonde og husmand. To er skræddere, det er Peder Iversens far og farbror. Kun fire personer er almisselemmer, hvoraf en er blind og en anden halt. De unge mænd og kvinder tjener på gårdene, og konerne forestår husholdningen. Kun tre personer bor på aftægt. De er i alderen 75-85 år. Når kun tre personer boede på aftægt skyldes det naturligvis, at de færreste nåede deres 60-års fødselsdag, og de kunne klare sig selv til det sidste. Desuden er der enkelte daglejere og to betlere.

Betleri eller tiggeri var ikke usædvanligt. Det var ikke mange, som havde mulighed for at lægge til side til strenge tider. Det er således ikke usædvanligt, at der var en del dødsfald i slutningen af vinteren, hvor maden var knap, og man ventede på at kunne

samle de første planter. Når det kneb sidst på vinteren, kunne planten syre give et godt tilskud til kosten hos dem, som ikke havde mere kål tilbage.

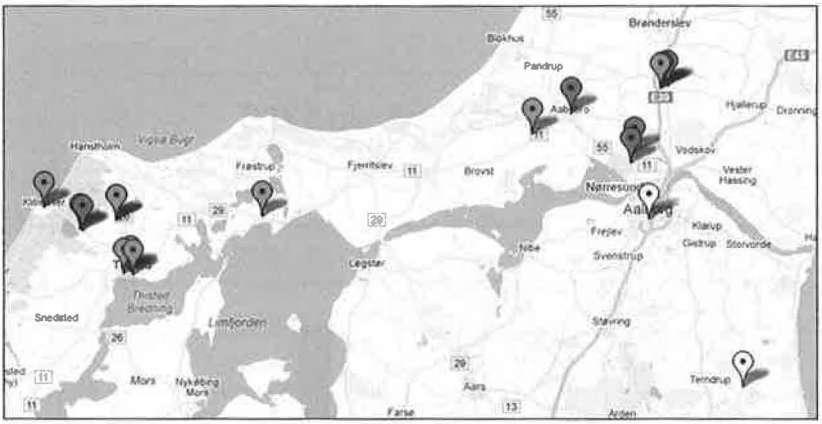

Fig. 2. De mørke markører viser de steder, hvor Peder Iversen boede inden hestetyveriet. De røde markører viser hans tur på den stjålne hest. De lyse markører viser, hvor han boede efter sin løsladelse.

Ud at tjene

Da Peder Iversen var blevet så stor, at han kunne komme ud at tjene, blev han hyrde i tjeneste hos beboerne i Brandborg i Ajstrup Sogn. Her var han et år. Af folketællingen i 1787 fremgår det, at Peder tjener hos Abraham Madsen og hans familie i Melsted, som ligger i Sulsted Sogn, som er nabosogn til Ajstrup. Derfra kom han til Jørgen Østergaard i Tylstrup, hvor han var om sommeren. *"Thi samme Efteraar var det hand rømte og kunde hand maaske den gang være en 13 á 14 Aar."*

I 1790 tjener Peder i Aaby Sogn, som ligger vest for Sulsted Sogn. I 1791 opholder Peder sig langt længere mod vest, idet han bliver konfirmeret i Tved Kirke i Nors Sogn i Thisted Amt. Tilsyneladende har Peder Iversen sat pris på sognepræsten i Nors Sogn, for i påsken 1794 går han til alters hos hr. provst Anders Hvass, selv om han tjener hos Jens Nielsen i Vester Vandet Sogn. Jens Nielsen bor på Vandetgård med sin kone Inger Poulsdatter

Nordentoft. Vandetgård, som ligger på Vandetvej 22 (matr. nr.7a), er en af de største og bedste gårde i Vester Vandet Sogn. Udover Jens Nielsen og Inger Poulsdatters tre voksne børn har de fem tjenestefolk, så det var en gård, som krævede en del arbejdskraft.

Besøg hos mor

Ud over torvedagene er der marked i Thisted fire gange om året. Tirsdag 17. juni 1794 er den 18-årige Peder Iversen til Thisted marked. Han drikker en del øl og brændevin sammen med Christen Nordentoft, *"som nu er rejst til København"*, og Peder Pedersen fra Wording foruden en del flere, som Peder Iversen ikke husker navnene på bagefter.

Peder forlader først markedet noget efter, at solen er gået ned. Om natten mellem den 17. og 18. juni kommer han frem til Vester Vandet Sogn, hvor han tjener. Alle sover, da han kommer hjem, og han får ubeskrivelig trang til at rejse til Tylstrup for at besøge sine forældre. *"Snaasnart han havde fattet denne Beslutning begav han sig strax af Sted uden at spørge Husbonde eller Lægdsmand Tilladelse."*

Peder Iversen kommer forbi en mark, hvor en hest står tøjret. Han løsner hesten og sætter sig op på den for at ride hjem til sine forældre uden i øvrigt at overveje at spørge hestens ejer, om han må låne den. Da det sker om natten, og han ikke er særlig godt stedkendt, rider han mod vest og altså i modsatte retning af Tylstrup, som ligger mod øst.

Da Peder kommer til Klitmøller ved Vesterhavet, går det op for ham, at han er redet forkert. I det *"næstøverste"* hus spørger han en kvinde om vej til Vester Vandet. Han finder tilbage til Vester Vandet, hvor han tjener, og i daggryet taler han med to af Jens Nielsens tjenestepiger, Anne Dorthe og Kirsten. Han fortæller dem, at han rider hjem og besøger sine forældre, hvilket pigerne ikke kommenterer.

Peder gør holdt i Nors præstegård, hvor han taler med provst Hvass. Peder spørger, hvornår han får sit skudsmål derfra og til præsten i Vester Vandet, så han kan få vished om, hvor han skulle gå til alters næste gang: Skal det være hos hr. Hvass i Nors eller hos hr. Eeg i Vester Vandet?

Efter tre dages forløb kommer Peder til Tylstrup. Forældrene spørger naturligvis, hvis hest det er, Peder er i besiddelse af. Han

fortæller dem, at han har købt den, og at hans hensigt alene er at besøge dem. Efter han har opholdt sig en dag hos sine forældre i Tylstrup, rider han tilbage mod Vester Vandet på den sorte hest, som han lånte i Vester Vandet.

I landsbyen Røgel i Brovst Sogn møder Peder Iversen en mand, som han ikke kender. Manden spørger, om ikke Peder vil bytte hesten. Det vil Peder gerne. De bliver enige om, at Peder skal have 5 rigsdaler foruden en sort hoppe. Efter de to har drukket lidkøb, fortsætter Peder rideturen mod Vester Vandet.

I Øsløs Bisgaard møder Peder Iversen Niels Jensby, som ejer den hest, som Peder havde fundet tøjret på en mark. Niels Jensby spørger Peder, om *"han havde borttaget en sort hest og dermed var bortredet"*. Det nægter Peder i begyndelsen. Da Niels Jensby senere giver Peder en dram, vælger Peder at tilstå, også fordi han frygter, at hans fortsatte benægtelse kan gøre ham fortræd. Da han har tilstået, afleverer Peder den ombyttede hoppe og de 5 rigsdaler, som han havde fået i bytte til Niels Jensby. Herefter følger han med Niels Jensby til Thisted, hvor Peder bliver overleveret til rettens behandling.

Retssag

Retssagen begynder lørdag 28. juni 1794 på Thisted samt Hillerslev-Hundborg Herreders Ting. I 1746 havde rådhus, ting og arresthus adresse på Store Torv i Thisted. Det var karakteriseret som et 1 etagers hus på 7 fag af mur og bindingsværk, der er teglhængt. Bygningen var i brug frem til 1793, hvor den blev nedrevet. I stedet opførte man et nyt rådhus, der lå midt på det nuværende Store Torv. Det gulkalkede rådhus er historisk set en forlængelse af det gamle middelalderlige byting, der blev holdt under åben himmel. Det, der foregik på rådhuset, var knyttet til byens styrelse og til retsvæsenet.

Otto Lemvigh er dommer og byfoged ved Peder Iversens sag. Netop by- og herredsfoged Lemvigh var kendt som en meget retskaffen og retfærdig dommer. Lemvigh sluttede sin embedskarriere som landvæsenskommissær, men allerede inden da virkede han for bøndernes interesser blandt andet ved udstykningen af Torp v. Ræhr. På Ræhr kirkegård findes resterne af en granitsten, som taknemmelige bønder omkring år 1800 rejste for den "retskafne og ærlige Bondeven".

Som by- og herredsskriver deltager den 34-årige Christian Brøndlund, præstesøn fra Vang, mens Peder Iversens forsvarer er den 50-årige prokurator Corfix Møller fra Todbøl. Retssagen bliver under hele forløbet fulgt af følgende stokkemænd: Peder Harboe, Peiter Didrichsen, Christen Frost, Jørgen Jensen, Peder Schinnerup, Hartvig Pedersen, Jacob Styfken og Ole Høyer alle af Thisted.

Befolkningens deltagelse i retsplejen var i 1700-tallet indskrænket til, at otte af herredets beboere som tinghørere, tingmænd eller stokkemænd skulle overvære retsmøderne for i givet fald at kunne bevidne, hvad der var foregået på tinge eller sørge for dommens efterlevelse. Hvis fremmødet på tinget kun var lille, blev det efter middelalderen almindeligt, at et antal af egnens beboere blev udskrevet til at møde op for at bevidne, hvad der fandt sted. Ud fra ovennævnte navne må det antages, at det sidste er tilfældet i denne sag. Ordet stokkemænd havde forbindelse med tingstedets indretning, idet der over nogle store sten, der var placeret i firkant, blev lagt planker eller bjælker, de såkaldte fire stokke. Her sad bl.a. herredsfogeden, herredsskriveren og stokkemændene. Stokkemændene blev i 1847 afløst af lønnede retsvidner.

Peder Iversen forklarer i retten, at han hverken havde i sinde at beholde hesten eller de penge, som han havde fået i bytte, og at alle pengene var i god behold, fordi han ville aflevere begge dele til hestens ejer. Hvis hestens ejer ikke var tilfreds med det, ville han se, om han kunne gøre noget andet for at stille ejeren tilfreds. Peder bliver i retten spurgt, hvorfor han havde benægtet, at han havde taget hesten, da han mødte Niels Jensby i Øsløs Bisgaard. Det skyldtes, at han ikke kendte Niels Jensby, og han ville skjule sin udåd så længe som muligt.

Niels Jensby fortæller retten, at hans sorte hest, som var 10 år gammel og havde en værdi af 20 rigsdaler, stod tøjret på Thinstrup mark, som lå ca. ½ mil øst for Vester Vandet. Så snart han havde opdaget, at hans hest var borte, og Peder Iversen var rømmet fra Vester Vandet, fik han mistanke om, at den unge mand havde taget hesten. Niels Jensby fortæller desuden, at han ud over den sorte hoppe og de 5 rigsdaler havde fået en gammel saddel og et bidsel, som han ikke ved, hvor kom fra. Han havde fundet hoppens ejer og havde byttet den og pengene. Han havde

fået sin egen hest tilbage, og derfor har han ikke længere noget udestående med Peder Iversen.

Peder forklarer, at han havde taget hovedtøjet og bidslet et sted vest for Thinstrup, men da det havde været mørkt, og han havde været fuld, kunne han ikke huske præcist, hvor han havde taget det, men det havde været hans intention at levere det tilbage. Herefter ophører dagens retsmøde Peder Iversen bliver overleveret til arrestforvareren.

Lørdag den 19. juli 1794 fortsætter retssagen. Jens Nielsen, som Peder Iversen tjente hos, bekræfter i retten, at Peder ikke spurgte som tilladelse til at forlade sin tjeneste for at besøge sin mor. Jens Nielsen oplyser endvidere, at Peder Iversen havde været ærlig og tro i hans tjeneste. Dog havde den unge mand lånt noget tøj af hans voksne hjemmeboende søn, Niels Jensen. Det drejede sig om: *"En blaae Klædes Kiol, en Flammet Hvergarns Trøye samt et par guld Skind Buxer med Sølv Knapper i og et par blaae Uldne Strømper".*

Peder Iversen tilstår, at han havde lånt tøjet af Niels Jensen.

Under retssagen afhøres også de to piger, som tjente hos Jens Nielsen. Dorthe og Kirsten fortæller, at Peder Iversen havde bildt dem ind, at han havde købt hesten ved markedet, og at han ville ride bort nogle dage for at skaffe penge til at betale for hesten. Pigerne bekræfter, at Peder Iversen bar Niels Jensens tøj. De har i øvrigt kun godt at sige om Peder, som de først havde lært at kende, da de kom til Vester Vandet i påsken. Peder bliver spurgt, om han havde sagt således til Dorthe og Kirsten. Han havde på det tidspunkt stadig været fuld, så han kan ikke huske, hvad han fortalte dem. Under retssagen er Peder Iversen i øvrigt *"løs og ledig"*, hvilket betyder, at han ikke var i lænker.

Man havde fundet frem til ejeren af den sadel og det bidsel, som Peder havde lånt et sted vest for Thinstrup. Anders Jensen af Ladegaard i Sjørring Sogn havde manglet de to borttagne dele, men efter han fik dem tilbage, har han ikke noget udestående med Peder Iversen.

For at finde ud af om Peder Iversen er den, som han udgiver sig for at være, herunder at han rent faktisk stammer fra Tylstrup i Ajstrup Sogn, skriver retten et brev til præsten i Ajstrup med en lang række spørgsmål. Præsten boede ikke i sognet, da Peder boede der, så han får hjælp fra blandt andre Peders moder, Helle

Pedersdatter, med besvarelsen af spørgsmålene. Hun oplyser, at hun ikke ved, hvordan Peder havde opført sig, mens han boede hos sin moders stedfader, Henrich Jensen i Vadum. Mens sønnen boede hos hende, hørte hun aldrig om problemer, og heller ikke de steder, hvor han havde tjent. De havde tværtimod været tilfredse med hans indsats. Der var ingen, som havde mistænkt Peder for tyverier i Ajstrup Sogn. Dog mener moderen, at sønnen havde fået lyst til spil og drik, mens han tjente på Østergaard.

Dommens dag

Tirsdag den 28. oktober 1794 får vi et sammendrag af sagen: Peder Iversen har *"godvillig og utvungen Tilstaaelse for at handlingen af ham Virkelig er begaaet"*. Dog indrømmer han, at han havde forsøgt at holde sin forbrydelse skjult så længe som muligt, selv om han ville levere det stjålne tilbage.

Man kan forestille sig, at Peder Iversen har været urolig for at få sin dom, for han skulle dømmes efter Forordningen af 20. februar 1789 ang. nærmere bestemmelse af straffe for tyve og hælere. Hvis han blev dømt efter § 4, ville han få livsvarigt fængsel, for:

"Stjæler nogen heste eller stort kvæg på marken, gør indbrud, bestjæler skibsbrudne, eller begår andre sådanne grove tyverier, for hvilke de forrige love og anordninger fastsætte højeste tyvestraf, da skal den skyldige straffes med at stryges til kagen og arbejde i fæstningen, eller tugthuset, sin livstid."

Livsvarigt fængsel for hestetyveri får Peder Iversen ikke, idet retten tager hensyn til hans manglede sjælekræfter, da han tog hesten. Med de manglende sjælekræfter henvises til, at han ikke var ved sin fornufts fulde brug efter den foregående dag og nats druktur. Retten tager endvidere hensyn til hans unge alder og især underretningen fra sognepræsten i Ajstrup Sogn, hvor han stammer fra. Præsten beretter om et barn, som er uønsket af sin far, og at han bor hos sin mormor og hendes mand, fordi hans ugifte mor ikke kan forsøge han. Moderen er ikke ganske sikker på, at drengen får al den opdragelse og skolegang han burde have, men hun var ikke i stand til at gøre det bedre selv. Lærdom fik han ikke meget af, da han var flyttet hjem til hende. Som nævnt lod hun *"ham gaae lidet hen til en Mand i Byen som Lærte Børn at læse, men det var kun lidet han lærte der."* Hun havde ikke råd til at lade ham besøge sognets offentlige skole.

Fordi Peder Iversen på grund af sine ringe kår ikke fuldt ud er klar over forbrydelsens alvorlige karakter, nøjes man med at dømme Peder efter den mildere § 1 i Forordningen af 20. februar 1789 ang. nærmere bestemmelse af straffe for tyve og hælere:

"Alt simpelt Tyverie skal herefter første Gang straffes med Tugthus Arbeide fra 2 Maaneder indtil 2 Aar; i hvilken Henseende Forbryderens alder, Opdragelse, Foregaaende levnet, iværende forfatning, Gierningens Anledning, det Stiaalnes Værdie, især med Hensigt til den Forudrettedes Vilkaar, og endelig om Forbryderen under samme Sag findes at have giort sig skyldig i flere Tyverier, eller han har bestiaalet den, hos hvem han tiener, ere de Omstændigheder, der fornemmelig bør komme i Betragtning, til at bestemme den fornævnte Strafs Grad".

Peder Iversen accepterer dommen og erklærer, at han gerne ville til Viborg Tugthus, så han kan komme i gang med at afsone straffen.

Viborg Tugthus

I lægdsrullen fra 1795 står der: Wiborg Tugthus den 18. juni 1795 på 2 år.

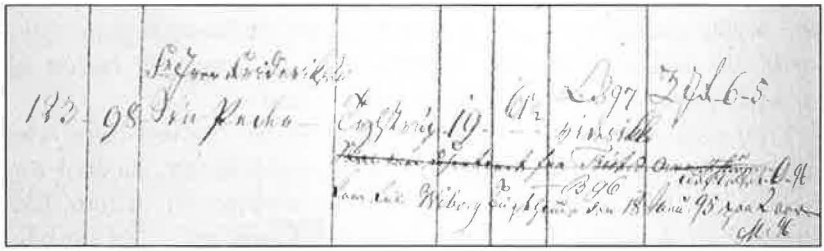

Fig. 3. Lægdsrullen fra 1795, hvoraf fremgår, at Peder Iversen havde opholdt sig i Viborg Tugthus.

Peder Iversen bliver indskrevet i protokollen som nr. 459 i rækkefølgen efter juli 1779. Han ankommer fra Thisted Amt søndag 18. januar 1795 om morgenen, fængslet for hestetyveri. Han bliver løsladt tirsdag 19. januar 1797.

Voksenliv

Peder Iversen bliver gift omkring 1803 med Ane Rasmusdatter, datter af Rasmus Bech fra Korup, Solbjerg sogn, om end ægteska-

bet ikke er fundet i kirkebogen. De får to børn, Anne Johanne Pedersdatter født 1804 i Solbjerg og Jacob Pedersen født 29. september 1806 i Solbjerg. Peder Iversen er husmand i Korup, Solbjerg Sogn, da børnene bliver døbt. I forbindelse med hustruen Anes død i 1809 omtales han som soldat. *"Soldat Peder Iversens Hustru Ane Rasmusdatter, Inderste hos Gaardmand Christen Christensen i Trinnerup, 37 aar gl. døde i Barnsnød uforløst".* Peder Iversen er soldat i 3. jydske Infanteriregiments 4. battaillions 2. musqueteer-Compagnie. Han nævnes blandt modtagerne af munderingspenge. Han forlod den stående hær i 1805. Ved sønnen Jacobs konfirmation i 1821 står det, at Peder Iversen er tjenestekarl i Aalborg. Det har ikke været muligt at finde hans dødsfald og begravelse.

Afslutning

En pudsig efterskrift er, at Peder Iversens søn Jacob Pedersen i 1830, 35 år efter faderens hestetyveri, bliver idømt livstid på grund af hestetyveri, men det er en helt anden historie, som kan læses på: http://www.kirsten-andersen.dk/10579423.

Upublicerede kilder

Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg
Lægdsrullen 1795, lægd 4, Ajstrup, løbenr. 123.
Viborg tugthusarkiv: Fangesager 1779 – 1874 Registratur B-204.
Viborg tugthusarkiv: Strafferegister over mandsfanger 1770 – 1870.

Publicerede kilder

Bindesbølls Rådhus i Thisted. Realea, 2010.
Bogen om Øster og Vester Vandet. Forlaget Knakken, 2007.
Dansk socialhistorie. Gyldendal.
Folketællinger: CD-rom, DDA-11, oktober 2010.
Herdis Fisker: Da herremanden hjalp sin fæstebonde. I: Thisted historisk årbog, 2006.
F. Elle Jensen: Slaget paa Rheden og Thylands Præster. I: Thisted historisk årbog, 1951.
Nygaards sedler: http://ddd.dda.dk/nygaard/sogeside.asp
Peter Riismøller: Sultegrænsen. Nyt Nordisk Forlag, 1998.
Kaj Sekkelund: Købmænd og handelsliv i Thisted 1814-50. I: Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1991.
N. Sodborg: Udskiftningen af Øsløs Sogns Jorder i 1786. Et kulturhistorisk Tidsbillede. I: Thisted historisk årbog, 1913.
Thisted By 1769-1840. I: Historisk Årbog for Thisted Amt, 1924.

Da jernbanen kom til Himmerland

Banen der satte spor i Rold Skov

Af Per Andersen

Det siges, at af alle drifter er jernbanedriften den næstvigtigste. Udsagnet rummer da også et gran af sandhed, thi det at kunne transportere sig fra sted til sted har altid været et vigtigt element i menneskers kontakt med hinanden. Det være sig mellem lande, landsdele, byer og sogne. I fordums dage foregik denne transport dog i langt højere grad til søs end over land, idet vejene ofte var i en meget dårlig stand, også set med datidens øjne.

Således også i Himmerland, hvor en rejse fra Aalborg til Hobro let kunne tage en dag eller mere, ikke mindst på grund af de vanskelige forhold gennem Rold Skov. Et forhold som dog blev stærkt forbedret, da man i 1852-1855 anlagde en ny og lige hovedlandevej mellem de to byer. De forbedrede transportforhold blev yderligere udbygget, da man i 1869 kunne indvie sidste etape af en jernbane fra Flensborg til Aalborg, nemlig strækningen mellem Randers og Aalborg.

Der banes vej til damphesten

Allerede i 1844 opstod de første tanker om at bygge en længdebane op gennem Jylland til Aalborg, men først i 1861 blev der vedtaget en lov om at bygge denne jernbanestrækning. Banen blev anlagt efter en kontrakt mellem den danske stat og det engelske konsortium Peto, Brassey & Betts, hvilket således også gjaldt for den sidste etape mellem Randers og Aalborg. Det var den danske stat, der betalte arbejdet og da strækningen var færdig var der brugt 19,4 millioner rigsdaler.

Efter forudgående undersøgelser påbegyndtes arbejdet i foråret 1866 under ledelse af ingeniør Frederick James Rowan med W. A. Scott og Th. P. Watson som sine nærmeste medarbejdere. Jordarbejdet blev udliciteret til underentreprenører, som ansatte daglejere til at udføre arbejdet. Daglønnen var almindeligvis en rigsdaler, men når vejrliget standsede arbejdet, blev der ikke udbetalt løn. Arbejderne måtte selv sørge for deres forplejning,

så mange landmænd fik en ekstraindtægt ved at holde marketenderi. Jordarbejdet blev udført med skovle og trillebøre, som blev kørt på udlagte planker. Når banelegemet var tilstrækkeligt bredt, anlagde man arbejdsspor, således at jorden kunne køres bort ad disse i hestetrukne fladvogne.

Det var ikke uden tekniske problemer at anlægge den nye bane. Ved Hobro havde nogle vandrige kildevæld givet store problemer, men det var næsten uovervindelige vanskeligheder, der mødte de engelske ingeniører og jernbanearbejderne ved overgangen over Lindenborg Å lige nord for Rold Skov. Her slugte mosedragene utallige læs fyld for at skabe en tilstrækkelig stabil dæmning, ligesom der også skulle bygges en 10 meter lang bro over selve åen. Ud over selve banelegemet er der endnu synlige spor i Rold Skov fra dette arbejde, idet to af skovens boliger i Mosskov, Arnebakkehus og Mosskovhus, oprindeligt er bygget som boliger for de engelske ingeniører.

Banen blev i første omgang anlagt som enkeltsporet, men senere udvidet til dobbeltsporet i flere etaper, som blev taget i brug således: Mellem Svenstrup og Aalborg i 1940; fra Randers til Hobro og Arden, anlagt i seks etaper mellem 1940 og 1951, og endelig fra Arden til Svenstrup, anlagt i fire etaper mellem 1953 og 1956. De mange etaper blev således ikke anlagt i kronologisk orden, så det var en lang og sej anlægsperiode, man skulle igennem, før der kunne køres dobbeltsporet hele vejen fra Randers til Aalborg.

Ommersyssel

Selvom vi i denne artikel vil beskæftige os med jernbanen i Himmerland, havde strækningen som nævnt sit udgangspunkt i Randers. Den ca. 32 km lange etape til Hobro, som gennem tiden har haft følgende stationer og trinbrætter, nemlig Svejstrup, Bjerregrav, Kousted, Fårup, Sønder Onsild og Øls, var anlagt i ådalene for at undgå et meget kuperet terræn. Det er netop i ådalen ved Trinderup, at grænsen går mellem Himmerland og det øvrige Jylland. Kun på en strækning af nogle ganske få km er Himmerland "landfast", ellers er landsdelen omgivet af hav, fjord og åer, men her mellem Onsild Å og Skals Å hænger Himmerland sammen med det øvrige Jylland. Det er et stykke historisk land, hvor Odins navn indgår i adskillige stednavne. Der har da

også ligget en stor helligdom her, Odinsalteret i Trinderup Krat. Mads Lidegaard skriver i sin bog "Hærvejen i Himmerland", at det er 187 meter langt og 14 meter bredt og dermed det største stenmonument i hele landet. Det var her i Trinderup Krat, at Hærvejen krydsede i gamle dage. Man kan endnu se resterne af broen, der førte Hærvejen over Onsild Å. Sandelig en spændende "port" til "næsten øen" Himmerland. Fra denne "port" vil vi starte en fiktiv rejse.

Fig. 1. Hobros første station, 1869-1893, ses centralt i billedet. Forrest til venstre ses Hodals Møllegård og til højre Hodal Teglværk. Bemærk korntraverne på marken. Billedet venligst udlånt af Hobro Museum.

Banens forløb i Himmerland

Da "porten" således danner skel mellem de to åer, stiger banen her, men falder så igen ned mod Lokeshede for herefter at fortsætte på kanten af Onsild ådal til Hobro. Her passeres ringborgen Fyrkat, den ene af vore fire store ringborge, som blev anlagt i vikingetiden, og som formodentlig er bygget af Harald Blåtand omkring år 980.

Som så mange andre østjyske byer er Hobro beliggende forholdsvis lavt for enden af en fjord. Stationen blev derfor placeret på det høje terræn lige vest for Vesterfjord, således at man kunne undgå de stejle fald og stigninger. Banens videre forløb går gennem en slugt og passerer snart Tobberup, hvor der i 1944 og 1945 skete to terrorhandlinger som hævn mod den danske sabotage. Begge gange var der anbragt sprængladninger i toget, og begge gange var der 10 dræbte og mange sårede. Der blev senere anbragt et trækors omtrent midt imellem de to ulykkessteder. Banen svinger snart herefter under den gamle hovedlandevej mod øst og fortsætter så næsten ret mod nord til Arden og Skørping.

På strækningen til Arden har der været en nu nedlagt station ved Øster Doense, hvor toget i starten kun stoppede på markedsdage i Hobro. Stationen fik dog senere normal betjening, hvilket selvsagt har været medvirkende til at udvikle dette område. Selvom det stadig er et typisk landbrugsområde, findes der også en betydelig industri i form af rockwoolfabrikkens placering tæt ved banen. Ligeledes har der været et trinbræt ved Hvarre (nedlagt i 1951), som sandsynligvis har navn efter middelalderborgen Hvarre Slot, som havde sin placering på en banke, der skyder sig ud mellem Gandrup Sø og Hvarre Sø.

Både Arden og Skørping stationer samt det mellemliggende, men nu desværre nedlagte trinbræt i Mosskov, har med deres placeringer i henholdsvis den sydlige, den nordlige og den centrale del af skoven haft særdeles stor betydning for skovbruget i Rold Skov. Jernbanen har i det hele taget spillet en stor rolle i hele området. Herom senere.

Begge de nævnte stationer havde fra starten andre navne. Arden station hed Hesselholt ligesom det pågældende område af Store Arden sogn gjorde. Senere kaldtes den Store Arden station, men efterhånden som der voksede en by op omkring den, blev navnet kortet ned til Arden station. Ligeledes hed Skørping station fra starten Sverriggaard, idet den fik sit navn efter en bondegård, senere købmandsgård, som lå lige overfor stationen på det sted, hvor der nu er en bank. Også her voksede der en stationsby op. Denne tog sognets navn, Skørping, hvorfor man så også ændrede stationens navn til Skørping station. Sognets gamle landsby, som ellers havde heddet Skørping i århundreder, måtte så af samme grund også have sit navn ændret og kom herefter til at hedde Gammel Skørping.

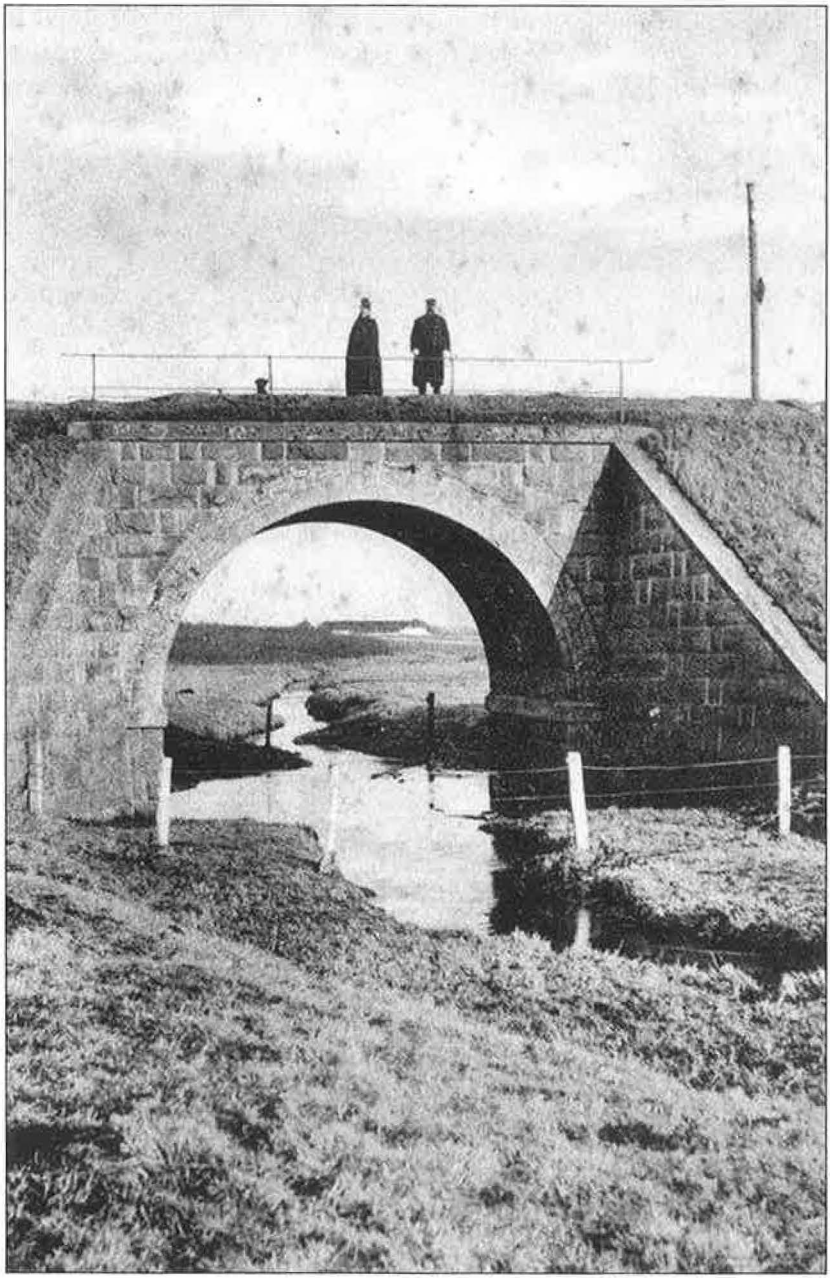

Fig. 2. Den gamle jernbanebro over Lindenborg Å anno 1869. Billedet venligst udlånt af Lokalhistorisk Arkiv, Skørping.

Den 7,5 km lange tracé fra Skørping til Støvring var som før nævnt den vanskeligste at bygge på hele strækningen. På visse steder måtte man grave ud i terrænet, men det var for intet at regne mod de problemer, der var med at lave nogle tilstrækkeligt bæredygtige dæmninger hen over Lindenborg ådal. Da boringer helt ned til 20 meter ikke havde vist fast bund, måtte man over en strækning på 350 meter fylde tusindvis læs jord og grus på, indtil man havde fået lavet en dæmning, der havde den nødvendige stabilitet. De lokale rystede på hovedet, for alle vidste jo, at mosen var "bundløs". Det har da også ved senere boringer, i forbindelse med dobbeltsporet, vist sig, at dæmningen nogle steder faktisk "flyder" på hele 8 meter dynd. Det var ej heller problemfrit at bygge den 10 meter lange bro hen over åen. Den blev oprindeligt opført som en buekonstruktion af tilhugne granitkvadre, hvilket selvsagt krævede nogle solide funderinger ned til fast bund. Brokonstruktionen er dog senere blevet ændret til høje, lodrette granitpiller, hvorpå der hviler et ret brofag.

Da man i 1956 anlagde dobbeltsporet mellem Skørping og Støvring, valgte man at lægge det nye spor i en lidt vestligere trace for at undgå nogle ret store fald og stigninger samt en kurve ved Gammel Skørping. Dette medførte, at der også skulle bygges en ny bro over Lindenborg Å. Det var en vanskelig opgave, idet den nye jernbanebro skulle være hele 66 meter lang med et frit spænd på 24 meter og med 15 meters højde. Som de omtalte prøveboringer havde vist, turde man ikke forlade sig på engens bund, hvorfor broen blev bygget på 20 meter lange pæle af jernbeton, som hver vejede 4 tons. Disse nåede ikke bunden, men gnidningsmodstanden er stor nok til at holde fundamentet på plads.

Bundforholdene gjorde tillige, at opfyldningerne til den nye dæmning også denne gang gav store problemer. Når trykket fra det påfyldte materiale blev for stort, blev mudder og tørv presset op, og dæmningen sank. Undertiden forsvandt både tipvogne og tipvognsspor sammen med dæmningen. Disse vanskelige forhold ville naturligvis også medføre en meget lang "sætningstid". Men som modvirkning mod det tog man en snedig metode i brug, idet man borede et rør ned til den faste bund under dyndlaget. Heri blev der efterfølgende nedsænket en sprængladning, således at dyndet kunne sprænges til side, så det påfyldte materiale straks

faldt ned til fast bund. Jordarbejdet blev udført under besættelsen, men først i 1956 var sporarbejdet færdigt og kunne tages i brug.

Støvring er på én gang et gammelt landbrugssamfund og en ny stationsby. Stationen blev som følge af banens fortsatte forløb langs med ådalen anlagt forholdsvis langt øst for den oprindelige bebyggelse, men med anlæggelsen af Jernbanegade sørgede man for, at der var god adgangsvej til stationen, ligesom der fra omkring 1880'erne begyndte at vokse et helt nyt bysamfund op her. Befolkningstallet steg i øvrigt så kraftigt, at dette gav anledning til at bygge en kirke i Støvring, og den gamle sognekirke i Buderup blev nedlagt i 1907 og derefter betegnet som Buderup Ødekirke.

På strækningen mellem Støvring og Ellidshøj har der ligget et nu nedlagt trinbræt, kaldet Annerup. Et navn, som sandsynligvis relaterer til Raakildegaard, som i 1800-tallet en overgang kaldtes Annerup efter den i 1678 tillagte gård, Annerup.

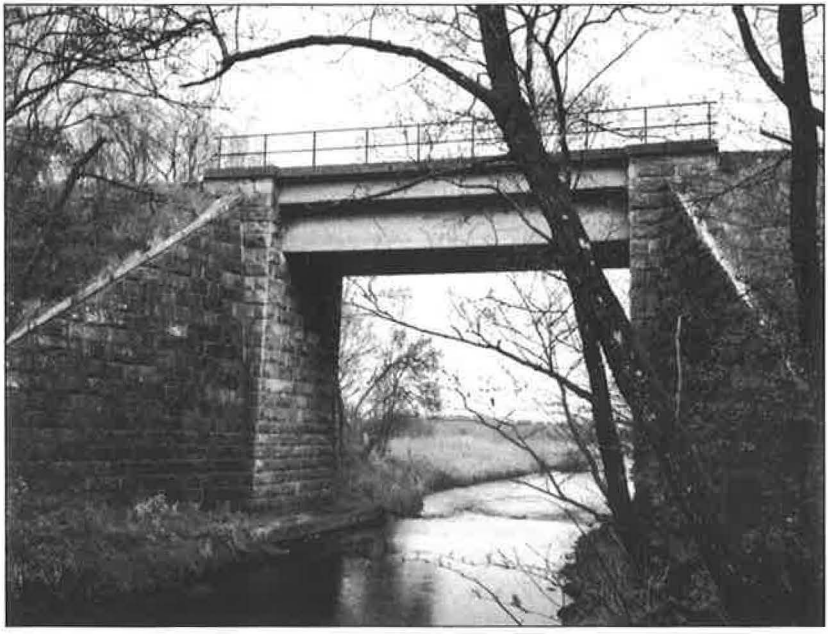

Fig. 3. Den gamle, men nu ombyggede jernbanebro over Lindenborg Å anno 2012. Foto: Forfatteren.

Som det er tilfældet for flere andre stationsbygninger, er Ellidshøj station ikke opført lige fra jernbanens komme i 1869, men først tre år senere. Stedet havde dog stor betydning for banestrækningens tilblivelse, idet der her blev hentet store mængder ballast fra grusgravene omkring stationen ad to sidespor. Stationens publikumsbetjening blev nedlagt i 1972, men den fungerer stadig af sikkerhedsmæssige grunde som den eneste togfølgestation, ved hjælp af hvilken man sikrer den sikkerhedsmæssige afstand mellem tog i samme retning på samme spor, på strækningen mellem Skørping og Aalborg.

Svenstrup var, ligesom Støvring, en gammel landsby, der ændrede sig til en typisk stationsby, vokset op omkring en jernbanestation. At Svenstrup fik en station skyldtes sandsynligvis Chr. Zinck, Godthåb Hammerværk, der havde stor interesse i at få en station så nær virksomheden som muligt. Den danske stat, som i 1867 havde overtaget driften, men ikke færdiggørelsen af De jydsk-fyenske Jernbaner, havde ellers ønsket, at den skulle placeres i Bonderup, hvor der allerede var en vej- og broforbindelse over Østerå til Ferslev og det østlige opland. Efter sigende rejste Chr. Zinck til København og søgte foretræde for generaldirektøren for at forelægge sine synspunkter. Her fremlagde Chr. Zinck de fordele, det ville give for fabrikken, og da det var sket meddelte generaldirektøren: *"Den station kommer til at ligge, hvor det er mest hensigtsmæssigt"*. Hertil skal Chr. Zinck have svaret: *"Saa sæjer a tak, for saa kommern te aa leg, hvor a vil ha`en"*. Fra 1899 blev Svenstrup endestation for privatbanen Aars-Nibe-Svenstrup, hvilken i 1902 blev forlænget til Aalborg, ligesom den også i 1910 blev videreført den anden vej til Hvalpsund.

I årene 1899-1900 blev der anlagt en station i Skalborg af hensyn til at togene kunne krydse på den ensporede jernbane. Krydsningssporet blev senere udvidet i forbindelse med at banen til Hvalpsund blev forlænget til Aalborg. Stationen måtte dog i begyndelsen ikke benyttes af passagererne på Hvalpsundbanen, hvilket udløste groteske situationer, når disse forsøgte at komme af toget, men blev pålagt at køre med helt ind til Aalborg. Fra 1942 kunne alle tog dog benyttes til og fra Skalborg. Oprindeligt bestod stationen blot af et ledvogterhus fra banens åbning, men i 1950 blev der anlagt en ny station 400 meter længere mod nord.

Også Skalborg station blev nedlagt i 1972, men blev genåbnet i 2003 som en del af Aalborg Nærbane. Den nye station, eller trinbræt, er dog flyttet tilbage på ledvogterhusets gamle plads lidt længere mod syd.

Den første banegård i Aalborg blev anlagt på den plads i Prinsensgade, hvor "Grønnegården" nu er placeret lige overfor springvandet for enden af Jernbanegade. Byggeriet af banegården havde medført, at Jernbanegade blev udbygget i 1876 i form af gadegennembrud, således at man kunne få en direkte forbindelse til Gravensgade, og dermed også til den indre by.

Imidlertid kunne forbindelsen gennem Jernbanegade til henholdsvis Gravensgade og Algade ikke blive ved med at klare den voksende trafik, ligesom kravet om bedre havnespor samt de nye privatbaner gjorde det nødvendigt med nye anlæg. Det blev derfor besluttet at nedlægge den gamle banegård og bygge en ny få hundrede meter mod sydøst. Dette arbejde strakte sig over fem år fra 1899 til 1904, dog med den officielle indvielse i december 1902.

Vores fiktive rejse er hermed slut. Tiden og udviklingen har naturligvis ikke stået stille siden alt det her omtalte, men tilbage til starten i 1869, hvor man med glæde og stolthed kunne sige "færdigt arbejde".

Randers-Aalborg banen indvies

Den 18. september 1869 skulle den nye banestrækning indvies med stor festivitas, endog med deltagelse af landets kongepar. Men som følge af, at kaptajnen på kongeskibet aftenen før havde taget beslutning om at afvente at krydse Hals Barre på grund af en kraftig søgang, ankom kongeskibet først til et festsmykket Aalborg om formiddagen den næste dag.

Her blev kong Christian 9. og dronning Louise samt den øvrige kongelige familie modtaget på havnen, hvorefter et festligt pyntet indvielsestog kunne afgå fra Aalborgs nye banegård klokken 12.30 med kurs mod Randers. Forrest det ildsprudende og flagpyntede lokomotiv, kaldet "Canadieren", efterfulgt af den smukke kongevogn, der tidligere havde været benyttet på den slesvigske bane af kong Frederik 7. Herefter fulgte der så yderligere 16 vogne med et følge på ikke mindre end 236 indbudte gæster. Blandt disse var overingeniør F. J. Rowan og teknikere, der havde været

beskæftiget ved anlægget af den nye bane, samt direktørerne for henholdsvis statsbanedriften i Jylland-Fyn og Det sjællandske Jernbaneselskab.

Rejsen foregik som sædvane var ved festlige baneindvielser. Toget måtte standse ved alle mellemstationer, hvor lokale festkomiteer havde pyntet op og hvor der udbragtes utallige "leve kongen". Under et sådant ophold på en af mellemstationerne kom den lokale skolelærer til at udbringe et *"Leve kong Christian den ottende,"* til stor forundring for kong Christian 9. og de øvrige gæster. Men det er jo ikke let at holde styr på den danske kongerække, når ens lille by får jernbane og besøg af kongen selv.

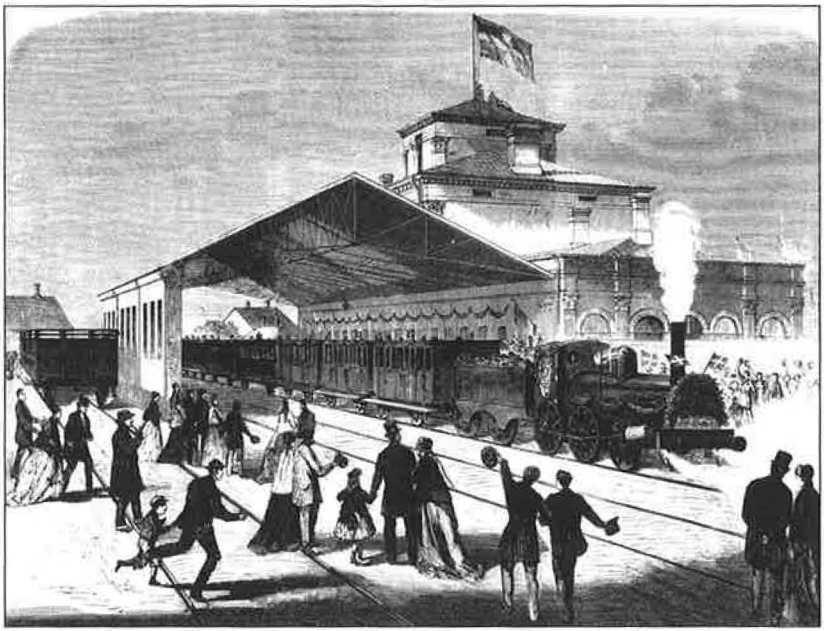

Fig. 4. Indvielsestoget klar til afgang fra Aalborg Banegård 18. september 1869. Tegningen bragt i Illustreret Tidende 1869.

Da man kom til Sverriggaard, som Skørping jo hed den gang, stod kongen ikke bare oppe på bagperronen af kongevognen og holdt tale. Nej, han gik ned på selve perronen, hvilket var det eneste sted, han gjorde det, før han kom til Hobro. Der var byg-

get en overdækket estrade med vægge og tag af lærred i røde og hvide farver i striber og med en fin rød løber, og for enden stod der en buste af selveste majestæten. Herredsfogeden holdt tale for kongen, mens han havde sin søn ved hånden, men han var så rystende nervøs, at da kongen spurgte ham: "Hvad hedder drengen?", kunne han ikke huske det. Majestæten sluttede også sin tale i Skørping, med de samme ord, som han udtalte ved hver eneste station på et lidt gebrokkent dansk: *"Guds fryd og velsignelse til vort kjære Jylland!"*. Kongen var jo som bekendt kommet nede fra hertugdømmerne.

Dagen efter indvielsen indledtes den ordinære drift, hvor den første køreplan blot omfattede to persontog og et blandet tog dagligt i hver retning. Det skulle siden blive til langt mere.

Jernbanen og Rold Skov

Var anlæggelsen af den nye jernbane til gavn for udviklingen langs hele strækningen, så var den det ikke mindst i området i og omkring Rold Skov. At Statsskoven også viste stor forhåndsinteresse i projektet, fremgår klart af følgende notits i Aalborg Stiftstidende og Adresse-Avis:

"Ved anlæget af Jernbanen imellem Hobro og Aalborg vil der vindes betydeligt forbedrede Afsætnngsforhold for Buderupholms Skovdistrict, idet der ved dets nordlige og sydlige Grændse kommer Stationer ved Sverriggaard og Hesselholt. Men en Holdeplads ved Oxsø i Districtets midterste Hovedafdeling vilde være til yderligere Lettelse for Transporten af Skoveffecter, og en saadan har Finantsministeren søgt Rigsdagens Samtykke til at lade anlægge for Forstvæsenets Regning. For Expropriation til Jernbaneanlæget igjennem Buderupholms Skovdistrict er der tilkjendt en Erstatningssum af 2290 Rd. og af dem foreslaaes i Finantsloven for 1868-69 indtil 1800 Rd. anvendte i det nævnte Øiemeed. Indenrigsministeriet har erklæret sig villig til at ansætte en Banevogter paa Stedet, imod at Skovvæsenet bidrager til hans Løn. Finantsudvalget har tiltraadt Finantsministerens Forslag".

Helt fra starten var det altså et ønske fra skovdomænen at få et sidespor og en stabelplads for tømmer midt inde i skoven. Derved kunne afsætningsmulighederne forøges, ved at man hurtigere og billigere kunne få produkterne transporteret bort. Der blev således straks anlagt et privat sidespor for statsskov-

væsenets regning ved Store Økssø, hvilket fra 1870 også blev anvendt som trinbræt og kaldt Mosskov holdeplads. At der var god brug for det, skulle snart vise sig, for allerede året efter måtte der udvides og sporet forlænges. Togene standsede kun ved Mosskov på skovauktionsdage og på sådanne dage blev der mere og mere livligt på stedet. Efterhånden blev skovauktionerne en folkeforlystelse, og banestyrelsen besluttede derfor, at der skulle oprettes en "sommerstation" ved Mosskov i 1884. Ekspedition og billetsalg foregik frem til 1952 fra banevogterhus nr. 132, kaldet Tvillingskovhus, hvorefter huset blev solgt til statsskoven. Mosskov trinbræt blev desværre endeligt nedlagt i 1972, men har dog været anvendt til veterantogskørsel ved visse lejligheder.

Fig. 5. Trinbrættet i Mosskov med statsskovens sidespor og brændeskur. Banen er endnu ikke udbygget som dobbeltsporet. Billedet venligst udlånt af Lokalhistoriske Arkiv, Skørping.

Fig. 6. Mosskov trinbræt september 1965. Banen ses her fuldt udbygget med to spor og to perroner samt en i 1940 etableret gangtunnel. Foto: Holger Sørensen, Hedehusene.

Forhenværende statsskovrider Preben Møller har fortalt, at stedet i skovdriftsbogen fra 1884 er registreret som en brændeplads med et af skoven ejet sidespor langs med jernbanen. Tvillingskovhus var bolig for stationsmesteren ved denne holdeplads, og oppe i bøgeskoven lå et par skure og "et slags jysk Tivoli". En beretning fra 1910 fortæller om sommerfester under trækronerne. Det foregik om søndagen, og skovtursgæsterne kom med eftermiddagstoget fra Aalborg og egnens øvrige byer. Musikken blev leveret af kulsvierne Anders og Frederik, som henholdsvis spillede violin og blæste fløjte, og så gik det løs på danseestraden med polka, vals og sekstur. Når spillemændene skulle have tørsten slukket, optrådte stationsmesteren. Han havde træben og sang og fortalte historier. Fra et lille træhus serveredes af folk fra Skørping kro. Kl. 22 afgik sidste tog, og festen var forbi.

Fig. 7. Trinbrættets gamle plads i Mosskov anno 2012. Mosskov Pavillonen ligger til højre lige uden for billedfeltet. Foto: Per Andersen.

Den gamle eneboer i Rebild, Peter Ørnebjerg, har ligeledes fortalt om, at han havde været opvarter i Mosskov Pavillonen, og at den daværende statsskovrider, L. F. E. Hintz, havde sørget for, at der blev lavet repos`er med rækværk, et smalt bord og to smalle bænke i et par af de store bøgetræer ved pavillonen. Folk kunne klatre op ad en stige og deroppe i trækronerne nyde den medbragte mad, med flot udsigt til den smukke Store Økssø. Der var også en kurv med et tov i, og manglede man øl og snaps, råbte man besked ned til opvarteren, som straks hentede det ønskede og kom det i kurven, så folk kunne hale den nye forsyning op. Hvordan de efter frokosten kom ned, melder historien ikke noget om!

Nye tider – på godt og ondt

Den tidligere så lukkede Rold Skov var nu for Statsskovens vedkommende blevet åbnet for publikum. Ganske vist var der få år tidligere blevet anlagt en ny hovedlandevej, der også gik igennem Rold Skov, men det berørte stort set ikke Statsskoven, idet denne forløber enten på grænsen til eller gennem den del af skoven, der ejes af et af de private godser. Den nye landevej havde dog i høj grad medvirket til, at det tidligere så berygtede røvervælde ebbede ud.

Snakken om røvere i Rold Skov og de omkringliggende egne er ikke en skrøne, men er den skinbarlige virkelighed. Herom går der mange farverige historier, men dybest set handler det jo om mennesker, der levede i stor fattigdom. Det var dog et uvæsen, som efterhånden havde udviklet sig til ren kriminalitet. På Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg ligger der en stor retssag, som fylder ikke mindre end 10.000 håndskrevne sider. Denne fortæller, hvor omfattende datidens røvervælde var, idet 79 af delinkventerne kom i fængsel, hvoraf de syv blev dømt til offentlig kagstrygning og livsvarigt tugthus, mens 156 blev sendt hjem til deres respektive sogne som strafværdige. "Den store kommissionssag", som havde givet røverbanderne det endelige knæk, var afsluttet i 1844, og nu havde man altså fået både en hovedlandevej og en jernbane gennem landsdelen. Rold Skov var blevet fredeligere. Tilbage var der kun almuens sædvanlige krybskytteri og skovtyveri, og det fortsatte langt op i tiden.

At føre en jernbane gennem et stort skovområde som Rold Skov var dog ikke problemfrit rent brandmæssigt, idet man gennem de første mange år udelukkende kørte med ildsprudende damplokomotiver. Man kan i "Aalborg Stiftstidende for Løverdagen den 24de Mai 1879" læse følgende:

"I Fredags opkom Ild I Statens Domaineskov ved Mosskov, hvorved ca. 45 Tdr. Land, deels Skov, deels Hede, blev afsvedet. Det var især de i Skovbunden liggende tørre Pinde og visne Blade, som fyrede stærkt, og derved afsvedes Træerne, især Gran, et godt Stykke fra neden af, hvorimod de øverste Dele fremdeles stode grønne. Sandsynligt ville de dog i Sommerens Løb visne fuldstændigt. Det antages almindeligt, at Ilden er opstaaet ved, at der af en Herre fra det forbikjørende Tog er kastet en brændende Cigar ud i Lyngen. Kunde man ikke ogsaa antage, at Ilden er opstaaet

ved Gnister, udkastede gennem en Locomotivskorsteen? Sligt er jo skeet før".

Buderupholm Statsskovs arkiver fortæller ligeledes, at det var et problem med de mange skovbrande:

"Men ellers var det jernbanen, der forårsagede brande. Herom var der megen korrespondance med Statsbanerne".

Omvendt fik et tog i 1918 knust nogle ruder på strækningen mellem Mosskov og Skørping. DSB var af den opfattelse, at statsskovdistriktet ikke havde overholdt sin forpligtelse til at beskære træerne, således at disse var vokset ind i frirumsarealet. Det kom der også en del skriverier ud af.

En enkelt gang var der dramatik ved Mosskov. Søndag den 3. september 1933 satte et tog i gang fra billetsalgsstedet, men det nåede ikke udenfor stationsområdet, før der udbrød brand i motorvognen. Motorføreren havde godt nok mærket, at motoren ikke gik, som den burde, og det var heller ikke så sært, da den var løbet varm, og derfor standsede han straks. Udstødningsrøret på vogntaget var glødende og havde antændt taget, og de ca. 50 passagerer havde også mærket nogen røg i kupeerne. Alle kunne forlade vognen i nogenlunde ro og orden, og da døre og vinduer var blevet lukket op, kunne ilden rigtig tage fat. Togpersonalet fik koblet personvognen fra og skubbet den ind på sidesporet og ringet til Skørping station, som straks alarmerede Skørping brandvæsen. Det tog tre kvarter, før det var fremme, og da var der intet at stille op mod de meterhøje flammer, der omspændte motorvognen. Heldigvis var det næsten vindstille, for den mindste blæst kunne have startet en stor skovbrand, da der var høje graner på stedet nær banelinjen.

Mærkværdigvis var der optræk til det samme kun to dage senere på samme strækning og med samme type motorvogn. Da toget fra Aalborg befandt sig noget nord for Skørping, strejkede motoren, og toget måtte blive på stedet. En generator var brændt sammen, men derudover skete der ikke andet, end at en hjælpemaskine fra Aalborg trak toget til Randers.

Erhvervs- og folkelivet

At jernbanen kom til at spille en stor rolle for både erhvervslivet og folkelivet i Rold Skov området er uomtvisteligt. Der fandtes ikke nogen bymæssig bebyggelse i Skørping umiddelbart efter

anlægget af jernbanen. Kun skove og landbrugsjord med tre tilhørende ejendomme, Sverrighus, Sverriggaard samt skovfogedstedet Hollandshus, som havde og stadig har sin placering i skovbrynet ved den sydligste vej til Rebild. Sverriggaard var oprindelig et husmandssted i fæste under Buderupholm, men blev efter statens overtagelse af godset udskilt til selveje med et jordtilliggende, der berettigede ejeren til at kalde sig gårdmand.

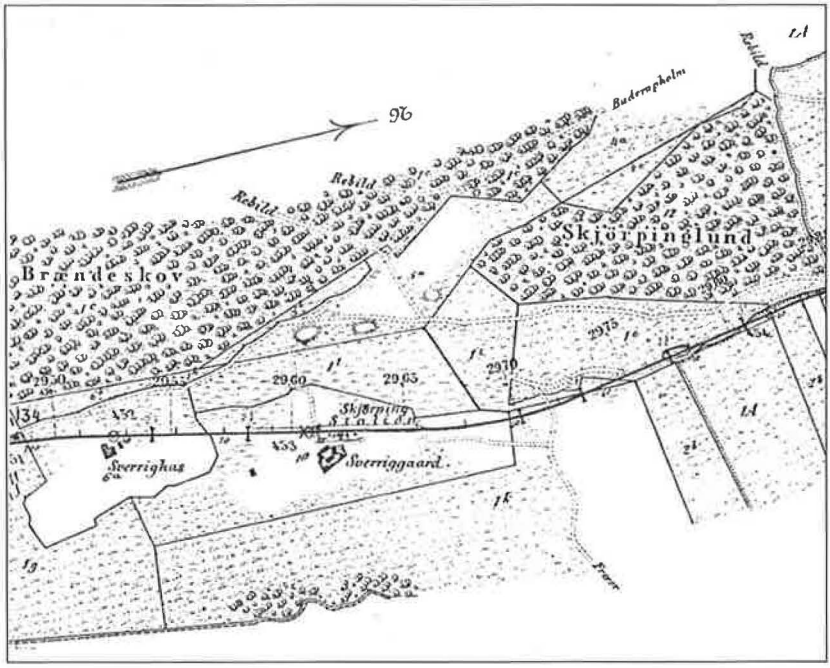

Fig. 8. Skørping Station umiddelbart efter banens anlæggelse i 1869. Hollandshus ligger i skovbrynet ved den sydligste vej til Rebild. Tegner: Ukendt.

Den nye jernbanestation blev opført på Sverriggaards jorder skråt overfor gården, hvilken i 1868 var blevet erhvervet af en Aalborgkøbmand, Jens Chr. Hougaard. Allerede året efter jernbanens åbning var der skudt en række småhuse op omkring Sverriggaard, hvortil kom en funktionærbolig og et af Hougaard opført gæstgiveri. På Sverriggaard, hvor en betydelig købmandshandel

ved siden af avlsbruget kunne ernære ni ansatte, sad den nye bys matador, Jens Chr. Hougaard. Ellers afholdt Hougaard sig fra at udstykke lige omkring stationen, sikkert med forventning om stigende jordpriser, hvilket medførte, at der på Buderupholms jorder øst for Sverriggaard blev opført en lang række forretningsejendomme.

Hougaard blev dog ikke ved at være enerådende. Hans vekslende bestyrere var også driftige købmænd. Således havde ejerne af byens tre største købmandsforretninger i 1890 alle været handelsbestyrere på Sverriggaard. Disse pengestærke købmænd var initiativtagere og interessenter i foretagender, der var medvirkende til, at en samling huse med tiden ændrede sig til en moderne bydannelse med vandværk, elværk, bank, telefoncentral og en ny kirke. På produktionssiden var det de mindre håndværksvirksomheder, der prægede byen. De første større industrier dukkede op i løbet af 1890'erne, og naturligt nok i forbindelse med land- og især skovbruget, hvilket vil sige et mejeri og et savværk.

Efter at Sverriggaard i 1889 var blevet købt af Aalborgkøbmanden Johan Anton Wraae, og efter at kroen var blevet udstykket fra Sverriggaard, kom der så småt gang i udstykningerne omkring stationen. I løbet af 1900-tallets første år opstod der således en række nye industrielle virksomheder ved siden af den ellers dominerende håndværkerstand. Medvirkende til byens opblomstring var også, at Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse i 1906 opførte et kvindesanatorium i Skørpings udkant. Det betød, at der kom læger, plejepersonale og apotek til byen. Jo, sandelig var Skørping blevet en rigtig by.

Forfatteren Herman Bang besøgte igennem en årrække omkring århundredeskiftet Skørping som sommergæst, og var afgjort med til at give byen et præg af klasse. Når dagen oprandt samledes folk på stationen for at tage imod ham. Det var en af de dage, hvor byens bedre borgerskab mødtes på perronen, for det gav en vis anseelse, hvis man kendte den berømte forfatter så godt, at man kunne trykke hånd med ham.

Herman Bang boede ofte på sommerpensionatet hos enkeskovriderinde Fru Lund, hvor han bl.a. skrev romanen "Ludvigsbakke". En dag meddelte han, at han havde opgivet at skrive bogen færdig. Han manglede ét bestemt ord, som generalinden i "Ludvigsbakke" skulle sige, fordi det passede i hendes mund.

Nogle dage senere sprang han pludselig op og råbte. "Jeg har det, jeg har det", *"Afskydelig skal hun sige, den gamle heks"*. Ordet afskydelig blev dog rettet til afskyelig i den færdige bog i den tro, at Herman Bang havde skrevet forkert. Det var mere end hans følsomme sind kunne klare. Det siges, at han græd. Skørping by har i øvrigt så sent som i 2012 hædret Herman Bang, idet en nyanlagt vej ved stationen er blevet navngivet: Herman Bangs Vej.

Himmerlandsbanerne

Som den næste i rækken kunne man i 1893 indvie Himmerlandsbanerne. En såkaldt Y-bane, med udgangspunkt i henholdsvis Hobro og Viborg og første fælles station i Ålestrup, hvorfra banen så havde fælles forløb til Løgstør. Planerne om en bane mellem Hobro og Løgstør opstod allerede i 1866, men der blev en årelang kamp om linjeføringen mod syd. Byerne Viborg og Hobro trak i hver sin retning. Først i 1885 var man enige om at indsende forslag om en statsbane fra Hobro over Ålestrup til Løgstør samt en privatbane mellem Viborg og Ålestrup. Loven blev stadfæstet i 1889, hvorpå Viborg amtsråd fik koncession til anlæg af privatbanen. Staten fik dog privatbanen i forpagtning, da de to baner ville komme til at udgøre en trafikal enhed. Da persontrafikken mellem Viborg og Ålestrup ophørte i 1959, overgik banen endeligt til Staten.

De mange banenedlæggelser i 1960'erne kom også til at ramme Himmerland. I 1966 ophørte persontrafikken mellem Hobro og Løgstør. Strækningen fra Hobro til Ålestrup blev herefter anvendt som sidespor i nogle år, men afvikledes så totalt. Fra 1966 blev Løgstørbanen drevet som godsbane med udgangspunkt i Viborg. Mængden af gods faldt dog mere og mere, og i 1999 var det også slut for godstrafikken. Tilbage stod så at fjerne de gamle spor og tilhørende anlæg. En godt 100 år gammel jernbane var borte for altid, men fra 2006 kunne man alligevel køre det meste af vejen på en nyanlagt cykelsti.

Aalborg Privatbaner

Aalborg Privatbaner var et driftssamarbejde mellem tre selvstændige jernbaner, nemlig Fjerritslev-Frederikshavn Jernbane, Aalborg-Hvalpsund Jernbane og Aalborg-Hadsund Jernbane. Disse

baner arbejdede dog sammen om den daglige drift i form af et fælles hovedkontor i Aalborg, remiser og værksteder i Kærby samt godsbanegården i Jyllandsgade.

Fjerritslev-Frederikshavn banen er anlagt i to tempi, således at strækningen mellem Aalborg og Fjerritslev toges i brug i marts 1897, mens strækningen mellem Aalborg og Frederikshavn først kunne indvies i juli 1899. Det var oprindeligt tanken, at de to delstrækninger skulle have haft "mellemstation" på Nørresundby Havnestation, men samarbejdet med de søndenfjordske privatbaner gjorde det formålstjenligt, at disse også fik endestation i Aalborg. Man betalte så DSB et vist årligt beløb for at benytte strækningen mellem Nørresundby og Aalborg; der havde været fast broforbindelse over fjorden til statsbanen i Vendsyssel siden 1879. Man havde længe ønsket at få anlagt en sidebane fra Dronninglund til Asaa, hvilket blev bevilget i 1913. Det tog herefter kun kort tid at bygge den lille bane, som i praksis fik sit udgangspunkt fra Ørsø, og som kunne indvies i 1914. Dronninglund-Asaa banen eksisterede lige så længe som hovedstrækningen gjorde. I forbindelse med anlæg af en omfartsvej "overtalte" amtsvejvæsenet baneledelsen til at nedlægge delstrækningen mellem Sæby og Frederikshavn. Det skete i maj 1962 og gentog sig atter i 1968 på stækningen fra Cementvej i Nørresundby til Sæby på grund af bygningen af motorvejen til Limfjordstunnellen. Sæbybanen blev således den første af privatbanerne i Aalborg, der blev nedlagt. Den 31. marts 1968 blev der kørt afskedstur, hvori der deltog mere end 600 mennesker, tilligemed at der var et sandt folkeliv på stationerne. Starten på privatbanernes nedlæggelse var sat i gang.

Som nævnt blev Svenstrup i 1899 endestation for privatbanen Aars-Nibe-Svenstrup, hvilken blev forlænget til Aalborg i 1902, ligesom den i 1910 blev videreført til Hvalpsund og herefter kaldt Hvalpsundbanen. Banens indtjeningsmuligheder var præget af den forholdsvis lave befolkningstæthed men havde dog gode kunder i landbruget og de tilknyttede virksomheder. Især slagterierne i Nibe og Aars, men også industrier som jernstøberiet i Nibe samt Godthaab Hammerværk var gode kunder. Daværende ejer af hammerværket, Niels Zinck, fik endog for egen regning bygget et sidespor ind på fabriksområdet.

Allerede så tidligt som i 1875 var der planer om at bygge en jernbane mellem Randers og Aalborg via en bro over Mariager

Fjord på det smalle sted ved Hadsund. Det blev dog kun Randers-Hadsund Jernbane, der startede driften i 1883. Først i 1897 blev der givet bevilling til at bygge en jernbane mellem Aalborg og Hadsund. Byggeriet af den 56,3 km lange bane medførte ikke de store tekniske problemer, og den 1. december 1900 kunne den nye bane indvies. I 1902 påbegyndte Staten at bygge en kombineret vej- og jernbanebro over Mariager Fjord, hvilken var færdigbygget og kunne indvies i december 1904. Broen var den eneste danske bro, hvor jernbanespor og vejbane delte det samme areal, så når der skulle passere et tog, måtte broen afspærres med bomme for vejtrafikken. I overenskomsten om den nye bro var det fastlagt, at Hadsundbanen skulle anlægge og vedligeholde sporene mellem de to Hadsund-stationer, således at Hadsund Syd blev fællesstation. Randersbanen kom derfor ikke til at køre til Hadsund Nord, hvilket der var stor utilfredshed med blandt passagererne, så fra 1927 kørte alle tog fra Randers til Hadsund Nord, der nu blev fællesstation for de to baner.

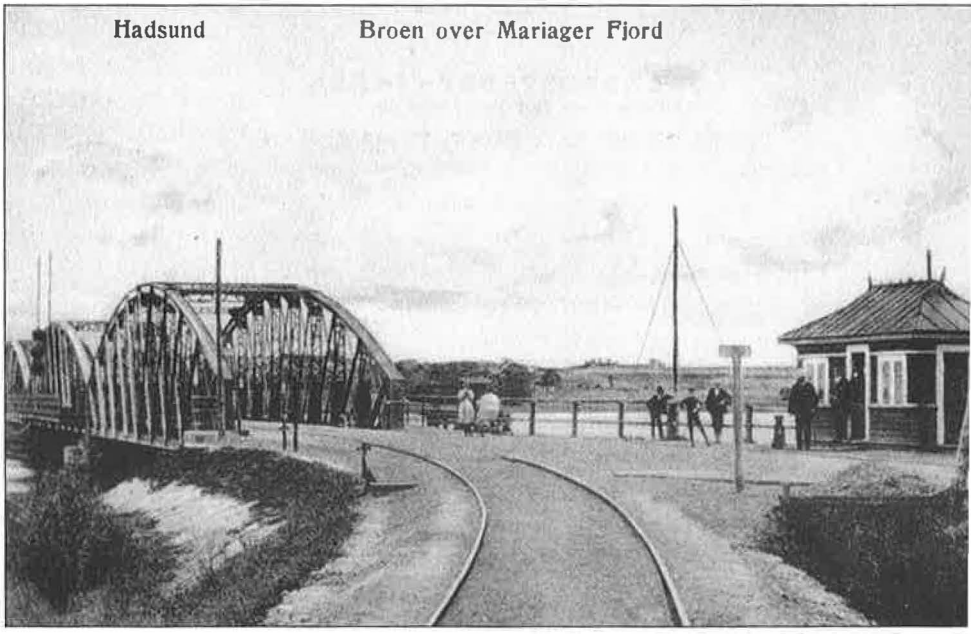

Fig. 9. Den kombinerede vej- og jernbanebro over Mariager Fjord ved Hadsund, ca. 1910. Billedet venligst udlånt af Hadsund Egns Museum.

I Aalborg var den nye banegård ikke færdig ved indvielsen, men privatbanernes godsbanegård var så meget klar, at togene fra Hadsund kunne få endestation her. Fra 1902 fik Hadsundbanen sin egen perron på den nye banegård lige syd for "luftbroen". Ligesom det havde været tilfældet på Sæbybanen året før, blev der i Hadsund arrangeret afskedstur med "Hadsund-Peter" i marts måned 1969. Toget medførte ca. 300 rejsende og mange havde fulgt opfordringen til at møde i kostumer, som matchede de gamle togvogne, der var fundet frem i dagens anledning. Samme dag var der også afskedstur på Randersbanen. Man mødtes i Hadsund, hvor der var passende ophold til at få sig lidt godt til ganen. Ud på eftermiddagen skiltes de to afskedstog. Det gik atter mod syd og nord, og stilheden sænkede sig over stationen i Hadsund.

Atter alene på banen

Det var ikke bare i Hadsund, at stilheden sænkede sig. Den 1. april 1969 var det slut for Aalborg Privatbaner. Man kan i den korte version sige, at tiden var løbet fra de små privatbaner. Banerne havde stort set kun været rentable indtil 1920'erne, hvorefter der, bortset fra nogle år under krigen 1940-1945, var underskud i alle årene frem til den endelige lukning. Medvirkende hertil var en øget konkurrence fra både rute- og privatbiler, ligesom der kom større lastvogne frem efter krigen, der kunne overtage en større del af godstransporten. Skulle man have fortsat, ville der også være mange udgifter til opretning af spor, modernisering af stationer, etablering af tidssvarende sikringsanlæg samt sikring af overkørsler. Beslutningen om at lukke Aalborg Privatbaner havde i realiteten været truffet længe. Siden 1930'erne, hvor en trafikpolitisk indsats for at bevare lokalbanerne i et fremtidigt trafikbillede blev begravet, havde Staten måttet yde stigende tilskud gennem 35 år, og uden tilskud fra staten samt amter og kommuner kunne man ikke overleve.

Der var dog røster, der talte om en delvis bevarelse i form af en bybane omkring Aalborg. En god køreplan for Aalborg by og oplandsbyerne kunne være, at have passagertog i faste minuttal, der kunne køre rejsende til og fra arbejde i de nærmeste større byer i oplandet. Men flertallet af kommunerne havde åbenbart betragtet tiden fra 1940'ernes slutning som en afviklingsperiode.

Synspunktet havde været, at banerne kunne stoppe, når de havde gjort deres pligt, og når deres fortsatte drift blev for dyr. Den skinnebårne kollektive trafik blev ikke i sig selv tillagt nogen særlige kvaliteter.

I dag har man dog heldigvis ændret opfattelse. Med nedlæggelsen af Himmerlandsbanerne og Aalborg Privatbaner var Statsbanerne igen alene om jernbanedriften i Himmerland, og i 1999, præcis 30 år efter privatbanernes endeligt, vedtog staten sammen med Aalborg Kommune og den daværende Støvring Kommune at oprette en nærbane omkring Aalborg. Den 29 km lange Aalborg Nærbane, der omfatter syv stationer, blev indviet i 2003 med sine yderpunkter i henholdsvis Skørping og Lindholm. Af disse er kun Skørping og Aalborg de oprindelige, mens tre er nyanlagte som erstatning for nedlagte stationer. Aalborg Vestby og Lindholm er helt nye stationer. På sigt har der været overvejelser fremme om at videreføre banen til både Aalborg Lufthavn og den modsatte vej til Arden. Nærbanen har altså været en succes, så man kan sige, at det var en skam, at de gamle baner ikke kunne holde ved. Det var altså hyggeligt at køre med gammeldags futtog.

Kilder og litteratur

Niels Jensen: *"Nordjyske Jernbaner"*, 1976.
K.E. Bendixen og Kurt Gudmundsen: *"Jernbanen i Aalborg gennem 125 år"*, 1994.
Baner-omkring-Aalborg.dk: *" Stationer Randers-Aalborg"*.
Baner-omkring-Aalborg.dk: *"Himmerlandsbanerne"*.
Baner-omkring-Aalborg.dk: *"Aalborg Privatbaner"*.
Jernbanearkivalier.dk: *"Et smukt broarbejde over Lindenborg Å"*, Jernbanebladet nr. 7, 1956.
Kulturarv.dk: *"Fund og fortidsminder"*.
Helge V. Qvistorff: *"Min yndlingstur i Rold Skov"*, 1999.
Helge V. Qvistorff: *"Rold Skov – Danmarks største"*, 2001.
Helge V. Qvistorff: *"Fryseslottet"*, 2006.
Helge V. Qvistorff: *"Lokalhistorie i Skørping Kommune nr. 9 – Herman Bang"*, 1982.
Helge V. Qvistorff og Henrik Bugge Mortensen: *"Det ukendte Nordjylland"*, 1992.
Henrik Gjøde Nielsen: *"Støvring Kirke 1907 – 22. december – 2007"*, 2007.
Hans Huus Sørensen og Peter Jørgensen: *"Godthaab Hammerværk - Familievirksomhed og fabrikssamfund"*, HKH 2005.

Trap Danmark, femte udgave, bind VI, Aalborg amt, 1961.
Mads Lidegaard: *"Hærvejen i Himmerland"*, 1983.
Aalborg Stiftstidende og Adresse-Avis, 14. januar og 20. september 1869.
Statsskovrider Preben Møller: *"Seks traveture i Rold Skov"*, 1976.
P. Thomassen: *"Mk"*, Jernbanebladet, ukendt år.
P. Thomassen: *"Aalborg-Randers banen gennem 100 år"*, Aalborg-bogen 1969.
Svend B. Olesen: *"Jernbanebroen"*, Aalborg-bogen 1968.
Niels Peter Stilling: *"De nye Byer. Stationsbyernes befolkningsforhold og funktion 1840 – 1940"*, 1987.
Per Bo Christensen og Jens Topholm: *"Aalborg under stilstand og fremgang fra 1814 til 1970"*, 1990.
Jernbanen.dk/forum: Thomas Boberg Nielsen: *"En julevandretur langs jernbanen Arden-Skørping"*, 2011.
Egnsminder fra den tidligere Skørping Kommune: *"Jernbanen i Skørping"*, april 2012.

Liv i kludene
En kommentar til Johannes V. Jensens himmerlandshistorie "Tordenkalven"

Af Aage Jørgensen

Mange af figurerne i Johannes V. Jensens himmerlandshistorier er tilsyneladende taget lige ud af virkeligheden. Dette gælder ikke mindst titelpersonen i "Tordenkalven", som også havde andre navne ("lutter Navne der lød af Fyrighed og Ungdom") – foruden det, han havde fået i dåben: Christen Christian Larsen.[1]

I historien står der til allersidst, at Tordenkalven i sig bevarede "Billedet af en ung Karl, der rank og sværlemmet red højt paa en ustyrlig Hest". Men netop et fald fra en hest havde i 1843 gjort ham til krøbling. Han vagabonderede derefter over hele Himmerland. Bl.a. solgte han postkortfotografier af sig selv. De kendte svarer ret nøje til fortællingens skildring af hans udseende.

Vi har også en anden kilde. Johannes V. Jensen er nemlig ikke den første, der har fortalt om Tordenkalven. I 1890-udgaven af *Den nye Almanak* findes en skildring med samme titel som Jensens himmerlandshistorie.[2] Ophavsmanden er Hans Dollerup, en søn fra Torupgård, som efter dyrlægeuddannelse blev optaget på Kunstakademiet, og som en sommerdag i 1884 besøgte Farsø sammen med kammeraten Oscar Aalberg, således som Jensen har fortalt det i "Kirken i Farsø". Det fremhæves, at "den Fremmede", altså Aalberg, "bar en azurblaa Hat paa Hovedet". Det var *hans* tegning af kirken, der vakte kunstbegæret i Johannes V. Jensen, dette at han havde "taget" kirken, "den var taget fra et Hjørne". "Kirken i Farsø" blev skrevet i Chicago 19 år efter, og netop under indtryk af et gensyn dér med Aalberg, der fandt skitsebogen frem og stillede sine gamle tegninger til rådighed for den udgivelse af teksten, som en dansk-amerikansk forlægger bragte i stand.[3]

Hans Dollerup gjorde ikke samme stærke indtryk på dyrlægens Johannes. Som der står, "ham havde jeg ingen Fidus til [...] hvor kunde en Storhed opstaa i vor egen Midte". Han forsvandt i

øvrigt ud af sagaen, idet han døde i 1886, 29 år gammel.[4] Almanak-artiklen er med andre ord fremkommet efter hans død. Den omtaler i øvrigt fejlagtigt Tordenkalven som "Kristen Sørensen". Det var han blevet kaldt i *Løgstør Avis*, da bladet i 1889 havde bragt et par artikler om ham, hvilket på hans egen foranledning var blevet rettet. Tilsyneladende har det været en udbredt opfattelse, at Kristen Sørensen var hans rette navn.

Ellers er der tale om en ganske grundig redegørelse for Tordenkalvens liv og færden. Hans fremtoning – den bomstærke krøblingekrop i fantastisk klædedragt og med oppakning både for og bag – skildres detaljeret, såvel som hans færden og forretningsstrategier. Han slog sig gerne ned på større gårde og underholdt om aftenen med historier, der kunne være så vovede, at mødrene nødigt lod børnene høre dem, og som han først lukkede op for, når man havde afkøbt ham en passende portion af de hesteskosøm, som han havde fundet og rettet ud i eftermiddagens løb.

Fig. 1. Kirken i Farsø. Tegning af Oscar Aalberg, 11. juli 1884. Offentliggjort i Johannes V. Jensens Kirken i Farsø (Minneapolis/ Chicago, 1903).

Man kunne mistænke, at Dollerups artikel har været Johannes V. Jensen til gavn, da "Tordenkalven" blev skrevet. Der er en del punkter, hvor de to tekster for en overfladisk betragtning konvergerer. Af Tordenkalvens "hele tolv Tilnavne" anfører Jensen de tre, Klodden, Fylseplagen og Vædderlammet, mens Dollerup anfører to, Kløjen og Fylleplagen (og forklarer dem: Kløjen, dvs. Klodden, er et dialektudtryk for en Hestplag, og Fylleplagen er det samme som en Følplag). Om klædernes alder, 30-40 år, er de enige, men Dollerup går mere i detaljer med udbedringsmåden; i begyndelsen lappede og stoppede Tordenkalven udvendigt, men siden bødede han klædningsstykkerne indvendigt fra og lod det udvendige være, hvorved det antog "en aldeles laadden Karakter af opflossede Tøjrande og opløbne Sting".

Men forskellen mellem den nøjeregnende registrator og den gudbenådede digter er påtagelig, og i øvrigt er det måske netop den kollegiale samhørighed, dette at Tordenkalven havde fået "en Skjalds Evner", der i særlig grad har fascineret Jensen. I sine historier og viser fokuserer han altovervejende på elskovslivet i dets mangfoldige aspekter. Og det var ikke forsagelsen, han forherligede, men netop besiddelsen. "Han drev det eksempelløst vidt som Kender og tungefærdig Beskriver af skjulte Ting, han var det mest alvidende Nydelsesmenneske, der nogensinde med tør Mund har udmalet et Fraadseri." Og lidt senere: "Hans Blod var saa sødt, at han ikke kunde tale uden at smykke sine Ord, derfor udtrykte han sig altid i Kenninger og dunkle Lignelser, for tilsidst naar Rytmen betog ham at gaa over til at kvæde. Han benyttede sig mest af Stavrim ligesom de Gamle, og han digtede ofte sine Vers i samme Aandedræt som han sagde dem."[5]

Som performer lader Tordenkalven betalingen afgøre, om en historie eller en vise falder ud til den uskyldige eller til den sjofle side. Men i øvrigt elsker han kvindekønnet i bredeste almindelighed og jagter pigerne på skrømt og kryber for dem "i dybeste Underkastelse med sine frække Vædderøjne". Og pigernes skrækblandede fryd, især når det kommer til berøring, åbner en sprække ind til en driftsverden, som de sociale konventioner ellers spærrer adgangen til. Behøver jeg at sige, at Dollerup også på dette punkt udviser klædelig tilbageholdenhed; han nævner blot, at repertoiret var "af et grovkornet, lystigt Indhold".

I det følgende skildrer Johannes V. Jensen en situation, hvor

Tordenkalven – hvis børnetække også Hans Dollerup pointerer – løber over af glæde ved "en lille velnæret og fløjlsblød Unge" og former et "Kvæde", hvis ordlyd gengives i flugt med den øvrige prosa. Erik M. Christensen har argumenteret for, at dette kvæde (hvortil han/man ikke kender "noget fremmed forlæg eller nogen anden forekomst") burde have været medtaget i den kritiske udgave af *Samlede Digte*, 2006.[6] Som et prosadigt, altså – uanset at det ikke af Jensen selv er blevet taget ud af sin himmerlandshistoriske kontekst og overført til f.eks. *Digte*, 1906, således som det skete med "Grottesangen" fra *Kongens Fald*.[7]

Nu er sagen, at der foreligger et brev fra Johannes V. Jensen til Hans Ellekilde, Dansk Folkemindesamlings arkivar[8] – et brev fra 1943, hvori digteren oplyser, at han "endnu tydeligt" husker Tordenkalvens kvæde og vedlægger det, "skrevet i Dialekten og sat op i den Rytme hvormed det blev sagt": "Aa du mit Sukkerbaan! / Du min bette bejst Sukkertop! / Du er af Sukker, / og du spiser Sukker! / Fra du bløw føj haa du sutted / med din bette søde Mund / aa din Muers Sukkerpat! / Og sulten er du, / og *som* du kan gnaw' / med din bette Sukkertaang / paa dit Sukkerbrød / og faa det til aa skrij / nier i din bette Sukkermaw'! / A *sejer*, du er sød! / *Krill!*"

Kvædet har altså tydeligvis Tordenkalven som ophavsmand, skønt Johannes V. Jensen har indsat det i sin prosa og i den proces udvisket dets dialektpræg. Men nu, i brevet til Ellekilde, leverer han det så at sige tilbage. Hvis brevet står til troende, må Jensen have *mødt* Tordenkalven. Og det skulle der også have været rig mulighed for, da begge de inspicerede tekster lader forstå, at han færdedes i hele Himmerland og var kendt af snart sagt hvert barn – "enhver Himmerboer, lige ned til de smaa Purke, som kan begynde at tale", som Dollerup skriver.

En helt afgørende forskel mellem den virkelige Tordenkalv og den fiktive er nok, at sidstnævnte er ubesmittet af den kristendom, som ellers i himmerlandshistorierne gennemtrænger det gamle bondesamfund og henholder menneskene i social ro og eksistentiel uro, indtil de kan trække grønsværen på Gråbølle kirkegård hen over sig. Dollerup forsøger ikke at skue ham ind i sjælen, men Tang Kristensen kan oplyse, at "han havde et religiøst og følsomt sind", og at han lejlighedsvis gik til alters. Hos Johannes V. Jensen derimod er han en sand hedning. Et eventuelt kristent døbenavn kendte ingen til, de tolv tilnavne var "af

temmelig hedensk Klang". Som en anden Norne-Gæst står han "udenfor Tiderne" ("han havde altid eksisteret"), til gengæld i den grad sat ind i landskabet, og med dets vejr over sig, at han nærmest går i ét med det.[9] Og jo trods al fysisk begrænsning en kernesund og bomstærk mand, friluftsmenneske, en kender af livets mysterium, en livslysten elskovsbesynger, en hedonistisk spægelsesforagter. Kort sagt et vitalistisk programudkast!

"Tordenkalven" fremkom i Johannes V. Jensens andet bind himmerlandshistorier, 1904,[10] i øvrigt et par måneder før rejsebogen *Skovene*. Den nygifte forfatter havde – efter hvedebrødsdagene ved Limfjorden – travlt med at positionere sig! Titelpersonen var død 13 år før, i december 1891, 75 år gammel.[11] På det tidspunkt havde den unge Jensen, indskrevet i Viborg Katedralskole, taget det store spring ud af barndomsverdenen, som formentlig var afgørende for, at han kunne skildre den så præcist og suverænt, som sket er.[12]

Tordenkalven figurerer også i "Syvsoverne",[13] der skildrer en raffineret nytårsspøg, som karlene fra Kjeldby har for med folkene på Bakgaarden. Men i ly af det mørke, som karlene afstedkommer og lader vare i tre døgn, frisættes i syvsoverfamilien kræfter, om hvilke konen véd, at det vil blive brydsomt for hende at restituere den oprindelige orden. I dette spil bliver Tordenkalven, der har søgt overnatning på gården, involveret.

Den oprindelige orden karakteriseres ved en altomfattende søvnighed forbundet med en holden fast ved en traditionel, næsten urtidsforankret livsform – en livsform, som tiden er ved at løbe fra, således som det pointeres gennem Kjeldby-bøndernes progressive driftighed.

Efterhånden som syvsoverne får søvnen ud af kroppen, løsnes tungebåndene, og livsånderne frisættes.[14] Et karnevalistisk anslag – livlig fysisk og sproglig udfoldelse med "meget frie Indfald" – sætter sig igennem, munterheden tenderer imod ustyrlighed, netop hvad konen indser kan trække lange spor.

Løjerne i de buldermørke alkover bliver "dristigere og dristigere". Der er tale om en ikke før set munterhed, hvor der fjertes, hvor ukyskheden trænger sig på – hvor i det hele taget "den rigtige meningsløse Hjertenslyst, der er som en Udblomstren af Helbred efter Hvile", fordrer sin ret.[15]

Fig. 2. Tordenkalven (Christen Christian Larsen, 1816-1891). Postkortfotos af J. Nørgaard, Aars.

Med i alt dette er som nævnt Tordenkalven – "han foretrak jo gammeldags Steder". Han ligger ikke på den lade side, men fungerer som katalysator for løjerne. Og "det store Foraar, der er tabt og bevaret i hans Hjærte", gør sig atter bemærket. Og alle mærker "Sødmen ved at lukke op for sit allerdunkleste og fuleste Indre".

I den sociale verden, som folkene på gården jo trods alt har en aktie i, høster de kun skam. Kjeldby-karlene, der ganske vist iscenesætter komedien og også får deres hævn, er imidlertid afskåret fra det artigste: det opvæld af løssluppenhed, der varsler om et mere langsigtet udbytte. Via konens refleksion ved vi, at en tilbagevenden til "fortiden" kan blive kompliceret. Fortællerstemmen har tydeligvis sin sympati deponeret hos løssluppenheden. Den noterer, at gårdens folk går ind i det nye år "med en Livsmod af den anden Verden og med en opsparet Asakraft, der kunde flytte Bjerge", at talen er om en opvågnen af den art, man tiltror Holger Danske. "Syvsoverne" er ikke et argument for bedagede livsformer, men netop for den livsudfoldelse, som truer det traditionelle, søvnige liv. Det karnevaleske består netop i, at der bliver vendt op og ned på normaliteten, at de kropsligt forankrede impulser trænger sig på. Som man vil huske, fanger Tordenkalven en gråspurv og slipper den ind i pigernes alkove, hvor den så bliver jagtet af katten, så pigerne til sidst "skriger [...] af Fryd som i yderste Smerte". De seksuelle overtoner er umiskendelige: hvornår er det nu lige, at man skriger af fryd som i yderste smerte?

Det er tilsyneladende på et spinkelt grundlag, at et foto af Tordenkalven pryder foromslaget på Johannes V. Jensens pjece *Hamlet*, 1924.[16] Figuren nævnes kun lige netop i forbifarten – men i en tankevækkende sammenhæng.

Jensen er hér ude i et nærmest umuligt ærinde, han søger Hamlet-skikkelsens kilde og formoder, at narren er en vigtig station på vejen. Shakespeares tossede prins er en forfinet udgave, men med en forhistorie hos trællene, der behøvede en billedlig konkretion af deres frihedsdrøm. Jensen nævner andre fremtrædelsesformer: Uffe hin Spage, Askeladden, Klods-Hans – og Amloden, den jyske Hamlet. Om man vil rekonstruere ham, må den slebent-underfundige jyske ironi inddrages. Det er dette *kunstneriske* træk, "visse Levninger af gammelt hedensk Vid,

Gaader og magiske Sprog, meget yndet i sin Tid hos Almuen", som karakteriserer f.eks. Tordenkalven. Han gik "med sin Vagabondviden og sine folkelige Remser" snarere til folkene end til herskabet, som ellers kunne have godt af "at høre lidt efter hvad den Ildspaasætter forløste Grinet med i Udhusene". Den berejste Johannes V. Jensen minder om, at "den samme kønsbundne, skumle Fantasi, de samme Nerver" er at finde i kinesisk scenekunst. Han tænker utvivlsomt på Darduse, ægteskabsarrangøren, som han selv i 1937 satte på scenen.[17]

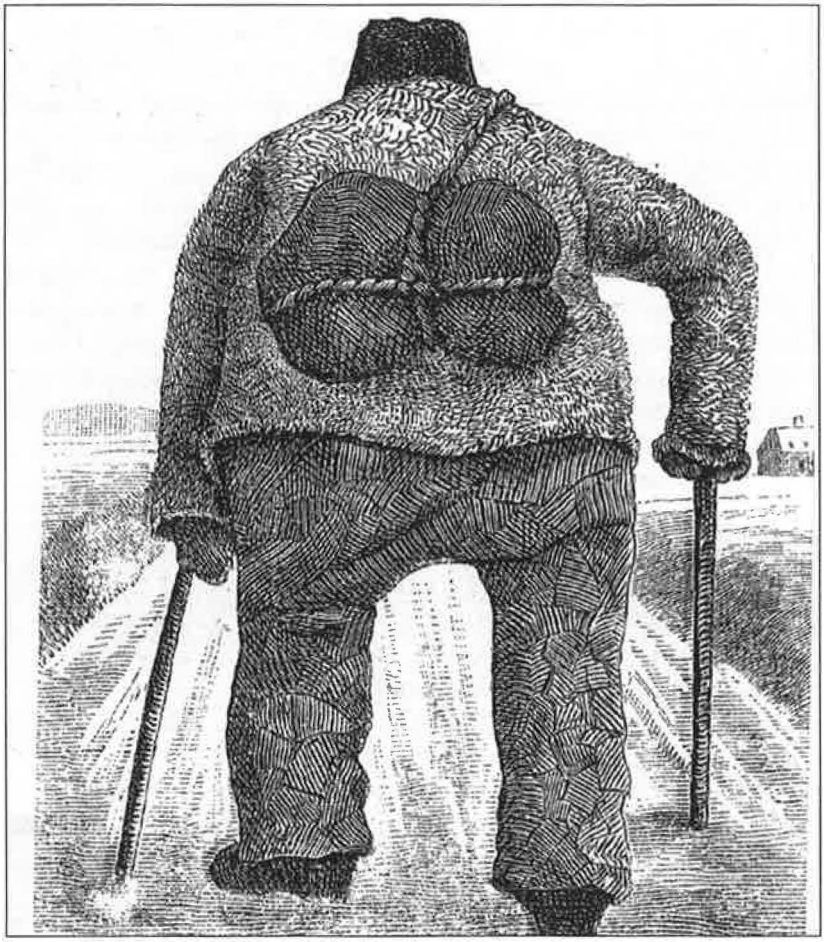

Fig. 3. Tordenkalven. Tegning af Hans Dollerup. Offentliggjort i Den nye Almanak, red. af Anton Nielsen, 1890.

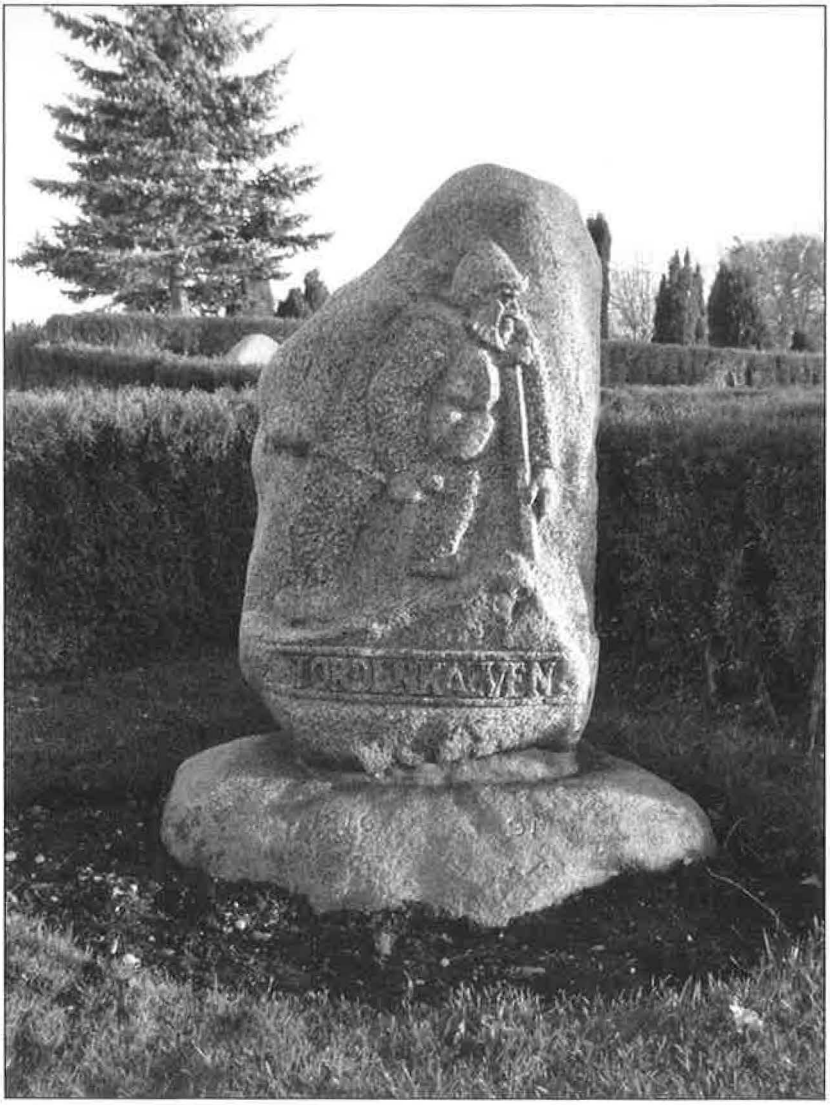

Fig. 4. Da Tordenkalven blev gammel og svækket, fik han ophold hos Søren Veggerby i Nr. Tranders, hvor han døde den 5. december 1891, 75 år gammel. Han blev begravet på Nr. Tranders Kirkegård, og som det skete for de fleste forsvandt også Tordenkalvens grav. I 1956 rejstes på Jeppe Aakjærs initiativ en mindesten for Tordenkalven, udført af Carlo Wognsen, med inskriptionen "Tordenkalven 1816-1891." Foto: Nicolai Fogth Gjøde Nielsen, 2012.

Den Johannes V. Jensen'ske vitalisme specielt i *Nye Himmerlandshistorier* ytrer sig som en ret konsekvent insisteren på livets ret over for en samfundsmæssig nederdrægtighed, der ikke giver den enkelte lov til at stikke af, men tværtom følelsesforstokket og hårdhændet fastholder ham i normaliteten eller ekskluderer ham, hvis nakken er for svær at bøje. Det går ud over folk som Jens, der bliver "spændt for" ("Jens"), og Laust, der fryses ude ("Guldgraveren"). Men midt i tristheden er der jo så de tumpede og puklede, der holder ilden ved lige og nærer håbet – Tordenkalven, der fører dobbeltbundet og tvetunget tale, og Klinkmanden, der decideret trodser øvrigheden ("Julefred"). Disse historier advokerer et grænsesprængende, frit strømmende liv – det livsfremmende står mod det livshæmmende, som også i f.eks. Walt Whitman-oversættelserne, der jo fremkom omtrent samtidig.[18]

Noter

1 Om Tordenkalven, den virkelige person, foreligger: Johs. E. Tang Kristensen, *Tordenkalven. En himmerlandsk Original*, 1947; 23 s., forøget, illustreret udg. i *Fra Himmerland og Kjær Herred*, bind 35, 1974, s. 5-40 (også som særtryk); Jens Bråten, *"Tordenkalven". Himmerlands største original*, 1986, 71 s.; Kirstine Brøndum, *Tordenkalven. Roman*, 2002, 175 s. – De to førstnævnte refererer til et rigt kildemateriale, inkl. en flyvebladsvise af Niels Peter Samuelsen fra 1887.

2 H.D., "Tordenkalven", *Den nye Almanak, tilegnet Kvinden af Anton Nielsen*, 1890, 6 upag s.; med to tegninger. Jf. Johs. E. Tang Kristensen, "Hans Dollerup 1857-1886. En hidtil ukendt Himmerlandskunstner", *Fra Himmerland og Kjær Herred*, bind 36, 1975, s. 53-72.

3 Teksten indgik i programmet for skuespillet *Trods*, Chicago 1903, og udkom straks derefter separat. Den blev optrykt – med et kort forord – i *Hjemmets Almanak for 1926*, 1925, s. 40-47. Den indleder den "samlede, staaende Udgave" af myterne, som Aage Marcus bragte i stand i 1946, og afslutter den udgave af himmerlandshistorierne, som han forestod i 1956. Teksten såvel som forordet er optrykt i *Himmerlandsk Musik*, ved Niels Birger Wamberg, 1997, s. 125-33.

4 Det er ikke korrekt, at Dollerup døde af galdefeber "i 85, Riffelaaret", som der står i "Kirken i Farsø". ("Riffelaaret", det år, da partiet Venstre i protest mod højreministeriet Estrups beslutning om at regere landet

med provisoriske finanslove iværksatte en mobilisering af bønderne i riffelklubber.) Hvad angår Aalberg, så døde han "for Aar tilbage", if. 1925-forordet. I øvrigt er det en ydmyg fodnote i Tang Kristensens Dollerup-artikel (jf. note 2), der oplyser om Aalbergs fornavn og om fødeåret 1855.

5 Hans Dollerup tillægger ikke Tordenkalven genialitet, anfører kun, at "Viserne og Historierne laver han selv". Om repertoiret vides næsten intet. Tang Kristensen aftrykker et par "pænere" numre, tilsyneladende stammende fra skillingsvisetraditionen (s. 28-37), og Bråten gengiver enkelte absolut ikke stuerene strofer (s. 36).

6 Erik M. Christensen, "Mening i 1906 og Mangler 2006", i: Anders Thyrring Andersen, Per Dahl og Aage Jørgensen (red.), *I Nuets Spejl. Læsninger i Johannes V. Jensens digte*, 2008, s. 138-57, spec. s. 151f.

7 Christensen kunne have om ikke argumenteret med, så dog henvist til, at Tordenkalvens kvæde i den tyske "berechtigte Übertragung" ved pseudonymet Mens (*Himmerlandsgeschichten*, Berlin 1908, s. 124-46) faktisk er trykt som digt.

8 Jf. Vagn Predbjørn Jensen, *Dyrlægens Johannes. Johannes V. Jensen og Himmerland*, 1996, s. 116-21. Erik M. Christensen henviser ikke til det s. 119 facsimilegengivne brev.

9 På den anden side fikseres han i tekstens optakt til tiden ("Han lignede Danmarks Historie"); hér er det udseendet, der bringer 1864-amputationen i erindring.

10 *Nye Himmerlandshistorier*, 1904, s. 169-81. Sukkerbarnskvædet, se s. 179. Af samlingens 11 historier havde kun tre været offentliggjort forud.

11 I Johannes V. Jensens historie "lod han ikke til at ville dø", men i fakticiteten havde udødeligheden altså en grænse. Man begravede Tordenkalven på Nr. Tranders kirkegård. Graven var for længst sløjfet, da man i marts 1956 – efter et mangeårigt tilløb – rejste ham en mindesten med relief udført af Carlo Wognsen.

12 De samlede udgaver af himmerlandshistorierne, hvis tre oprindelige bind udkom i 1898, 1904 og 1910, udviser ustabilitet og inkonsekvens. I 1933 blev "Jørgine" (separattrykt 1926) indlemmet, mens fire tekster – "Graabølle", "Hedebonden", "Himmerlands Beskrivelse" og "Jens Jensen Væver" – blev dømt ude med henvisning til, at de bevægede sig bort fra fortællingen og over mod beskrivelsen (jf. Aage Marcus, Den lange vej. Erindringer, 1969, s. 118f og 127). "Jens Jensen Væver" vendte tilbage i 1956 med en udvidelse fra Æstetik og Udvikling, og "Himmerlands Beskrivelse" vendte tilbage i 1995, mens "Graabølle" og "Hedebonden" fortsat er ude. Til gengæld er adskillige tekster fra mytesamlingerne – "Vandmøllen", "Bakmandens Hund", "Spilmanden", "Pigen fra Hvorhvap", "Ved Livets Bred" og "Vejviseren" – bragt ind i de udgaver, som Aage Marcus har været ansvarlig for. Jf. om "Kirken i Farsø" note 3. Endelig blev "Ravna. Et Himmerlandssagn" (tidsskrifttrykt 1905) indlemmet i 1973-udgaven. "Da Skomageren kom i Pinestedet. En Himmerlandshistorie" (tidsskrifttrykt 1906) er aldrig blevet optrykt.

13 *Nye Himmerlandshistorier*, 1904, s. 93-116. Det ville have været mere logisk, om "Syvsoverne" var placeret efter "Tordenkalven" (jf. note 10).

14 Munterheden foregribes, da karlene forbereder deres spøg hos den gamle Maren, et livstykke, der pludselig forstår, hvad de har for, og eksploderer af fornøjelse derved.

15 Til livsglædeytringerne hører, at en af sønnerne finder "en ukendt dyb Nydelse" i at spille gal, mens en anden giver sig til at lege invalid.

16 *Hamlet. Til Forklaring af Hamletskikkelsen*, 1924, oprindelig en dobbeltkronik, "Den tossede Prins", i *Politiken* 13.-14. september 1922.

17 *Darduse. Bryllupet i Peking.* Indledningen giver svar på, hvem titelpersonen er: "[...] en kinesisk Yndlingsfigur, almindeligt kaldet *Putai*, vagt opfattet som en smilende Buddha, en *god of bounty*, som Englænderne kalder ham, Overflødighedens Gud, i hvert Fald af alle kinesiske Antikviteter og Figurfremstillinger den populæreste." Navnet betyder "ham med den store Mave" og vidner om, at "Jovialiteten og det frodige Embonpoint [...] taler til kinesisk Fantasi, hvor Fedme [...] staar som den mest eftertragtede Tilstand, opstaaet i en mager Mands Drømme." Og videre: "Til det lykkelige Huld hos *Putai* kom at han var vel skaaren for Tungebaandet, en Egenskab som tillod at enhver vovet Historie kunde henlægges til ham, et omvendt Kildeforhold som kendes andetsteds fra, og som er egnet til at en oprindeligt individuel Figur vokser ud i det Typiske." Jf. i europæisk tradition "Narren, den forkrøblede Person med et Frisprog, som fra Middelalderens Hoffer gik over i Shakespeares Stykker". I 1937 blev tillige Johannes V. Jensens oversættelse af Shakespeares *Hamlet* opført og udgivet (og kritiseret). Bl.a. med henvisning til John Dover Wilsons utraditionelle tolkning insisterer forordet s. 5-20 på, at "Hamlet er det fribaarne, livsfriske Udbrud af Natur, der brutaliseres af det raa Milieu han er stillet i" – uden at synspunkterne fra 1924-pjecen inddrages.

18 Nemlig i romanen *Hjulet*, der startede som føljeton i *Politiken* 16. maj 1905.

Heinrich Tønnies Samlingen i Aalborg
Fotografiet som markedet vil have det

Af Henning Bender

Fotografiets fremkomst omkring 1855 skabte en eksplosiv udvidelse af efterspørgslen på billeder over hele kloden. Det skyldtes at den nye fotografiske metode kunne reproducere et motiv i et uendeligt antal positivaftryk fra et enkelt negativ. Det skabte for første gang nogensinde en masseproduktion af billeder og endda til en stykpris der svarede til en dagløn for en gennemsnitsarbejder. Prisen på malede portrætter, tegninger eller daguerreotypier, der kun kunne udføres i et eneste eksemplar, havde tidligere begrænset udbredelsen af billeder til de velhavende. Med fotografiet blev omkostningerne så lave, at stort set alle kunne tillade sig at blive fotograferet mindst en gang i deres tilværelse og desuden fik råd til at købe billeder af kendte personer, begivenheder eller steder. Visitkortformatet (5½ x 9 cm) blev i særlig grad allemandseje og udgjorde sammen med det større kabinetsformat (10,3 x 14 cm) den helt overvejende del af alle fotografier produceret i årene 1856-1918.[1]

I løbet af få årtier blev der efter 1855 oprettet fotografiske atelierer i hver flække og by over hele verden. Alene i Aalborg etablerede mere end 500 portrætfotografer sig for kortere eller længere tid i årene 1856-1914. Markedsgrundlaget var ikke blot en stærkt voksende befolkning i byen, men i endnu højere grad tilrejsende bønder fra Aalborgs meget store opland i de år hvor landbrugseksporten efterhånden gjorde Danmark til en velhavende nation.[2]

De fleste af fotograferne opfattede sig som håndværkere, hvis opgave det var at levere det kunderne ville have: Vellignende portrætter, gerne forskønnede, men først og fremmest til en billig pris. Stil og komposition var lånt fra portrætmaleriet, men kunne sjældent varieres meget, når fotografen, for at holde prisen nede, skulle tage snesevis af "individuelle" portrætter om dagen! Men det gjorde heller ikke så meget, for portrætterne måtte helst ikke afvige fra den givne norm. De skulle skabe respekt og blev samlet i fotoalbums eller hængt på væggene i private hjem, hvor de blev

fremvist med stolthed. Billederne signalerede nemlig ens egen, familiens, vennekredsens og samfundets succes og stabilitet og blev således et af tidens allervigtigste materielle symboler.

Fig. 1. Indenrigsminister Chr. Simoni, Aalborg, december 1857, fra først kendte visitkortalbum i Danmark. Bemærk foden til det stativ der fikserer ministerens hoved, samt stolen der stabiliserer hans arm. Men ansigtet har han ikke helt holdt i ro og det er derfor lidt utydeligt. Foto: Heinrich Tønnies, fra originalkopi på Aalborg Stadsarkiv.

Vi taler derfor dels om billeder med en symbolværdi vi ikke længere helt forstår, dels om et produkt af en ringere teknisk kvalitet end hvad vi nu forventer. Datidens fotografer arbejdede under meget begrænsende tekniske forhold, de savnede eksempelvis elektricitet, og kopierne synes derfor ofte små, gnidrede og falmede indtil de forstørres efter moderne metoder fra de originale negativer.

Fig. 2. Morten Jensen, Store Brøndum, der sidder i midten sammen med to damer i Tønnies atelier, den 3. august 1901, er billedets bestiller. Her kopieret fra originalnegativ nr. 131.706 før retouche og beskæring. Billedet viser hvordan hele "teselskabet" blev opbygget i atelieret. Foto: H. Tønnies, fra gelatinenegativ på Aalborg Stadsarkiv.

De portrætteredes påklædning, baggrund og rekvisitter passer ofte dårligt sammen og er præget af hvad fotografen havde for hånden og hvad kunden ønskede. Personerne på billederne ser oftest alvorlige ud, næppe fordi de var bange for at blive afbildede, men på grund den lange eksponeringstid. Enhver bevægelse gjorde billedet uskarpt og man måtte derfor hverken bevæge hoved eller ansigtsmuskler under optagelsen.

Fig. 3. Poulsen, søster og lillebror, dagen før udvandringen fra Aalborg til Utah. Tusinder lod sig fotografere lige før rejsen over det store hav. Foto: H. Tønnies, 17. juli 1888, fra originalnegativ HT 84.217. Aalborg Stadsarkiv.

Hovedet fikseredes derfor til et stativ og armene holdt i ro ved at man støttede dem på de borde eller stole der var helt faste rekvisitter i atelieret. Øjenlågenes bevægelse lod sig dog ikke kontrollere og pupillerne måtte derfor tegnes ind i de udviskede øjenpartier efter optagelsen. Påklædningen kunne lejes hos fotografen således at kunden der skulle afbildes kunne følge herskende mode og herigennem opnå den ønskede respektable fremtoning. Det gjaldt også når man lod sig fotografere i arbejdstøj og med arbejdsredskaber der signalerede den dygtige og solide håndværker.

Fig. 4. Smed Sørensen og hans smedelærlinge i arbejdstøjet, men oppe i atelieret 21. august 1881. H. Tønnies, kopi fra negativ HT 55.135. Aalborg Stadsarkiv.

Stort set alle lod sig fotografere og det var derfor ikke mærkeligt, at disse fotografier fyldte hver ledig plads på borde, opsatser og vægge i stuer og sale i datidens boliger og at billederne blev sendt til de slægtninge og venner man var blevet skilt fra under periodens store oversøiske vandringer. Man finder således den dag i dag Tønniesfotografier overalt i USA[3] og portrætter i Danmark, sendt hjem af danske udvandrere i Nordamerika, Australien og New Zealand.

Fig. 5. Familien Tønnies havde ud over firmaets billeder også et stort antal private optagelser. Her er det sidste fotografi af Heinrich Tønnies. Drengen er sønnesønnen Frank Tønnies. Ca. 1902. Fra originalnegativ http 1637. Aalborg Stadsarkiv.

På baggrund af visitkort-billedernes vældige udbredelse over alt, kan det opfattes som temmelig eksklusivt at kunsthistorien *ikke* beskæftiger sig særligt meget med disse portrætter. Forklaringen er, at billederne blev umoderne da det privatejede bokskamera overhalede atelierfotografen i mellemkrigstiden. De gamle portrætter blev nu opfattet som forældede, ens, kedelige og anonyme – også af efterkommere, når de ikke længere vidste hvem billederne forestillede. Visitkort-portrætterne blev kasserede og med dem stort set alle de gamle fotografers genbestillingsprotokoller og negativplader. Hvad skulle man med disse tunge og pladskrævende materialer, når der ikke længere var nogen der genbestilte aftryk fra de gamle glasplader?

Fig. 6. Tønnies atlelier på Nytorv omkring 1907, på den plads hvor Salling nu ligger. Unummeretret originalnegativ (HT n 410), Aalborg Stadsarkiv.

Problemet er derfor at man står over for at skulle bedømme en revolutionerende masseproduktion på baggrund af ganske enkelte, tilfældigt overleverede, anonyme og stærkt falmede positivkopier. Heldigvis findes der ved et sjældent sammenfald af omstændigheder, 29 fuldstændigt bevarede fotografarkiver på Aalborg Stadsarkiv. Det ældste og største omfatter årene 1856-1974 og er dels bevaret fordi det i hele perioden blev ejet af samme familie: Heinrich Tønnies (1856-1903); sønnen Emil Tønnies (1903-1923) og børnebørnene Lili, Frank og Werner Tønnies (1923-1974), dels fordi det i årene 1881-1961 blev opbevaret i Nordens største fotoatelier. Det gav i mange år plads nok – også efter at atelierfotografiet var gået af mode.[4]

Fig. 7. Atelieret på Nytorv indefra omkring 1895. Emil Tønnies står med ryggen til og foran ham det store kamera, der blev brugt til udendørs optagelser. Fra unummereret orginalnegativ. Aalborg Stadsarkiv.

Heinrich Tønnies: Fra immigrant til landskendt fotograf

Heinrich Tønnies (1825-1903), blev født på glasværket Grünenplan syd for Hannover i Tyskland, men da området i 1847 blev ramt af den irske kartoffelpest og hungersnød, udvandrede store dele af befolkningen. Nogle tog til Voigtländers nyoprettede optiske fabrik i Braunschweig, andre som glasarbejdere til Bay City i Michigan, USA.[5] Selv tog Tønnies i 1847 til glasværket Conradsminde i Rold Skov i Nordjylland i Danmark som glassliber og glasmaler. Da dette glasværk i 1853 overgik til kun at producere grønne flasker, blev Tønnies fyret og befandt sig derfor den 4. august 1853 i Hamburg på vej til sine slægtninge i Michigan. Inden afrejsen nåede han dog at modtage et tilbud på 5.000 rd. fra Aalborg, hvor et nyt glasværk netop var blevet oprettet, hvis han ville vende tilbage som glassliber.

Fig 8. De portrætterede skulle jo meget gerne være kønnere end hvad de så i spejlet. Emil (siddende) og Frank Tønnies arbejder derfor i retoucheværkstedet, her omkring 1910 for at forbedre virkeligheden. Fra unummereret originalnegativ (975), Aalborg Stadsarkiv.

Tønnies tog derfor til Aalborg i stedet for USA, men da også Aalborgfabrikken ved årsskiftet 1855-1856 reducerede sin virksomhed til kun at omfatte grønne flasker, blev Tønnies atter fyret og gik i stedet i lære hos den første fotograf i Aalborg der havde fast atelier: Carl Fritsche fra Berlin. Fritsche, slog sig senere på året ned som fotograf i Hamburg, og solgte derfor sit atelier til Heinrich Tønnies den 9. december 1856. Købesummen var de 5.000 rd. Tønnies havde fået for at vende tilbage til Aalborg. Ud over oplæringen som fotograf hos Carl Fritsche, betød Tønnies' erfaringer med glasslibning at han kunne bedømme en kameralinses kvalitet, mens hans arbejde som miniaturemaler på glas gjorde at han nøje vidste hvorledes man kunne disponere et billede "tegnet" med lys på den lille glasplade han placerede i sit kamera.[6]

Fig. 9. At fjerne rynker var fotografens mindste kunst. Som her fru Lund fra Aalborg, der den 11. august 1899 ses på et dobbeltnegativ. Tilhøjre med rynker, til venstre uden (så mange) efter negativretouche. Fra originalnegativ nr. 125.766, Aalborg Stadsarkiv.

Tønnies fik straks stort gennemslag i Aalborg, navnlig da han i december 1857 havde en reklamekampagne i byens aviser der opfordrede publikum til at lade "årets julegave være et fotografisk portræt". For firmaet H. Tønnies, blev det lovet, kunne nemlig levere sådanne portrætter langt smukkere og billigere end nogen anden.

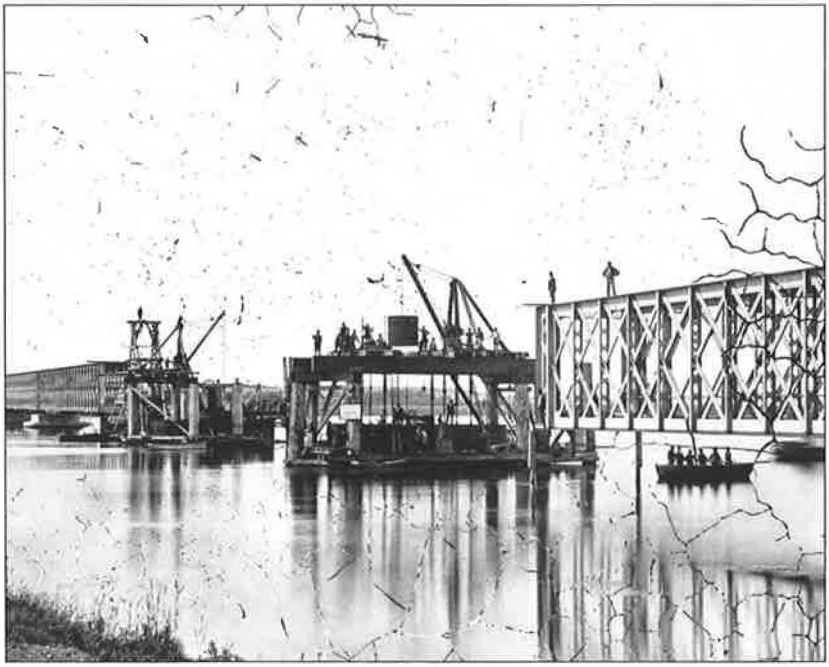

Fig. 10. Heinrich Tønnies blev i årene 1875-1879 betalt af DSB for at dokumentere bygningen af den første jernbanebro over Limfjorden. Kopier af disse billeder, der forestillede det første store brobyggeri i Danmark, blev solgt over hele landet og gjorde Tønnies landskendt. Fra unummereret originalnegativ, Aalborg Stadsarkiv.

Enkelte af disse portrætter i visitkortformat fra december 1857 er faktisk bevarede og er således de ældst daterede af denne type i Danmark.[7] De er dog ikke produceret efter den metode, der i 1854 var blevet patenteret af André Disdéri i Paris, med op

til 12 portrætter pr. negativplade, men efter en metode der blot omfattede 2 portrætter pr. negativ, således som Heinrich Tønnies havde lært sig i Berlin, hvor han havde opholdt sig i efteråret 1857. I det hele taget er det i Berlin han skaffede sig sin viden og inspiration som fotograf under årlige forretningsrejser til byen. Særligt hos den kejserlige hoffotograf Carl Suck (1833-1891), Unter den Linden 24 og her blev Heinrichs søn, Emil Tønnies (1860-1923) da også uddannet og i 1887 gift med retouchøsen Bertha Andrée (1863-1948). Tønnies repræsenterer således den fotografiske udvikling i den tyske hovedstad, noget vi ikke kender meget til da kildematerialet i form af negativplader og bestillingsprotokoller forsvandt under den allierede bombning den 7. maj 1944, der udslettede byens fotografkvarter i det centrale Berlin. Det øger selvsagt Tønniessamlingens værdi i en international forskningssammenhæng, hvor det ellers er det britiske, franske og amerikanske kildemateriale der dominerer.

Parallelt med hvad Tønnies lærte sig i Berlin, således som det kan følges gennem de billeder og tryksager han bragte med sig hjem til Aalborg,[8] udvidede han fra først i 1860'erne sin fotovirksomhed med topografiske billeder fra Aalborg. Det drejede sig både om stereoskopbilleder og indrammede motiver således at byens gamle og pittoreske bygninger blev kendt og solgt over hele Danmark. Da industrialiseringen i de følgende tiår slog igennem og de gamle huse forsvandt, overgik Tønnies i stedet til at gennemfotografere de store nye fabrikker, maskiner og arbejdere. Det skyldtes ikke en speciel interesse for at fotodokumentere udviklingen, men at det var lukrativt at arbejde som reklamefotograf med visitkort-billeder af industriprodukterne: Dampmaskiner, støbegods, tekstiler – samlet i albums til brug for fabrikkernes omrejsende sælgere.[9]

Det var disse aktiviteter der, sammen med den udstrakte portrætvirksomhed, gjorde Tønnies til en af de rigeste mænd i Aalborg. Der blev i 1881 råd til en stor ny atelierbygning i Aalborgs centrum, med store sidebygninger til magasiner, negativpladefabrik, mørkekamre og retouche- og indramningsværksteder. Det var her, fra Tønnies' negativfabrik, at størstedelen af de jyske fotografer fra 1883 blev forsynet med de nye og langt mere lysfølsomme "tørre" gelatineplader i stedet for de hidtidige "våde" kollodiumplader som måtte præpareres umiddelbart før

hver optagelse. Som Skandinaviens måske største fotovirksomhed gav bygningerne plads til at gemme det hele og det gjorde efterkommerne med stor pietet, også efter at atelierfotografiets tid var ovre.

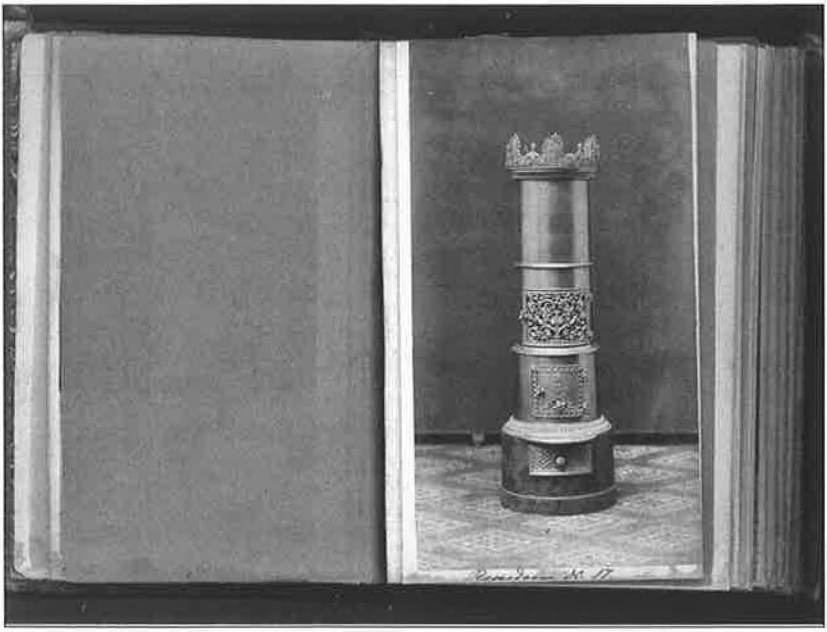

Fig. 11. En række industrivirksomheder i Aalborg sendte sælgere ud over hele Nordjylland for at sælge fabrikkens produkter. Her et salgskatalog på jernkakkelovne fra De Smithske Jernstøberier omkring 1880, med en lang række kakkelovnsfotografier optaget af Heinrich Tønnies. Virksomhedens arkiv er på Aalborg Stadsarkiv.

Størstedelen var derfor bevaret da jeg ved oprettelsen af Aalborg Stadsarkiv kunne modtage hele samlingen i 1974. Kameraer og mørkekammerudstyr, atelier-rekvisitter og bagtæpper helt tilbage fra starten, samt 250.000 glasnegativer. Alle negativer efter 1864 er nummererede, daterede og identificerede i bestillingsprotokoller og giver sammen med hovedregnskabsbøger, der ligeledes starter i 1864, mulighed for at følge fortjenesten og det daglige

arbejde. I gennemsnit 15 optagelser om dagen – året rundt! Men på store dage, når folk kom ind fra de store landområder omkring Aalborg til marked eller dyrskue, kunne Tønnies nå op imod 200 optagelser om dagen med hjælp af sine op til 15 ansatte.[10]

Da Stadsarkivet modtog Tønniessamlingen var det langt fra alle der syntes, at samlingen var værd at opbevare. Uviljen gjaldt desværre også de bevilgende myndigheder og jeg blev derfor tvunget til at overveje, hvordan man kunne få offentligheden til at forstå, at denne samling var noget helt enestående. Det oprindelige atelierinteriør lod sig delvist rekonstruere og udstille, ligesom de topografiske billeder straks vakte stor interesse, men selve samlingens hoveddel, portrætterne, var det svært at popularisere for andre end slægtshistorikere. Hverken de mange originale glasnegativer eller de forholdsvis få originalkopier er i sig selv særligt udstillingsegnede. Originalnegativerne måtte derfor blæses op i meget store forstørrelser på nutidigt fotopapir og korrigeres for kontrast- og belysningsforhold. Men gør man det har det den skavank, at man fuldstændigt ændrer "originalbilledet" med metoder der er helt forskellige fra den oprindelige fotografs intentioner og tekniske muligheder.

Hvad markedet kræver – i vore dage!

Hvad kunderne ville have dengang portrætterne blev skabt var ikke den "virkelighed" de så i spejlet, men et så forskønnet, respektabelt og billigt billede af sig selv som muligt. Hvad nutidens "kunder" på de kulturhistoriske institutioner ønsker, er en bearbejdet og lettilgængelig fortælling fra fortiden, der taler til deres egne forestillinger, ikke en simpel servering af fortidens "virkelighed" i form af originale artefakter lagt frem i den form hvori de er bevaret.

Dette dilemma har præget den lange række af Tønnies-udstillinger, der fra midten af 1970'erne er blevet vist i både Europa og USA. Titler som "*Verdens bedst bevarede fotosamling*" har naturligvis tiltrukket publikum, men ikke nødvendigvis tilfredsstillet dem. Det blev de til gengæld på de udstillinger hvor de selv blev fotograferet i det rekonstruerede "Tønniesatelier". På udstillingen "*Heinrich Tønnies – Aalborgs Fotoalbum*" kunne gæsterne således skaffe sig et digitalt billede af sig selv på papir efter at de selv

havde prøvet at retouchere ved hjælp af et Photo-shop program. Hertil kom muligheden for direkte at søge i Tønnies' bestillingsprotokoller på nettet. Aktiviteter der sikrede tilstrækkelige bevillinger til en forsvarlig registrering, pakning og magasinering af det enorme materiale.

Men sådanne tiltag var først teknisk set mulige fra midten af 1990'erne. Inden da var den store øjenåbner en portrætudsendelse i 1974 af Tønniessamlingen i den dengang eneste Tv-kanal i Danmark. Her kunne man med lyd, musik og skiftende udsnitsforstørrelser give billederne et eget liv i et medium som hele befolkningen kendte. Da denne Tv-udsendelse blev vist i USA i 1975 fik en amerikansk fotograf øje på materialet. Løsningen var måske at gøre Heinrich Tønnies til kunstner!

Alexander Alland, Sr. (1902-1989) var fotografen, der i 1940'erne genfandt negativerne til den danskfødte journalist Jacob A. Riis (1849-1914)'s bog *"How the Other half Lives: Studies among the Tenements of New York"* (1890). Selv betragtede Riis sig slet ikke som fotograf, men var kriminalreporter på *New York Tribune.* Billederne han tog med det nyopfundne magnesiumflash-kamera (1887) skulle bruges her og nu, som en kraftig opfordring til at løse byens slumproblemer. Appellen fik stor betydning i samtiden og inspirerede ikke mindst præsident Theodor Roosevelt, men siden blev både Riis og billederne glemt.[11]

Denne forglemmelse rettede Alexander Alland op på gennem kraftigt "udviklede" nye positivkopier fra de gamle negativer. Det skete gennem forstørrelser, beskæringer, nye billedkompositioner og væsentlige ændringer af kontrast- og belysningsforhold, i en sådan grad at *The Museum of the City of New York,* hvor negativerne blev anbragt, ikke ville købe Allands positiver, da de efter museumsledelsens mening adskilte sig til ukendelighed fra de originale negativer. Alligevel var det Allands positivaftryk der både gjorde samlingen berømt og førte til at Riis blev regnet som grundlæggeren af den amerikanske fotodokumentations tradition der siden blev fulgt op af Lewis Hine (1874-1940) m.fl. En sådan rolle havde Riis aldrig selv forestillet sig, men mente tværtimod at "I am no good at all as a photographer ... I am clumsy, and impatient of details".[12] Men berømmelsen blev understreget i Allands: *Jacob A. Riis. Photographer and Citizen*" Aperture, New York (1974) – hvor Riis' billeder ganske rigtigt står stærke,

smukke og veldisponerede og med en social appel som Alland lidt romantisk og fejlagtigt opfattede som noget særligt dansk!

Alexander Alland ønskede derfor at finde rødderne for denne sociale appel hos en tidligere dansk fotograf – tyskeren Heinrich Tønnies – og udgav efter længere tids ophold på stadsarkivet i Aalborg bogen *Heinrich Tönnies. Cartes-de-Visites Photographer Extraordinaire,* Camera, Graphic Press, New York, 1978. Alland udvalgte en række negativplader fra Tønniessamlingen, men arbejdet måtte dog delvist standses, da han begyndte at fjerne den originale retouche fra negativerne. Som tilfældet var med Jacob Riis' negativer blev positivaftrykkene formet mere i Allands end i den oprindelige fotografs billede. Eller som den daværende leder af Det kongelige Biblioteks billedsamling, Bjørn Ochsner, udtrykte det i bogens forord: *Det er lykkedes Alexander Alland at fremstille billederne så ægte som fotografen så motiverne i virkeligheden.* Det er et problematisk synspunkt når det gælder reproduktion af originalt materiale, men bogen betød at Heinrich Tønnies i Alexander Allands redigering blev kendt i USA!

Da Nordisk Råd i 1980 bad direktøren for Walker Art Center i Minneapolis, Martin Friedman, om at forestå en vandreudstilling i USA og Norden "*Scandinavia Today – The Frozen Image*" var det derfor ikke overraskende at Heinrich Tønnies blev valgt som den fotograf der skulle repræsentere det Skandinaviske portræt! Da Martin Friedman nåede Aalborg blev han opmærksom på forskellen mellem negativer og de positivkopier han havde set, men besluttede at reproducere de originale negativer med de oprindelige fotopapirer og metoder, men dog med brug af forstørrelser. Det blev billederne ikke ringere af eftersom negativerne i virkeligheden har en høj kvalitet og er meget finkornede og det er derfor denne reproduktionsmetode der siden er blevet benyttet, selvom det efterhånden er blevet stadig sværere at skaffe de oprindelige fotopapirer i takt med at det analoge "kemiske" fotografi forsvinder og erstattes af det digitale.

Konklusion

Visitkortfotografen er blevet beskyldt for at manipulere når han i stedet for virkeligheden producerede det billede af virkeligheden kunden ønskede sig. Vi er nok ikke meget anderledes. Alle der arbejder med kulturhistorie vil gerne give brugerne den bedst

tænkelige oplevelse af fortiden og gør det gennem at udvælge, beskære og forstørre udsnit af en fortidig virkelighed. Målet er at optimere oplevelsesværdien for brugerne, herunder også politikere. Det gør det efterfølgende lidt lettere at overtale dem til at bevilge yderligere penge til den mere "kedelige" side af sagen: De kostbare investeringer i en forsvarlig registrering og opbevaring af materialet.

Registreringen, fordi det er en forudsætning for en yderligere og forbedret formidling af dette enestående kildemateriale. Begyndelsen er gjort gennem at åbne Tønnies' bestillingsprotokoller på www.aalborgkommune.dk/tonnies mens fotografierne selv, efterhånden som scanningsarbejdet skrider frem, vil kunne findes på www.danpa.dk Men langt mere kan gøres med nutidens digitale hjælpemidler og det er planen at formidle Tønniesbillederne sammen med alle øvrige digitaliserede billeder i en ny platform, der er under udvikling på Stadsarkivet.

Opbevaringen, fordi en langtrækkende og forsvarlig bevaring af dette ømfindtlige fotografiske materiale, er forudsætningen for alle kommende formidlingsaktiviteter. Der vil ikke i fremtiden dukke nye "Tønnies-samlinger" op noget sted i verden og en forsvarlig opbevaring af den eneste vi har, har været en hovedopgave for Aalborg Stadsarkiv siden institutionens oprettelse i 1974. Opgaven blev langt om længe løst i 2012 gennem indvielsen af et helt nyt og fremtidssikret magasin der fandt sted den 5. oktober 2012. Indvielsen af "Samlingshuset Vang Mark" er anledningen til publiceringen af denne artikel, der er en omarbejdelse og oversættelse af et foredrag, forfatteren holdt på engelsk på Islands Universitet i Reykjavik den 28. november 2009.

Arkivalier

Reg. nr. 326, Tønnies, Heinrich, fotograffirma. Se registratur: www.danpa.dk søgeord: Tønnies.

Litteratur

Alland, Alexander: Jacob A. Riis. Photographer and Citizen, Aperture, New York, 1974.

Alland, Alexander: Heinrich Tönnies. Cartes-de-Visites Photographer Extraordinaire, Camera, Graphic Press, New York, 1978.

Bender, Henning: "Portraits by Heinrich Tønnies", ed. Martin Friedman, Walker Art Center, Minneapolis, The Frozen Image - Scandinavian Photography, Abbeville Press Publishers, New York, 1982, pp. 92-97.
Bender, Henning: Aalborgs industrielle udvikling 1735-1940, Aalborg, 1987.
Bender, Henning: "Fotografen Heinrich Tønnies", ed. Nina Hobolth, Nordjyllands Kunstmuseum, Heinrich Tønnies – Et fotografisk Atelier, Nordjyllands Kunstmuseum, Aalborg, 2004, pp.81-114.
Bender, Henning: "Heinrich Tønnies´negativarkiv – Omfang og overlevering", ed. Nina Hobolth, Nordjyllands Kunstmuseum, Heinrich Tønnies – Et fotografisk Atelier, Nordjyllands Kunstmuseum, Aalborg, 2004, pp. 115- 120.
Bender, Henning: From Birth to Global Expansion. Desmi A/S 1834-2009, Suzhou, 2009.
Frizot, Michel: A new History of Photography, Könemann Verlagsgesellschaft, Köln, 1998.
Jensen, Lauren: "The Photographs of Jacob Riis: History in Relation to Truth," *Constructing the Past*: Vol. 5: Issue 1, Article 6. , 2004, http://digitalcommons.iwu.edu/constructing/vol5/iss1/6
Mortensen, Mette: "Folkets fotograf", ed. Nina Hobolth, Nordjyllands Kunstmuseum, *Heinrich Tønnies – Et fotografisk Atelier*, Nordjyllands Kunstmuseum, Aalborg, 2004, pp. 9-34.
Pohlmann, Cornelia: Die Auswanderung aus dem Herzogtum Braunschweig, Stuttgart, 2002.
Wolthers, Louise: "Original og kopi – Gamle fotografier i nye fortællinger". ed. Nina Hobolth, Nordjyllands Kunstmuseum, *Heinrich Tønnies – Et fotografisk Atelier*, Nordjyllands Kunstmuseum, Aalborg, 2004, pp. 35-53.
Yochelson, Bonnie: "The Masked Image: Recapturing the Work of Reformer Jacob Riis," *Humanities* 19, 3, 1998, pp. 16-21 http://www.neh.gov/news/humanities/1998-05/riis.html
www.aalborgkommune.dk/tonnies - søgedatabase på H. Tønnies bestillingsprotokoller udarbejdet af Aalborg Stadsarkiv.
www.berliner-fotografenateliers.de – søgedatabase på fotografer og atelierer i Berlin ved Prof. Dr. Sibylle Einholz, Fachhochschule für Teknik und Wirtschaft, Museumskunde.

Noter

1 Bender, Henning: Heinrich Tønnies' negativarkiv. Omfang og overlevering, 2004, pp 115-119.
2 Bender, Henning: Aalborgs industrielle udvikling 1735-1940, 1987, p. 264.
3 Tønnieskopier har jeg særligt fundet i Utah hvor der er områder syd for Salt Lake City hvor de findes næsten hos hver eneste familie. Det skyldes at Aalborg var en vigtig udvandrerby for mormonerne og at Tønnies havde kontrakt om at fotografere alle inden afrejse.

4 Bender, Henning: Heinrich Tønnies' negativarkiv. Omfang og overlevering, 2004, pp115-119.
5 Pohlmann, Cornelia: Die Auswanderung aus dem Herzogthum Braunschweig, 2002.
6 Bender, Henning: Fotografen Heinrich Tønnies, 2004, pp 86-91.
7 De første visitkortportrætter i København er først daterede til o. 1860 og viser således, at det ikke nødvendigvis er alle kulturelle påvirkninger der behøver at gå via den danske hovedstad. Tønnies fik sin inspiration direkte fra Berlin.
8 Reg. nr. 326, Aalborg Stadsarkiv, Tønnies, Heinrich, fotograffirma, se www.danpa.dk – "Tønnies".
9 Bender, Henning: From Birth to Global Expansion, 2009, pp 54-57.
10 Bender, Henning: Heinrich Tønnies' negativarkiv, 2004, pp 115-119.
11 Jensen, Lauren: The Photographs of Jacob Riis: History in Relation to Truth.
12 Yochelson, Bonnie: The Masked Image Recapturing the Work of Reformer Jacob Riis, 1998, p 17.

Seminarieelevernes sædelige og moralske vandel

Et indblik i 1920'ernes og 1930'ernes politiske, kulturelle og ideologiske modsætninger i seminariebyen Ranum

Af Hans Støttrup Jensen

Indledning – en arkivjagt

I Ranum Seminariums postjournal, der er opbevaret på Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg, støder man i året 1928 på en brevregistrering, som straks vækker ens nysgerrighed. I slutningen af oktober måned er der i journalen registreret et brev fra kontorchef Barfod i Undervisningsministeriet. Brevets indhold er i journalen beskrevet med stikordet *"Affærerne"*[1], hvilket umiddelbart giver associationer til sager med et dramatisk og opsigtsvækkende indhold. Hvad der refereres til med det nævnte stikord, kan man imidlertid ikke finde noget svar på i det arkivmateriale, som seminariet har indleveret til landsarkivet i Viborg. Fra 1925 og fremefter omfatter dette materiale nemlig kun postjournalens overordnede registreringer af ind- og udgående post, mens de konkrete skrivelser, som der henvises til, ikke er bevaret. Årsagen hertil er sandsynligvis, at seminariet i 1924 fik en ny dynamisk forstander, Chr. Høirup. Ham skal vi senere vende tilbage til, idet han spiller en hovedrolle i det drama, som skal oprulles på de følgende sider. Her skal blot nævnes, at han straks efter sin tiltræden søgte og fik bevilget penge til indkøb af et – efter datidens målestok – moderne hjælpemiddel til sin administration, nemlig en skrivemaskine, så han kunne slippe for det omstændelige arbejde med at indføre håndskrevne kopier af de vigtigste breve i seminariets såkaldte kopibøger og i stedet gemme gennemslag af de afsendte breve. Herefter blev den indtil da gældende praksis med at indføre modtagne breve i kopibøgerne også opgivet, således at al seminariets korrespondance alene blev opbevaret i papirformat og senere henlagt i arkivpakker på institutionen.

Knapt et århundrede efter kan vi imidlertid konstatere, at den omtalte modernisering af seminariets administration fik vidtrækkende konsekvenser for, hvilke materialer seminariet senere var i stand til at indlevere til slutdeponering på landsarkivet. De store tunge kopibøger har ingen vovet at kassere. De overlevede alle omskiftelser på seminariet og endte på landsarkivet. Derimod er arkivpakkerne med seminariets embedsskrivelser sporløst forsvundet. Skal man videre i opklaringsarbejdet om *"Affærerne"* i Ranum, må man derfor gå på jagt i Undervisningsministeriets arkiver, som findes på Rigsarkivet i København.

Fig. 1. Ranum Statsseminarium, 1923.

En research i disse arkiver giver hurtigt en første ledetråd. Af journalregistret og journalen for det kontor i undervisningsministeriet[2], som behandlede sager vedrørende lærerseminarierne, fremgår det, at der i oktober 1928 blev oprettet en journalsag med overskriften *"Eventuel Bortvisning af Forstander Høirups Søn, Mogens"*[3]. Med denne oplysning forstår man bedre udtrykket *"Affærerne"*. Under alle omstændigheder må det siges at være

opsigtsvækkende, at forstanderens søn bliver gjort til genstand for en bortvisningssag. Men hvori bestod sønnen Mogens' brøde, siden der blev rejst krav om systemets strengeste sanktion, nemlig bortvisning? For at besvare dette spørgsmål skal vi et spadestik dybere i arkivmaterialet og have fat i den konkrete journalmappe med sagens akter. Mappen er imidlertid over flere omgange blevet lagt sammen med, eller – som det hedder i ministeriets sprog – fremvist til senere sager for til slut at ende i journalsag nr. 909 i året 1955[4], hvor enken til en af sagens hovedpersoner fra 1928 afgår ved døden. I denne journalsag er den oprindelige journalmappe fra 1928 indlagt med et omfangsrigt materiale til belysning af "*Affærerne*" i 1928.

Affæren i 1928

Kommet så vidt i arkivjagten kan vi få et endog meget fyldestgørende svar på, hvad sagen drejede sig om. Kort fortalt bestod Mogens Høirups forseelse i, at han hos den lokale barber i Ranum havde indkøbt tre stk. præservativer. Som bud i denne sag havde han benyttet en skoledreng, der afleverede bestilling og betaling i en lukket kuvert og fik præservativerne udleveret i samme tillukkede kuvert.

Sagen tog sin officielle start, da seminariets lærere[5] på den første dag i skoleåret 1928/29 i samlet flok henvendte sig til forstander Høirup. Anført af lærerne N. Kjær, J. Johnsen og J. L. Clausen konfronterede de ham med oplysningerne om sønnens indkøb af præservativer. Rygterne om dette indkøb havde foranlediget en af lærerne til engang i foråret at henvende sig til byens barber, som bekræftede at købet havde fundet sted. Over for forstanderen gav lærerne udtryk for, at hans søn havde båret sig letsindigt ad og havde kompromitteret sig selv groft, hvilket nødvendiggjorde en reaktion fra seminariets side. Seminariets lærerråd havde kort forinden bortvist to elever for usædelighed – den ene fordi han fik et barn med en pige i byen, mens han var forlovet til anden side, og den anden elev fordi han havde pådraget sig en kønssygdom. Uden at det blev nævnt på mødet mellem lærerne og Høirup har et krav om bortvisning af Høirups søn derfor ligget som en trussel i luften.

Allerede fra sagens start får man en klar fornemmelse af, at der i forholdet mellem forstanderen og lærerne også var andre ting

på spil. Ganske vist var et indkøb af præservativer foretaget af en seminarieelev set med datidens øjne en moralsk betænkelig sag. Og som ministeriet senere bemærkede i en skrivelse til seminariet var der ingen tvivl om, at seminariet både kunne og skulle føre tilsyn med seminarieelevernes sædelige og moralske vandel. Men havde lærerne kun været optaget af at beskytte seminariets navn og rygte, ville en tidlig og uformel henvendelse til forstanderen om deres mistanke formentlig kunne have bragt sagen ud af verden uden det store postyr. Når denne trods alt forholdsvis ubetydelige sag eskalerede til en bitter strid, som efterhånden tog magten fra de implicerede parter, hang det sammen med – som den følgende fremstilling vil demonstrere – at striden blev næret af stærke underliggende spændinger i forholdet mellem forstanderen og dele af seminariets lærerkorps samt lokale kredse med tilknytning til byens menighed anført af den stedlige sognepræst.

Forsøg på at løse sagen lokalt

I første omgang gav forstander Høirup lærerne besked om, at han – inden han foretog sig yderligere i sagen – måtte tale med sin søn. Efter denne samtale meddelte Høirup den følgende dag, at sønnen ganske rigtigt havde indkøbt præservativer hos den lokale barber, men at motivet udelukkende var nysgerrighed, idet han efter en samtale med nogle af sine seminariekammerater ønskede" *... at faa at se, hvorledes de omtalte Artikler saa ud."* Samme forklaring havde sønnen ifølge Høirups fremstilling tidligere givet ham og hans kone, da de på sønnens værelse havde fundet de *"omtalte Artikler"*, dog med den væsentlige forskel, at sønnen dengang havde fortalt, at han *:"... havde forskrevet Artiklerne fra København i Henhold til et Katalog"*. Høirup beklagede over for lærerne sønnens ubesindighed[6].

Om Høirups forklaring bemærkede departementschefen i Undervisningsministeriet senere meget præcist og spidst, at den" *... led for stærkt af Usandsynlighed"*[7]. Og hvis Høirup havde håbet, at en sådan forklaring kunne stille lærerne tilfreds, måtte han hurtigt sande, at det ikke var tilfældet. Tværtimod blev en bortvisning af sønnen nu direkte nævnt som en mulig sanktion af en af lærerne. Høirup kunne således se frem til et ubehageligt sagsforløb med hans egen søn som hovedperson, hvilket – bortset fra de private omkostninger – også risikerede at belaste

hans autoritet blandt lærerne og svække hans omdømme både lokalt og i landets seminariekredse. Høirups forhold til seminariets lærere var allerede belastet af den uro, som havde rejst sig i kølvandet på en elevklage over en af seminarielærernes undervisning. Klagen over den pågældende lærer – det drejede sig om seminarielærer Clausen – burde Høirup efter lærernes opfattelse omgående have afvist.[8] For at undgå at den prekære sag om hans søn skulle udvikle sig til en ny langvarig strid, valgte Høirup derfor uden yderligere forhandlinger med lærerne at rejse til København og forelægge sagen for ministeriets embedsmænd, så der kunne træffes en hurtig afgørelse. I mødet deltog fra ministeriets side kontorchef Barfod og ministeriets konsulent professor N. A. Larsen[9]. Mødet mundede ud i, at ministeriets repræsentanter bemyndigede Høirup til at meddele lærerne, at ministeriet "... *efter den givne Fremstilling ikke fandt, at der var Grund til at overveje Mulighederne for en Bortvisning*"[10]. Umiddelbart efter sin hjemkomst viderebragte Høirup denne besked til lærerne og gentog den på et efterfølgende lærerrådsmøde.

Høirups forsøg på hurtigt at få sagen bragt ud af verdenen mislykkedes imidlertid. Fra nogle af de tilstedeværende lærere på mødet blev der givet udtryk for "... *Utilfredshed med den Maade, hvorpaa Forstanderen uden vort Vidende har forelagt Spørgsmaalet for de ministerielle Embedsmænd*". Efter deres opfattelse burde sagen forelægges skriftligt for ministeriet, således at ministeriet i sædvanlig skriftlig form kunne meddele seminariet sit syn på sagen. Da Høirup på mødet frarådede en sådan skriftlig henvendelse til ministeriet, der efter hans opfattelse kunne tolkes som et udtryk for tvivl om hans pålidelighed eller en undervurdering af de ministerielle embedsmænds dømmekraft, smuldrede lærernes fælles front. To af lærerkollegiets medlemmer gav udtryk for, at de fandt Høirups mundtlige meddelelse fyldestgørende, og at de derfor betragtede sagen som afgjort fra ministeriets side, mens et tredje medlem ikke ønskede at udtale sig i sagen. De resterende medlemmer af lærerrådet – lærerne N. Kjær, J. Johnsen og J. L. Clausen – forbeholdt sig derimod ret til "... *eventuelt at afæske Ministeriet en skriftlig Erklæring*", idet Høirups mundtlige besked ikke havde det "*fuldt ud officielle Præg*", som efter deres opfattelse var nødvendig i en sådan sag[11].

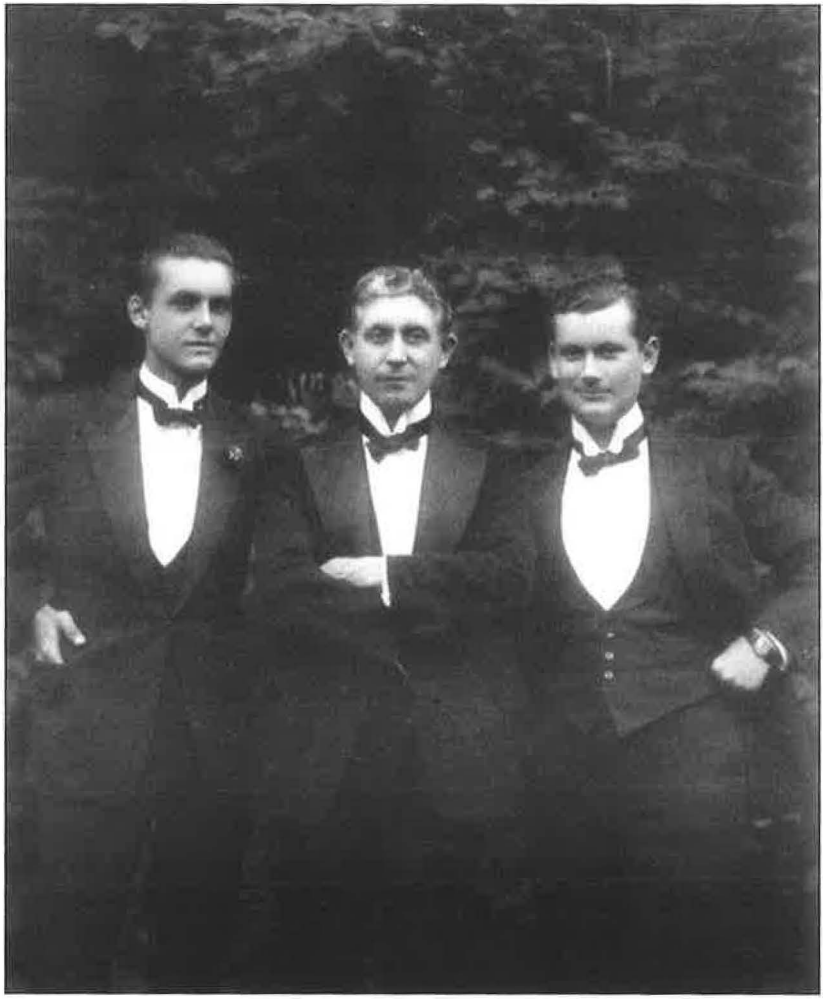

Fig. 2. Chr. Peter Nielsen Høirup (1885-1943), seminarieforstander i Ranum 1924-1937, fotograferet med sønnerne Svend og Mogens. Privat foto fra formentlig begyndelsen af 1930'erne.

I en skrivelse af 8. oktober krævede de tre lærere derfor sagen forelagt ministeriet til afgørelse med påstand om, at forstanderens søn skulle bortvises, idet han med sin handling havde *"... diskvalificeret sig både som Seminarieelev og som kommende Lærer"*. I skrivelsen lagde de tre lærere vægt på, at alle i lærer-

gruppen oprindeligt havde betragtet Mogens Høirups adfærd som bortvisningsgrund, da man ikke kunne forlige sig med at en seminarieelev *"... ustraffet skal kunne gøre sig skyldig i den Slags, der nødvendigvis maa blive skæbnesvanger for Seminariet i sine Konsekvenser, ikke mindst derved, at han* (seminarieeleven) *i Praktiktimerne skal til at undervise den Dreng, han har udsendt i det ... nævnte Ærinde"*. En manglende sanktion kunne give seminarieeleverne den opfattelse *"... at der er Ting, man kan gøre, naar man er Forstanderens søn, men ellers ikke"*, idet lærerne her henviste til de to tidligere sager, hvor elever var blevet bortvist for usædelig adfærd. Endelig gav de tre lærere udtryk for, at de havde svært ved at tage *"det foregivne Motiv til Handelen"*, nemlig nysgerrighed, helt alvorligt. Henvendelsen sluttede med en bemærkning om, at en bortvisning i denne sag *"... ikke alene er det bedste, men det eneste forsvarlige for Seminariets Skyld, idet vi mener, at hvis denne Sag erklæres for at være et uskyldigt Tilfælde, saa er vi egentlig afskaaret fra i Fremtiden at tage os af Elevernes Væremaade"*[12].

Skrivelsen skulle som en tjenstlig skrivelse fremsendes igennem forstander Høirup. Inden fremsendelsen prøvede Høirup igen at få bilagt sagen, som efter hans opfattelse *"ikke tjente Seminariets Ære"*. Han indkaldte derfor til et nyt lærerrådsmøde for, som han selv formulerede det *"... endnu engang at gøre et Forsøg paa at naa til Enighed inden for Lærererraadet"*, hvilket ville *"være af stor Betydning for det fremtidige Samarbejde"*. Mødet blev afholdt d. 10.-11. oktober og mundede ud i vedtagelsen af et kompromis gående ud på, at man i den aktuelle sag skulle begrænse sig til at uddele en irettesættelse til forstanderens søn Mogens med den tilføjelse, at elevers køb af præservativer i fremtiden ville blive betragtet som bortvisningsgrund. En af lærerne – N. Kjær – tog dog forbehold over for beslutningen, idet han ville vente med sin endelige stillingtagen til han *"... efter en Samtale med Prof. Larsen og Undervisningsministeren kunne skyde sig ind under, at Spørgsmålet var afgjort af Ministeriet."* Alle forventede dog, at ministeriet ville tilskynde til en lokal bilæggelse af konflikten, hvorfor dette forbehold ikke blev tillagt større betydning[13]. Høirup kunne således meddele kontorchef Barfod, at det var lykkedes ham at bringe sagen *"... til Afslutning på en Maade, som nogenlunde tilfredsstillede alle"*[14].

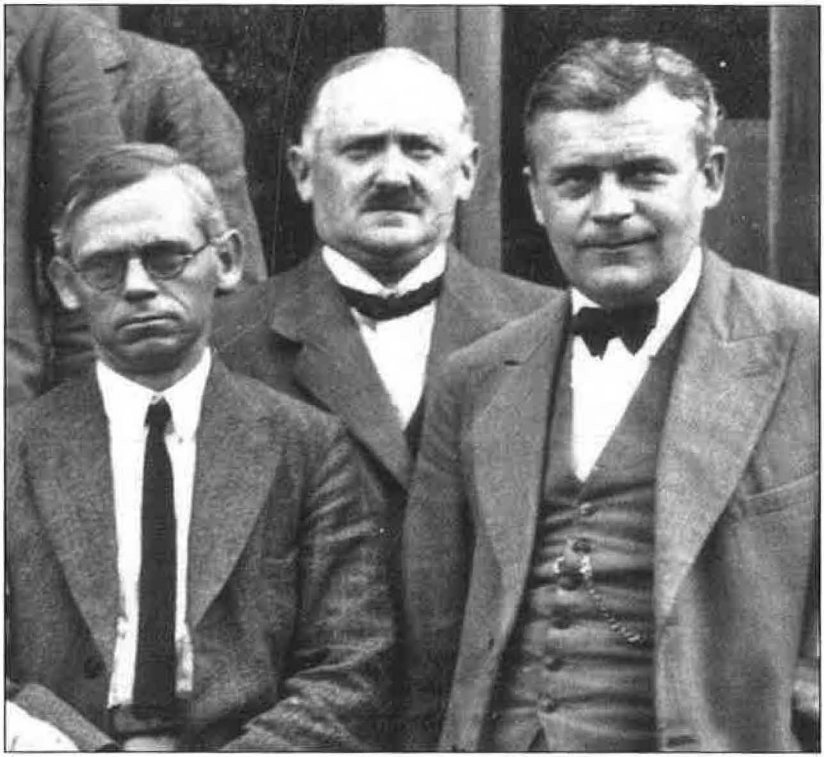

Fig. 3. Lærerne N. Kjær (1889-1972), J. Johnsen (1881-1948) og J. L. Clausen (1892-1958), Ranum Statsseminarium. Udsnit af lærer- og elevfoto fra begyndelsen af 1930'erne.

Men heller ikke dette brandslukningsforsøg lykkedes. D. 17. oktober henvendte N. Kjær sig til Høirup med en besked om, at biskop Gøtzsche, Viborg, som var seminariets tilsynsførende, havde anmodet sognepræsten i Ranum, provst Westergaard, om en indberetning angående sagen. Kjær gik derfor ud fra, at sagen under alle omstændigheder ville blive forelagt i ministeriet. På den baggrund havde han "*... raadført sig med Professor N. A. Larsen, der havde raadet ham til at forbeholde sig sin Stilling*". Han kunne derfor ikke tiltræde den overenskomst, som tidligere var blevet aftalt i lærerrådet, og i konsekvens heraf krævede han sammen med Johnsen og Clausen, at deres skrivelse om bortvisning af Mogens Høirup blev indsendt til ministeriet.

Høirup måtte derfor videresende skrivelsen fra de tre lærere ledsaget af en følgeskrivelse, hvori han igen redegjorde for sit syn på sagen og sit standpunkt om, at sønnens handling ikke burde sanktioneres med bortvisning. Kernepunktet i hans argumentation var, at hans søns tilfælde ikke kunne sidestilles med de to tidligere nævnte sager om umoralsk vandel, som havde ført til bortvisning af de pågældende elever. Her var der håndgribelige beviser for brøden og sådanne "... *Tilfælde har alle Mennesker siden Moses Dage henregnet til Begrebet Usædelighed*". Anderledes stillede det sig imidlertid med sønnens indkøb af præservativer, idet han – som Høirup udtrykte det – ikke påviseligt havde "*misbrugt*" præservativerne efter deres formål. Afgørende for om købet skulle sanktioneres med bortvisning, var derfor ifølge Høirup motivet til erhvervelsen af de pågældende genstande, som ifølge sønnen var nysgerrighed. Efter Høirups opfattelse kunne dette motiv ikke afvises som en plausibel forklaring på indkøbet. Høirup henviste her til, at så længe der ikke var regelmæssig undervisning i seksuel hygiejne på seminarierne, var det "... *overladt til de unge selv at skaffe sig Oplysning om disse vigtige Forhold ad egne Veje*". Og at de tre lærere i deres skrivelse betvivlede nysgerrighedsmotivet var efter Høirups opfattelse mærkværdigt, da to af underskriverne "... *i det sidste Par Aar er kommen meget sammen baade med Mogens Høirup og hans Forlovede dels i hans, dels i hendes Hjem og ved at det ikke er muligt at sætte nogen Plet paa deres Færd*". Efter Høirups opfattelse var det, når "... *der beviseligt ikke havde fundet Misbrug Sted ... betænkeligt at give et ungt ellers uberygtet Menneske et vanærende Stempel ... Jeg kan i hvert fald ikke tro, at det vil gavne, om Eleverne faar den Opfattelse, at de her lever under en naade- og betingelsesløs Riber Ret*". Endelig understregede Høirup også, at måden hvorpå denne sag var rejst, tydede på, at den var rettet mod ham snarere end sønnen. Lærerne, hvoraf flere havde kendt sagen i månedsvis, kom først til ham efter at de havde holdt deres eget formøde og i fællesskab var enedes om at fremlægge sagen for ham med bortvisning som ultimatum. Hvis de havde henvendt sig tidligere havde han haft mulighed for at tage sønnen ud af klassen og overflytte ham til et andet seminarium i forbindelse med sommerferien[15].

Provstens og biskoppens intervention

Den videre udvikling i sagen var som ovenfor nævnt dikteret af provstens og biskoppens indgriben i sagen. Baggrunden for deres involvering lader sig ikke nærmere belyse ud fra det forhåndenværende kildemateriale. Men som tidligere timelærer på seminariet og som privat bekendt med lærerne Johnsen, Clausen og Kjær havde provsten et godt kendskab til seminariets forhold. Det er således ikke usandsynligt, at han gennem dem var blevet orienteret om affæren, da han som formand for skolekommissionen og som provst med direkte adgang til seminariets tilsynsførende, biskoppen i Viborg, måtte opfattes som en vigtig forbundsfælle i striden med Høirup. Efter at provst Westergaard mundtlig havde orienteret biskop J. Gøtzsche[16] om den pågående sag, udbad biskoppen sig en skriftlig indberetning om *"de sædelige Forhold blandt Seminariets Elever."* Denne opgave valgte provst Westergaard at gribe an på en højst usædvanlig måde. Normalt ville en sådan indberetning om forholdene på en institution blive tilvejebragt ved at indhente oplysninger gennem institutionslederen. Da Høirup imidlertid, som Westerggard udtrykte det, var *"Part i Sagen"* forespurgte han i stedet N. Kjær om han eventuelt efter *"Forhandling med andre af Seminariets Lærere"* kunne bidrage med oplysninger. Udover udtalelser fra Kjær indhentede provsten også udtalelser fra skolekommissionen – hvis formand han selv var – samt bestyrelsen for KFUM-hjemmet i Ranum. På denne baggrund konkluderede han i sin indberetning til biskoppen, at det måtte anses for bevist at forstanderens søn Mogens gennem en skoleelev havde indkøbt præservativer hos byens barber, og at dette var blevet et almindeligt samtaleemne både blandt skolebørnene og byens befolkning. Som en ny oplysning i forhold til lærernes redegørelse tilføjede han *"... at Barberen om den nævnte Elev, Mogens Hørirup, har udtalt, at denne selv har købt dem* (præservativer) *ugentlig baade Aar og Dag. Denne Udtalelse er hørt af et af de ovennævnte Bestyrelsesmedlemmer for KFUM* (formanden karetmager Nielsen)*"*. Efter Westergaards opfattelse rummede disse forhold *"... en stor og uhyggelig Fare baade for Børnene og de unge"*, og – konkluderede han – *"... det forekommer mig, at en vordnende Børneopdrager og Lærer i Kristendom, som er blevet overbevist om at have erhvervet sig disse Midler til Usædelighed dermed har gjort sig selv umulig"*.[17]

Fig. 4. Niels Nielsen Westergaard (1870-1949), sognepræst og skolekommissionsformand i Ranum 1911-1932, provst i Slet Herred Provsti 1915-1937.

Ministeriet tager over

For undervisningsministeriet var *"Affæren"* fra Ranum en noget usædvanlig og efter ministeriets opfattelse også upassende sag. Ministeriet fandt det under både sin egen og seminariets værdighed at skulle befatte sig med et forhold, som tydeligvis var blevet genstand for omfattende rygtedannelser og bysladder i Ranum. Ligesom forstander Høirup så ministeriets centrale embedsmand på området – kontorchef Barfod – derfor helst, at sagen blev

afsluttet hurtigst muligt og gerne uden ministeriets direkte indblanding. Derfor havde han og professor N. A. Larsen også – som tidligere omtalt – bemyndiget Høirup til at meddele seminariets lærere, at der efter ministeriets opfattelse ikke var grundlag for at overveje bortvisning i det konkrete tilfælde. Sit ubehag ved hele affæren lagde Barfod ikke skjul på – og heller ikke sin mening om lærernes fremfærd. I et internt notat tog han bladet fra munden og skrev, at når sagen har fået *"... den Notoritet, som den har"*, skyldtes det:*"... Lærernes emsige Vimsen om og Sladren i Krogene før de gaar til Forstanderen. Det er muligt at denne selv er Skyld i det daarlige Forhold, der øjensynligt bestaar mellem ham og Lærerne, men deres Aktion her er ækel, og man faar et Indtryk af Lummerhed i det hele Samarbejde, som man kun kan forfærdes ved."* Han var derfor indstillet på at træffe en hurtig afgørelse uden yderligere undersøgelser i sagen, idet han – ligesom Høirup – fandt *"... at Køb af de paagældende Gestande* (præservativer) *af Nysgerrighed ikke er fældende"*. Høirups søn havde ganske vist båret sig naivt ad og – fortsatte Barfod – *"... været uforsigtig, saaledes at han har udsat sig selv og sin Kæreste for Sladder paa en saadan Maade, at hun blev nødt til – hvad Høirup oplyste, da han var herovre – at lade sig undersøge af en Læge, der gav hende Attest for at hun var intakt."* Barfod mente derfor ikke, at man kunne tilsidesætte sønnens påstand om, at indkøbet var motiveret af nysgerrighed, ligesom han heller ikke ville følge bl.a. professor N. A. Larsens råd om at afvente en indberetning fra biskoppen, da *"... vi vil faa en paa geistlige Synspunkter bygget ganske abstrakt moralsk Prædiken, som jeg ikke tillægger nogen Betydning for Sagens Afgørelse"*. Derfor foreslog han en skrivelse, hvori ministeriet udtalte *"... at man fuldt ud billiger det Synspunkt, at Elevernes moralske Vandel maa være undergivet Seminariets Kontrol, saaledes at et bevisligt usædeligt Forhold bør medføre Bortvisning fra Seminariet, men at man i nærværende Tilfælde ikke mente at kunne se bort fra den af den paagældende Elev givne Forklaring, at det drejer sig om en enkeltstaaende Handling og at Motivet til Indkøbet af Præservativerne alene var Nysgerrighed, en Forklaring mod hvis Rigtighed der ikke er anført Momenter af megen Vægt, og derfor ikke finder, at der er tilstrækkelig Anledning til at den paagældende bortvises fra Seminariet"*[18].

Fig. 5. Jens Byskov (1867-1955), forstander på Gedved Seminarium 1896-1934, undervisningsminister 1926-1929.

Barfod måtte dog opgive sin plan om en hurtig afslutning af sagen, idet biskoppen – der havde oversendt provstens indberetning til ministeriet – insisterede på at blive hørt, inden der blev truffet en afgørelse i sagen. Da biskoppen også havde talt med ministeren, var det herefter umuligt at afslutte sagen, før biskoppen havde haft lejlighed til at ytre sig. I øvrigt havde også andre af sagens parter tætte forbindelser til den daværende undervisningsminister Jens Byskov, som var forstander på Gedved Seminarium. Såvel forstander Høirup som lærer Johnsen var dimitteret fra Gedved Seminarium i Byskovs forstanderperiode, og Høirup havde tillige i en periode været ansat som lærer på samme seminarium under Byskov. Under sagens forløb aflagde lærer Johnsen og lærer Kjær besøg i Gedved hos Byskov, ligesom Høirup også i et brev til ministeren aftalte et besøg hos ham[19]. Hvad der kom ud af disse kontakter er det ikke muligt at udtale sig om ud fra de foreliggende kilder. Men at ministeren har fulgt sagen nøje fremgår af, at et dokument i sagen bærer påtegningen *"Akterne formentlig hos Ministeren"*. Udover disse personlige

kontakter til ministeren er det også bemærkelsesværdigt, at såvel lærer Kjær som provst Westergaard og biskop Gøtzsche tilsyneladende – udenom de sædvanlige kommandoveje – har drøftet sagen med ministeriets konsulent professor N. A. Larsen. Sagen var således blevet en politisk følsom sag på højere plan, hvilket utvivlsomt har skærpet ministeriets opmærksomhed på, at den skulle håndteres, så der ikke kunne sættes en finger på sagsbehandlingen. Ministeriet besluttede sig derfor til at gennemføre endnu en høringsrunde, som omfattede først forstander Høirup, derefter biskop Götzsche og til slut de tre lærere, som havde indbragt sagen for ministeriet.

Gennem ministeriet fik Høirup derfor forelagt provstens indberetning til udtalelse. I sin skrivelse anmodede ministeriet især Høirup om *"saa godt som det overhovedet er muligt"* at oplyse påstanden om, at hans søn Mogens *"selv har købt præventive Artikler ugentlig baade Aar og Dag"*[20]. Ifølge provstens indberetning havde barberen – som refereret ovenfor – udtalt sig således til byens karetmager, som var medlem af KFUM-hjemmets bestyrelse. Hvis påstanden kunne verificeres, ville det efter ministeriets opfattelse svække forklaringen om, at købet af præservativerne var motiveret af nysgerrighed. For at opklare sagen indkaldte forstander Høirup såvel barberen som karetmageren til særskilte samtaler. Barberen benægtede her at have fremsat en sådan udtalelse og undertegnede i sognefogedens nærvær en skriftlig erklæring herom. Tilsvarende underskrev karetmageren – også i nærværelse af sognefogeden – en erklæring om, at barberen sandelig havde ladet en sådan bemærkning falde i en samtale med ham. Høirup kunne således meddele ministeriet, at påstand stod mod påstand, og at han derfor ikke yderligere kunne oplyse sagen. Men han fandt dog anledning til at tilføje *" ... at Barber Laursen i Almindelighed ikke anses for at være mindre paalidelig end Karetmager Nielsen"*. Endelig satte Høirup i sin skrivelse også spørgsmålstegn ved, om biskoppen og provsten havde hjemmel til uden om ham at tilvejebringe oplysninger om seminariets forhold, således som det var sket med provstens indberetning. Og at lade bestyrelsen for KFUM-hjemmet udtale sig om seminarieelevernes sædelige adfærd forekom Høirup *" ... væsentligst at have Interesse som Vidnesbyrd om Provstens Nidkærhed"*[21].

Efter høringen af forstander Høirup fik biskop Götzsche lejlighed til at ytre sig. Om den konkrete sag var det hans opfattelse, at der med Mogens Høirups forklaring ikke var givet "... *noget paalideligt Grundlag for Sagens Afgørelse*". Karetmagerens påstand om, at han havde hørt barberen give udtryk for, at Mogens Høirup regelmæssigt havde indkøbt præservativer, var biskoppen tilbøjelig til at tro på, da han på forhånd måtte "... *nære mere Tillid til Sadelmager* (karetmager) *Nielsens erklæring end til den Mand* (barberen), *der ikke skammer sig ved at tjene Penge ved at sælge Præservativer til Seminarieeleverne.*" Efter biskoppens opfattelse måtte den konkrete sag derfor enten oplyses nærmere ved forhør i retten, eller også måtte Mogens Høirup overflyttes til et andet seminarium "... *thi det kan næppe tænkes, at Sagen kan løses, uden at der træffes Bestemmelser, der klart fastslaar, at Ministeriet paa det stærkeste maa misbillige, at en Elev i Øvelsesskolen er benyttet til Bud i saa ækelt Ærinde, selv om Eleven ikke vidste, hvad han sendtes efter, da han blev sendt, men som nu baade Børnene i Skolen og hele Ranum taler om.*" Disse synspunkter fra biskoppens side var forventelige. Mere opsigtsvækkende var derimod hans bemærkninger om den generelle situation på seminariet og i byen. Når biskoppen havde insisteret på at blive hørt var det netop fordi sagen efter hans opfattelse var et symptom på en mere vidtgående moralsk krise i Ranum, hvor alvorlige mænd – og her refererede han til KFUM-hjemmets bestyrelse – så med *"megen Uro"* på de sædelige forhold blandt seminarieeleverne, som til daglig færdedes blandt byens unge. Derfor burde der foretages en grundig undersøgelse af *"det hele Forhold paa Seminariet"*. Men en sådan undersøgelse ville forstander Høirup ikke være i stand til at forestå, da han selv var part i sagen. Bedst ville det være, hvis Høirup kunne forflyttes til et andet seminarium "... *saa en anden kunne komme til at fastsætte en ny Kurs blandt Seminariets Elever*", og var det ikke muligt burde han søge orlov "... *for saa lang Tid, at der kunne konstitueres en Mand andetsteds fra til at bringe Tingene ind i et nyt Spor*"[22]. Dermed var sagen bragt op i et nyt niveau. Nu drejede den sig ikke blot om indkøbet af tre præservativer men også om Høirups ledelse af seminariet og hans position som forstander i Ranum. Enten skulle han forflyttes, eller også skulle han søge orlov fra sin stilling. Men selv efter en orlov ville

det være klart, at han ikke kunne vende tilbage som forstander, idet hans autoritet ville være afgørende svækket, hvad biskop Götzsche ikke kunne have været uvidende om.

Inden ministeriet traf sin afgørelse valgte det også at afkræve de tre lærere – Kjær, Clausen og Johnsen – en erklæring med oplysning om, hvorfor de, som anført i deres oprindelige skrivelse, havde *"... svært ved at tage det foregivne Motiv til Handelen – hvorefter Mogens Høirup har handlet af Nysgerrighed – helt alvorlig"*. I deres svar måtte lærerne erkende, at de ikke kunne levere noget juridisk bevis for, at Mogens Høirup havde købt *"... de nævnte Artikler for at benytte dem efter deres Hensigt; thi for at levere et saadant Bevis vilde det have været nødvendigt for os at rode mere op i Sagen og indvi Folk mere i dens Enkeltheder, end vi synes om; Et er jo, hvad der svirrer af Rygter mellem Byens Folk, og som vi ikke kan blive fri for at høre, et andet er at gaa til Byens Folk for at faa yderligere Oplysninger"*. Men efter deres opfattelse var det at trække for store veksler på folks godtroenhed, hvis man skulle godkende en forklaring som den foreliggende afgivet af en 21-årig seminarieelev *"... og i Særdeleshed er det vanskeligt i det foreliggende Tilfælde, hvor det drejer sig om en forlovet Mand, der ellers ikke gør Indtryk af at være noget "Guds Ord fra Landet" "*, hvad de øvrige lærere også måtte have ment *"... idet de jo alle havde stemt for hans Bortvisning"*. Desuden var *"Nysgerrighedsforklaringen"* ikke umiddelbart blevet fremført, da Mogens var blevet konfronteret med rygtet om hans indkøb, men først dagen efter og først efter hans samtale med faderen. Afslutningsvis besværede de tre lærere sig over, at de havde følt sig generet af *"... at ikke alene den paagældende Elev, men alle Elever har været holdt ajour om Sagens Gang"*[23]. Anklagerne blev således skærpet i den forstand, at de nu ikke alene drejede sig om sønnens men også Høirups troværdighed og hele hans håndtering af sagen.

Ministeriets afgørelse

Efter høringsrunden var ministeriet rede til at træffe sin afgørelse. Runden havde ikke bragt nye håndfaste beviser til veje, som kunne anfægte Mogens Høirups forklaring om, at indkøbet var motiveret af nysgerrighed. Derfor var det ikke overraskende, at Barfods oprindelige forslag til afgørelse – at der ikke var grund-

lag for en bortvisning – blev fulgt. I ministeriets afgørelsesbrev hed det, at "... *der efter Ministeriets Skøn intet er fremført, der afkræfter Mogens Høirups Paastand, dels om at det er eneste Gang, han har købt saadanne Artikler, dels om at han har foretaget Købet af Nysgerrighedsgrunde uden at have til Hensigt at bruge de paagældende Genstande efter deres Bestemmelse*". De tre lærere, som havde indbragt sagen for ministeriet måtte derfor også lide den tort, at blive tildelt en irettesættelse, idet ministeriet "... *ikke kunne billige, at de ovennævnte Lærere har afgivet en Erklæring, der drager Mogens Høirups Udtalelser om Motivet til det omtalte Køb i Tvivl uden at have* (haft) *tilstrækkeligt Grundlag for deres Udtalelser*". Men også Mogens Høirup blev korrekset. Hans handlemåde havde været *"i høj Grad ubetænksom"* og ministeriet måtte "... *bestemt misbillige, at han ved den paagældende Lejlighed har benyttet en skolesøgende Dreng som Bud*". Selv om det ved de afgivne erklæringer var godtgjort, at drengen ikke vidste, hvad der fandtes i konvolutten, burde Mogens Høirup have forudset, at drengen "... *kunne faa Kendskab til Forhold, som han efter sin Alder burde være holdt borte fra, en Følge, som i beklagelig Grad har vist sig at indtræde med de fra forskellig Side anstillede Efterforskninger om det hele Forhold*". Den sidstnævnte bemærkning udtrykte utvivlsomt Barfods misbilligelse over, at lærerne og provsten ved deres nidkære undersøgelser havde bidraget til at gøre sagen til genstand for bysladder.

Afgørelsen fulgte således Barfods og forstander Hiørups principielle retssynspunkt, nemlig at der i kraft af manglende beviser ikke kunne idømmes sanktioner. Derimod blev formuleringerne om seminariets kontrol med elevernes moralske og sædelige vandel strammet betydeligt op i forhold til Barfods første udkast til afgørelse, hvori det blot hed, at ministeriet "... *billiger det Synspunkt, at Elevernes moralske Vandel maa være undergivet Seminariets Kontrol, saaledes at beviseligt usædelige Forhold bør medføre Bortvisning fra Seminariet*". I det endelige afgørelsesbrev var formuleringerne skærpet betydeligt, idet det heri hed, at "... *denne Sag giver Ministeriet Anledning til at udtale, at man anser det for en vigtig Opgave for Seminarierne at føre Kontrol med Seminarieelevernes moralske Vandel og at modarbejde alt, hvad der kan tyde paa Slaphed i den moralske Standard blandt Seminarieeleverne i seksuel Henseende, og at man forventer, at*

Hr. Forstanderen og Seminariets Lærere har for Øje, at personlig Fasthed i det seksuelle Spørgsmaal er en Livsværdi for den vordende Lærer, som det er af allerstørste Betydning, at Seminariet gennem sin Paavirkning gør det yderste for at fremme."

I denne henseende synes biskoppens og provstens indgreb således at have haft en vis effekt. Derimod blev biskoppens forsøg på at få Høirup fjernet fra forstanderstillingen afvist af ministeriet, som ikke fandt *"... at det passerede kan danne tilstrækkeligt Grundlag for en Fjernelse af Forstander Høirup fra Stillingen som Seminariets Forstander hverken for bestandig eller midlertidigt"*. Desuden blev biskoppen og provsten også tildelt en regulær næse for at have forbigået forstander Høirup, da de søgte oplysninger i sagen. Biskoppen kunne ikke ved udøvelsen af sin tilsynsmyndighed over for seminariet benytte provsten som mellemmand men måtte rette henvendelse direkte til seminarieforstanderen, og i forhold til provstens fremgangsmåde fandt ministeriet *"... Anledning til at anmode Deres Højærværdighed* (dvs. biskoppen) *om at ville tilkendegive Provst Westergaard, at det i hvert Fald synes Ministeriet lidet heldigt, at han, naar han ønskede Oplysning om Sagen, henvendte sig til en Seminarielærer og ikke til Forstanderen."* [24]

Med dette brev skulle man formode, at sagen var afsluttet – men det var den ikke. I første omgang reagerede biskoppen med en skriftlig indsigelse[25] over for den del af brevet, der indeholdt en kritik af hans fremgangsmåde. Og af et internt notat fra Barfods hånd, som formentlig var et referat af en telefonsamtale med biskoppen, fremgik det, at biskoppen også opponerede mod afgørelsens indhold, som efter hans opfattelse kun Høirup kunne glæde sig over, da den udelukkende uddelte ris til lærerne og provsten. Af referatet fremgik det tillige, at biskoppen var *"meget bekymret over de sædelige Forhold i Ranum"* og derfor overvejede – eventuelt sammen med professor Larsen – at *"tale med et Par af de førende Elever i hver Klasse"* for at rejse *"en Stemning mod slap seksual Moral"*. Barfod udtalte, at ministeriet ville se med sympati herpå, men understregede samtidigt, at kontakten til eleverne måtte etableres i samklang med forstanderen. Barfod noterede også i sit referat, at biskoppen om lærerkollegiet havde *"... udtalt sin Bekymring om dets ringe aandelige Stade, og Høirup, med hvem han havde den største Medlidenhed, var ikke den*

der stod højere. Han havde ingen Autoritet og de havde ingen Respekt for ham; et Lærerkollegium i en lille By er uhyre vanskeligt." Hvad der kom ud af biskoppens henvendelse fremgår ikke af sagens akter udover at Barfod noterer, at spørgsmålet om et svar til biskoppen *"... beror til Ministeren har talt med Biskoppen".*[26] Men biskoppens kritiske indstilling over for ministeriets afgørelse er sandsynligvis gennem provst Westergaard blevet viderebragt til lærerne, hvilket kan være forklaringen på, at de tre lærere – helt usædvanligt – også tog til genmæle mod afgørelsen. I et brev til ministeriet satte de igen spørgsmålstegn ved troværdigheden af Mogens Høirups *"Nysgerrighedsforklaring"* og antydede også, at forstander Høirup og sønnen havde fabrikeret denne forklaring for at dysse sagen ned. Men efter deres opfattelse var det afgørende moment i sagen ikke af juridisk men snarere af moralsk-pædagogisk karakter. Og i den henseende havde de ikke tillid til Høirups ledelse af seminariet, da han efter deres opfattelse flere gange havde demonstreret, at han havde en anden indstilling til, hvad de betragtede som *"moralsk Slaphed og seksuel Løshed",* senest da han i en tale til seminariets elever om sagens afgørelse havde udtalt, at hans milde syn på sagen skyldtes, at han *"... endnu kunde huske, at han selv havde været ung."*[27]

Lærernes brev blev som tjenstlig skrivelse indsendt til ministeriet gennem Chr. Høirup, som således i en følgeskrivelse havde mulighed for at fremsætte sine bemærkninger til lærernes fremstilling. Efter i flere måneder at have været udsat for et stort pres som følge af sagen, var lærernes brev tilsyneladende dråben, som fik bægeret til at flyde over for Høirup. Mens hans tidligere skrivelser nok havde været skarpe over for lærerne men dog havde holdt sig til sagens fakta, gik han i denne følgeskrivelse anderledes drastisk til værks. Over ti maskinskrevne sider rettede han en række voldsomme angreb mod de tre lærere, som efter hans opfattelse havde søgt at miskreditere ham og hans familie ved bl.a. at udsprede falske rygter. I skrivelsen udpegede han lærer Johnsen, som den egentlige bagmand bag uroen på seminariet. De andre lærere var i virkeligheden også utrygge ved Johnsen, men de formåede ikke at holde sig fri af hans indflydelse. Derfor ville det *"... føles som en stor Lettelse af Lærere, Elever og Byens Befolkning, om han* (Johnsen) *kom bort".* Høirup

var dog klar over, at det på det foreliggende grundlag ikke var muligt at afskedige Johnsen. Men – fortsatte han – "... *Alligevel har jeg fundet det rigtig nu at give Ministeriet disse Oplysninger om Forholdene her, fordi jeg mener, man maa regne med Muligheden af, at der ogsaa i Fremtiden kan ventes Uro omkring Hr. Johnsen, ganske uanset hvem der er Forstander eller Lærere her*". For at stive sin position af i forhold til ministeriet videresendte Høirup sammen med sin skrivelse to erklæringer undertegnet af henholdsvis fremtrædende borgere i byen og samtlige elever på seminariet, hvori der blev udtalt:" ... *Anerkendelse af Forstander Høirups personlige Optræden over for Byens Befolkning*", og givet udtryk for at "... *Seminariets nuværende Ledelse og den af denne bestemte Retningslinie er fuldstændig i Overensstemmelse med saavel kristelig som folkelig Moral*". Høirup må selv have fornemmet, at hans skrivelse denne gang var gået over stregen i forhold til normen for tjenstlige skrivelser. I afslutningen af den stærkt følelsesladede skrivelse henviste han til, at hans kones som følge af sagen havde fået et nervesammenbrud, hvilket havde medført, at:" ... *denne Skrivelse ikke er blevet tilstrækkeligt gennemarbejdet, og det er muligt, at det ikke er lykkedes mig at undgaa personlig Bitterhed i saa høj Grad som ønskeligt.*"[28]

I ministeriet gjorde hverken lærernes eller Høirups skrivelser et godt indtryk. De vidnede om forhold på seminariet, der var – som det hed i et internt notat i sagen – *"fuldt ud skandaløse"*. Professor Larsen foreslog i forlængelse af lærernes henvendelse, at sagen blev taget op til fornyet behandling for at afprøve de forskellige forklaringers troværdighed, om fornødent med rettens hjælp. Også departementschefen beklagede, at ministeriet ikke havde undersøgt sagen nøjere men stillet sig tilfreds med den forklaring, som forstanderens søn Mogens havde afgivet. Kontorchef Barfod fastholdt imidlertid, at sagen om Mogens Høirup var definitivt afsluttet og fik trods de andres betænkeligheder tilslutning til dette synspunkt. Men som de øvrige i ministeriet var han, som han selv udtrykte det, *"forfærdet"* over samarbejdsforholdene på seminariet og specielt forholdet mellem forstander Høirup og lærer Johnsen. Efter hans opfattelse var forholdet af en sådan karakter "... *at det maa være til afgjort Skade for Seminariets Liv og Arbejde, og var der Mulighed for at lade en af dem – Høirup eller Jonhsen – falde, var det sikkert det lykkeligste,*

men der er ikke tilstrækkeligt Grundlag hverken for det ene eller det andet; Sagen er vel nok, at ingen af dem er Stillingen voksen. Høirups Skrivelse viser i alt Fald, at han næppe er det." Men Barfods konklusion var dog, at man i den foreliggende situation *"...baader Seminariet bedst ved at stive Høirup af saa meget som forsvarligt"*[29].

Fig. 6. A. Barfod (1876-1956), kontorchef og fra 1934 departementschef i undervisningsministeriet.

I overensstemmelse hermed udfærdigede han svarbrevet til seminariet. I skrivelsen, som er dateret 22. januar 1929, fastslog ministeriet, at det ikke fandt anledning til at genoptage sagen vedrørende Mogens Høirup men i stedet henstillede, at alle i lærerkollegiet bidrog til, at uroen kunne lægge sig. Direkte rettet mod de tre læreres indsigelse tilføjede ministeriet, at man *"... kun kan udtale sin Forundring over, at tre af Lærerne har haft saa ringe Følelse for dette Hensyn, at de har anset det for betimeligt paa den anførte Maade at protestere mod den trufne Afgørelse."* Men brevet rummede også en form for tilrettevisning

af Høirup, idet modsætningsforholdet mellem ham og lærerne gav ministeriet anledning til alvorligt at indskærpe "... *at Hensynet til det Arbejde, som alle, der er knyttet til Seminariet, har viet deres Kræfter til, sættes over personlige Modsætninger, saaledes at saavel Forstanderen som enhver af Lærerne gør sit yderste for, at der kan samarbejdes i Fred og Fordragelighed til bedste for den Gerning, som de er sat til at varetage.*" Og som en yderligere understregning af at ministeriet ikke agtede at bakke forstander Høirup op i hans konflikt med lærerne, hed det til slut i skrivelsen, at ministeriet ikke ville beskæftige sig nærmere med de beskyldninger, som Høirup i sin følgeskrivelse havde fremsat mod de tre lærere, og især mod lærer Johnsen[30]. Med dette brev, som efterlod både lærerne og forstanderen med et noget blakket ry i ministeriet, var der sat et sidste punktum i sagen om indkøbet af de tre præservativer.

Et efterspil – injuriesagen i 1934

Høirups profeti om, at lærer Johnsen også i fremtiden ville give anledning til uro, skulle snart vise sig at gå i opfyldelse. Næppe havde lærerne modtaget ministeriets henstilling om at holde fred, før Johnsen i marts 1929 hjalp seminariets pedel med at udforme en klage over Høirup, som efter pedellens opfattelse blandede sig i ansættelsen af rengøringskoner på seminariet. Ministeriet afviste blankt denne klage med en henvisning til, at sådanne forhold naturligvis hørte under forstanderens kompetenceområde[31]. Kort tid efter var Johnsen igen på krigsstien, da han gennem sin kone lod Løgstør Avis tilflyde besked om, at Høirup havde søgt stillingen som forstander ved Jonstrup Seminarium. Offentliggørelsen heraf var generende for Høirup, som samtidigt havde ladet sig opstille som kandidat til det lokale sognerådsvalg. Da Høirup umiddelbart herefter meddelte, at han havde besluttet sig for at blive i Ranum, indrykkede Johnsen et læserbrev i avisen, hvori han beklagede, hvis han med sin offentliggørelse af Høirups stillingsansøgning havde " ... *gjort det besværligere for Forstanderen at komme herfra*", fulgt op med en bemærkning om, at "... *det ligger langt fra i min Interesse at gøre noget som helst Forsøg paa at hindre Forstanderen i at ryste Ranumstøvet af sine Fødder* ..."[32]. Med denne bemærkning havde han igen offentligt udstillet de stærke modsætninger på seminariet.

Johnsens skarpe polemiske stil fik imidlertid også konsekvenser for hans forhold til de øvrige kolleger på seminariet. I december 1930 skrev han i elevforeningens blad *"Baandet"* en kritisk artikel om den nye seminarieordning, hvilket fik Høirup og tre af Johnsens kolleger – heriblandt hans gamle kampfælle lærer Kjær – til at rette henvendelse til elevforeningens bestyrelse og beklage artiklens skarpe tone. Johnsen, som var formand for elevforeningen, trak sig derpå fra denne post[33]. Fra dette tidspunkt synes han at være blevet mere og mere isoleret i lærerrådet.

I de følgende år var der udadtil stilhed om modsætningerne på seminariet. Men i 1934 brød konflikten igen ud i lys lue. Anledningen hertil var, at en af seminariets lærere krævede to elever bortvist, fordi de havde optrådt *"selvraadigt"* i hans undervisning. Den ene af eleverne var lærer Johnsens søn. Efter Johnsens opfattelse havde forstander Høirup under lærerrådets behandling af denne sag fremsat injurierende udtalelser om Johnsens datter, som tidligere havde været elev på seminariet. Johnsen havde derfor opfordret sin datter til *"at slå Beskyldningerne ned"*, hvilket resulterede i, at hun anlagde injuriesag mod Høirup. Sagen blev afgjort ved forlig, idet Høirup erklærede, at han med sine udtalelser om datteren udelukkende havde sigtet til en episode ved hendes optagelsesprøve på seminariet, og at han ikke havde haft til hensigt at udtale sig ærekrænkende.

Sagen om bortvisningen af de to elever[34] og det efterfølgende injuriesøgsmål mod Høirup gav næring til ministeriets opfattelse af, at situationen i Ranum var aldeles uholdbar. Barfod, der var blevet forfremmet til departementschef i ministeriet, meddelte derfor i et brev til Høirup, at han ville komme til Ranum og tage en samtale med ikke blot Johnsen men også de øvrige lærere og Høirup selv for at danne sig et skøn over, hvad der videre skulle ske i Ranum. For at understrege situationens alvor tilføjede han, at *"... om noget tjenstligt Forhør er der foreløbig ikke Tale, men "Samtalen" kan til enhver Tid gaa over til at blive et saadant"*[35].

Samtalerne fandt sted lørdag d. 12. Maj 1934 og er dokumenteret i et 18 sider langt maskinskrevet referat udarbejdet af ministeriet[36]. Samtalerne understregede med stor tydelighed Johnsens modsætningsforhold både til forstander Høirup og de øvrige lærere. På denne baggrund valgte ministeriet at forflytte Johnsen til en stilling på Skaarup Seminarium. Høirup havde

argumenteret for, at der skulle rejses tjenestemandssag mod Johnsen. Men dette afslog Barfod med en bemærkning om, at Høirup selv havde bidraget til konflikten med nogle kritiske udtalelser om Johnsen fremsat i elevernes påhør. Heri lå der en klar desavouering af Høirups håndtering af hele sagsforløbet. Selv om Høirup således kom af med den besværlige Johnsen, måtte han ligesom i 1928 konstatere, at ministeriet ikke ydede ham fuld opbakning[37].

Kulturkampen

Når den oprindelige sag fra 1928 om en seminarieelevs indkøb af præservativer i den grad kunne sætte sindene i bevægelse i Ranum og involvere ikke blot seminariets forstander og lærergruppe men også borgere fra byen, provsten, biskoppen og ministeriet i et langvarigt sagsforløb er forklaringen – som tidligere antydet – at der også var andre ting på spil i forholdet mellem forstanderen og lærerne. Konfliktens heftighed havde sin forudsætning i den kamp, der på nationalt plan udfoldende sig mellem kulturradikale og kulturkonservative kredse. Høirups udnævnelse til forstander i Ranum i 1924 var opsigtsvækkende i den forstand, at han ikke som sine forgængere var teolog men uddannet skolelærer. Som politisk aktiv i Det Radikale Venstre og som en flittig deltager i den pædagogiske debat var han kendt for sin interesse for moderne undervisningsmetoder og sin skeptiske holdning over for kirkens indflydelse på skolen og læreruddannelsen. Valget af Høirup som forstander i Ranum var den socialdemokratiske undervisningsminister Nina Bangs afgørelse. Blandt de otte ansøgere til stillingen i Ranum fandt ministeriets konsulent professor N. A. Larsen, at én af ansøgerne – en teologiuddannet seminarielærer fra Jelling – ragede højt op over de andre. Om Høirup bemærkede N. A. Larsen, at han ikke er *" ... i Besiddelse af den personlige Udvikling og Modenhed, som her maa kræves. Selvsikkerhed kan jo ikke gøre det..."*[38]. I sin indstilling til ministeren anbefalede departementschefen *"indtrængende"* professors Larsens kandidat til embedet. Men Nina Bang valgte at sidde denne rådgivning overhørig og udnævnte Høirup. At vælge en ikke-teolog var et klart signal om hendes uddannelsespolitiske holdning, ligesom det sikkert også har spillet en rolle, at Høirups pædagogiske synspunkter faldt

fint i tråd med hendes ønske om en læreruddannelse baseret på elevernes selvvirksomhed frem for den ensidige vægt på terperi og udenadslære.

Fig. 7. Nina Bang (1866-1928), undervisningsminister 1924-1926.

Omkostningen ved denne signalgivning var imidlertid, at der i lokalsamfundet Ranum blev institutionaliseret en strid mellem en kulturradikal forstander og en mere kulturkonservativ lærergruppe. Der var – som det også kom for dagen under de tjenstlige samtaler i 1934 – tale om to forskellige opfattelser af læreruddannelsen og i forlængelse heraf to forskellige opfattelser af forholdet mellem lærere og elever. Mens lærerne opfattede seminariet som en skole med elever, der var underlagt lærernes autoritet, betragtede Høirup i højere grad seminariet som en læreanstalt med studerende. I de tjenstlige samtaler med ministeriet gav lærer Kjær således udtryk for, at han ikke havde samme syn på disci-

plin som forstanderen, der efter hans opfattelse var for svag over for eleverne. Kjær mente at "... *Lærerne burde have Haand i Hanke med, hvorledes Eleverne tog Undervisningen*". Seminariet skulle ikke være *"en Slags Universitet"* men "... *en Skole, hvor Lærerne havde Ansvaret for Elevernes Undervisning*". Adspurgt om samme problematik gav Høirup derimod udtryk for "... *at Eleverne var voksne Mennesker, som skulde lære selv at handle og tage Beslutninger og Ansvaret for disse*"[39]. Med denne grundlæggende modsætning som klangbund – lærer Clausen talte ligefrem om en modsætning mellem to *"Aandsretninger"* – kunne selv mindre uoverensstemmelser udvikle sig til store konflikter. Hertil kom desuden, at Høirups lokale vanskeligheder blev forstærket af hans modsætningsforhold til den lokale sognepræst provst Westergaard. Ligesom seminariets tilsynsførende biskop Gøtzsche var provst Westergaard ud fra et indremissionsk ståsted stærkt optaget af at bevare kirkens indflydelse på såvel skolen som læreruddannelsen og søgte med det formål for øje at involvere kirkelige kredse i lokalsamfundet i kampen mod Høirup[40].

I begyndelsen af 1930'erne blev Høirups modsætningsforhold til dele af lokalsamfundet yderligere belastet på grund af en bitter og langvarig konflikt om Ranum børneskole, der tillige fungerede som seminariets øvelsesskole. Baggrunden for konflikten var vedtagelsen af en ny læreruddannelseslov, som skærpede kravene til seminariernes bygningsmæssige faciliteter. For at imødekomme de skærpede krav blev der – med Høirup som bagmand – af ministeriet stillet forslag om opførelsen af en helt ny seminariebygning i Ranum. Øvelsesskolen, der havde til huse i utidssvarende lokaler, skulle herefter rykke ind i den gamle seminariebygning og omdannes fra en kommunal til en statslig skole[41]. Forslaget stødte på voldsom modstand blandt især sognekommunens landmænd, som ønskede at fastholde den lokale forældreindflydelse på skolen og i denne sammenhæng også muligheden for at begrænse udgifterne til skolens drift. I et indlæg i den lokale avis støttede provst Westergaard modstanden mod den statslige øvelsesskole ved sammenligne den med skolen i Sovjetunionen "... *hvor det meddeles at Styrelsen har afskaffet Ferierne, fordi Familielivet i denne Tid gør Børnene mindre modtagelige for Kommunismens Grundsætninger, som indplantes dem i Skolen. Her har vi den konsekvente Statsskole, som aabent*

erkender sig sin Modsætning til Familielivet og Hjemmet, men den skulle vi ikke gerne have indført her i Landet, hverken i det store eller i det smaa."[42] Efter et langt tovtrækkeri i sognerådet gik rådets flertal modvilligt ind på at yde det krævede tilskud til finansieringen af planen om en statsøvelsesskole og opførelsen af en ny seminariebygning. Men selv ved indvielsen af det ny seminarium i 1934 var der i pressen skarpe meningsudvekslinger mellem Høirup og hans modstandere i sognerådet, hvilket viste, at Høirup fortsat var på kant med betydelige kredse i lokalsamfundet. Lærer Johnsen, som i en periode var formand for den lokale venstrevælgerforening, har naturligvis haft et indgående kendskab til denne konflikt. Set i dette perspektiv bliver det mere forståeligt, at Johnsen vovede at tilskynde sin datter til at anlægge injuriesag mod Høirup.

Kulturkampen i Ranum blev formentlig først bragt til ophør, da Høirup i 1937 forlod seminariet. Som forstander blev han efterfulgt af Harald Smith, som var en person der med sine mere kirkelige og kulturkonservative holdninger passede bedre ind i det lokale miljø. I et internt notat i ministeriet, blev Smith således anbefalet til den ledige forstanderstilling med henvisning til, at han *" ... med sin blide Aand skulde synes at have ualmindelig gode Forudsætninger for at finde sig tilrette i de noget besværlige Forhold i Ranum"*[43].

Afslutning – Hvad blev der af sagens hovedpersoner?

Ingen af hovedpersonerne fra sagen i 1928 – lærer Johnsen, forstander Chr. Høirup og seminarieelev Mogens Høirup – fik blivende ophold i Ranum.

Johnsen blev som omtalt ovenfor forflyttet til Skaarup Statsseminarium, hvor han tiltrådte sin ny stilling d. 1. august 1934. I hans personalemappe findes der ikke oplysninger som tyder på, at han på sin ny arbejdsplads blev indblandet i flere konflikter. Omplantningen til et andet miljø havde tilsyneladende en gunstig effekt. I Ranum Seminariets officielle organ – elevforeningens blad *"Baandet"* – hørte man herefter kun fra ham en enkelt gang, nemlig i 1946, hvor han på opfordring skrev et indlæg med titlen *"Lidt fra min Virksomhed blandt dansk Seminarieungdom"*[44]. Artiklen indeholdt en række skarpe udfald mod reformpædagogikken men ingen direkte referencer til de konflikter på

seminariet i Ranum, som han selv havde været en stor del af. Da Johnsen døde i 1948, fandt hverken tidligere elever eller tidligere kolleger i Ranum anledning til at mindes ham i *"Baandet"*.

Chr. Høirup opsagde i 1937 sin stilling som forstander i Ranum for at blive ansat som skoledirektør i Odense Kommune. Om sine bevæggrunde til at søge en anden stilling angav Høirup at *"... min Kones Sygdom i Forbindelse med det barske Klima har tvunget mig til det"*, ligesom han også nævnte egne sygdomsperioder, som en årsag til stillingsskiftet. Om modsætningerne i Ranum og ministeriets noget tvetydige opbakning til hans forstanderskab har spillet en rolle, findes der ikke direkte vidnesbyrd om[45]. Men det er vel ikke utænkeligt, at disse omstændigheder også har haft betydning for hans beslutning om at forlade Ranum. Høirup døde i 1943 kun 58 år gammel[46]. I en nekrolog i bladet *"Folkeskolen"*[47] blev han mindet af en af sine medarbejdere fra Odense for sin store indsats ved byens skolevæsen. I Ranum Seminariets organ *"Baandet"* var det en tidligere elev – og ikke en tidligere medarbejder – som skrev en nekrolog, hvori Høirup varmt blev hyldet for sit frisind og sine store egenskaber som både leder og pædagog[48].

Men hvad skete der med sagens egentlige hovedperson, forstander Høirups søn Mogens, som i 1928 havde indkøbt de famøse *"Artikler"*? Mogens Høirup blev i 1929 dimitteret som lærer fra Ranum Seminarium. I 1931 blev han gift med sin forlovede fra studietiden. Deres forhold overlevede således det postyr og den bysladder, der havde rejst sig i kølvandet på affæren i 1928. Efter forskellige vikariater søgte Mogens i 1934 stilling ved øvelsesskolen i Ranum, men blev ifølge forstander Høirups udsagn vraget, fordi en af forstanderens politiske modstandere fra sognerådet modsatte sig hans ansættelse[49]. I 1941 overtog Mogens den private Grindsted Realskole, hvor han frem til sin død i 1956 var en respekteret og vellidt forstander. Under besættelsen var han en af pionererne i den midtjyske modstandsbevægelse. Han blev taget af Gestapo i 1944 og via Frøslevlejren ført til Neuengamme i januar 1945. I april blev han hentet ud af Tyskland af Bernadottes hvide busser og vendte efter befrielsen tilbage til Grindsted[50]. Den person, som både seminarielærerne, provsten og biskoppen i 1928 havde anset for uegnet som *"Seminarieelev og vordende Lærer"*, viste sig således at være i stand til at klare livets både små og store prøver.

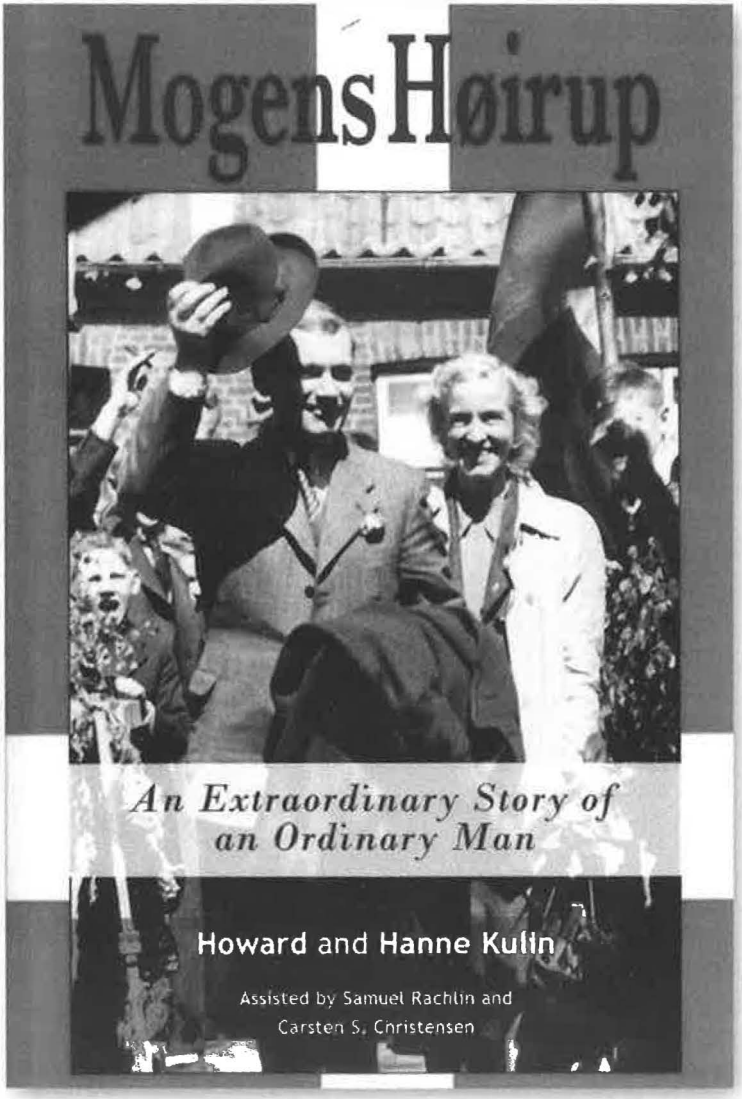

Fig. 8. Forsiden af bogen om Mogens Høirup skrevet af hans yngste datter Hanne og ægtefællen Howard Kuhlin (Howard and Hanne Kuhlin: Mogens Høirup. An Extraordinary Story of an Ordinary Man, Hellgate Press, 2009). Foto fra Mogens Høirups hjemkomst til Grindsted d. 17. maj 1945 efter ophold i tysk koncentrationslejr.

Kilder og litteratur

Ikke-trykte materialer

LAV: Landsarkivet i Viborg.

RA: Rigsarkivet (Hovedkilden *RA 0017-827, Undervisningsministeriet 1. Departement, 3. Kontor, Journalsager 1938-63, journalsag nr. 909/1955,* henvises der til med forkortelsen *RA 909/1955*).

Trykte materialer

Baandet, Medlemsblad for Ranum Seminariums Elevforening.

Faurholt, Karsten, *Nina Bang. Mennesket og politikeren*, Odense Universitetsforlag, 1997.

Folkeskolen, Medlemsblad for Danmarks Lærerforening.

Jensen, Hans Støttrup, *Ranum Seminarium 1848-2011 – En beretning fra en udkant midt i verden*, VIA, 2011.

Kuhlin, Howard and Hanne, *Mogens Høirup. An Extraordinary Story of an Ordinary Man*, Hellgate Press, 2009.

Løgstør Avis

Noter

1 *LAV C640-2001/4, Ranum Statsseminarium, Postjournal 1922-1941*, modtaget post nr. 342 d. 23/10 1928.

2 1. Kontor i Undervisningsministeriets 1. Departement.

3 *RA 0017-69, Undervisningsministeriet 1. Departement, 1. Kontor, Journal 1916-63*, journal nr. 1859/1928 (ved en fejlskrivning er sønnens navn i journalen indført som Magnus).

4 *RA 0017-827, Undervisningsministeriet 1. Departement, 3. Kontor, Journalsager 1938-63*, journalsag nr. 909/1955, herefter refereret til som *RA 909/1955*.

5 Lærerrådet ved seminariet bestod af forstander Høirup og yderligere seks lærere, hvoraf den ene var leder af øvelsesskolen. Lederen af øvelsesskolen deltog ikke i aktionen.

6 *RA 909/1955*, Høirups redegørelse findes i et protokollat fra et lærerrådsmøde på seminariet afholdt d. 17/9 1928. Protokollatet er gengivet i lærerne Johnsen, Clausen og Kjærs brev til Undervisningsministeriet af 8/10 1928.

7 *RA 909/1955*, internt notat i ministeriet dateret 15/1 1929.

8 *RA 909/1955*, Høirups brev til ministeriet af 9/8 1928 vedrørende elevernes klage over lærer Clausen. Ministeriet var også af den opfattelse, at Høirup ikke havde ydet Clausen den fornødne opbakning i sagen; se ministeriet interne notater i sagen dateret 15/8-14/9 1928.

9 N.A. Larsen (1860-1946) var fra 1903 til 1930 Undervisningsministeriets magtfulde konsulent i sager vedrørende folkeskolen og seminarierne.

10 *RA 909/1955*, se lærerrådsprotokollatet d. 17/9 1928 gengivet i lærerne Johnsen, Clausen og Kjærs brev til ministeriet af 8/10 1928.

11 *RA 909/1955*, se lærerrådsprotokollatet d. 17/9 1928 gengivet i lærerne Johnsen, Clausen og Kjærs brev til ministeriet af 8/10 1928.

12 *RA 909/1955*, lærerne Johnsen, Clausen og Kjærs brev til ministeriet af 8/10 1928.
13 *RA 909/1955*, Høirups skrivelse til ministeriet af 19/10 1928.
14 *RA 909/1955*, Høirups brev til kontorchef Barfod af 13/10 1928.
15 *RA 909/1955*, Høirups skrivelse til ministeriet af 19/10 1928.
16 J. Gøtzsche, biskop i Viborg 1921-1938, var en markant indremissionsk biskop
17 *RA 909/1955*, Provst Westergaards indberetning til biskop Gøtzsche af 19/10 1928.
18 RA 909/1955, kontorchef Barfods interne notat af 23/10 1928.
19 RA 909/1955, Høirups brev til Byskov af 17/10 1928.
20 *RA 909/1955*, ministeriets brev til forstander Høirup af 25/10 1928.
21 *RA 909/1955*, Høirups brev til ministeriet af 27/10 1928.
22 *RA 909/1955*, biskop Gøtzsches brev til ministeriet af 31/10 1928.
23 *RA 909/1955*, lærer Johnsen, Clausen og Kjærs brev til ministeriet af 4/11 1928.
24 *RA 909/1955*, ministeriets breve til forstander Høirup og biskop Gøtzsche af 8/11 1928.
25 *RA 909/1955*, biskop Gøtzsches brev til ministeriet af 14/11 1928.
26 *RA 909/1955*, internt notat af kontorchef Barfod, udateret.
27 *RA 909/1955*, lærer Johnsen, Clausen og Kjærs brev til ministeriet af 3/12 1928.
28 *RA 909/1955*, Høirups brev til ministeriet af 7/12 1928 med bilag (støtteerklæringer fra byens borgere og seminarieeleverne og Høirups tale til eleverne d. 13/11 1928 om ministeriets afgørelse i sagen, hvori han udtaler ordene:" ... *at jeg endnu ikke har glemt, at jeg selv engang har været ung, og at jeg derfor i hvert givet Tilfælde har prøvet at forstå.")*
29 *RA 909/1955*, interne notater i ministeriet 29/12 1928 – 15/1 1929.
30 RA 909/1955, ministeriets brev til forstander Høirup af 22/1 1929.
31 *RA 0017-552, Undervisningsministeriet 1. Departement, 1. Kontor, Journalsager 1916-63*, journalsag nr. 868/1929.
32 *Løgstør Avis* 9/3 1929.
33 *Baandet*, Medlemsblad for Ranum Seminariums Elevforening, Marts 1931, 6. Aarg. Nr. 2.
34 Sagen endte med at de to elever blev overflyttet til andre seminarier.
35 *RA 909/1955*, departementschef Barfods brev til Høirup af 17/4 1934.
36 *RA 909/1955*, referat af departementschef Barfods afhøringer af/samtaler med forstanderen og lærerne på Ranum Statsseminarium 12/5 1934. I referatet hedder det, at Barfod "afhørte" forstanderen og lærerne. Men et egentligt tjenstligt forhør synes der ikke at være tale om. Referatet slutter da også med formuleringen:" Forhandlingerne afsluttedes".
37 Af et internt notat i sagen fremgår det at Barfod også havde haft overvejelser om at forflytte Høirup, se *RA 909/1955*, internt notat af 22/5 1934.
38 Sagsakterne vedrørende Høirups udnævnelse er fremvist til *RA 0017-779, Undervisningsministeriet 1. Departement, 1. Kontor, Journal-*

sager 1916-63, journalsag nr. 2010/1934. Om N.A. Larsens skepsis også har spillet ind på hans holdning til konflikten i Ranum i 1928 kan ikke dokumenteres. Men det er dog bemærkelsesværdigt, at hvis ministeriet havde fulgt Larsens rådgivning i 1928, ville Mogens Høirup sandsynligvis være blevet bortvist og Chr. Høirups stilling som forstander i Ranum dermed umuliggjort. Høirups udnævnelse er omtalt i Karsten Faurholt, *Nina Bang. Mennesket og Politikeren*, Odense Universitetsforlag, 1997, s. 153/54.

39 *RA 909/1955*, referat af departementschef Barfods afhøringer af/samtaler med forstanderen og lærerne på Ranum Statsseminarium 12/5 1934.

40 Provst Westergaard havde i 1924 været en af de otte ansøgere til stillingen som forstander ved seminariet i Ranum. Han blev varmt anbefalet af biskop Gøtzsche.

41 Sagsforløbet er skitseret i Hans Støttrup Jensen, *Ranum Seminarium 1848-2011 – En beretning fra en udkant midt i verden*, VIA, 2011.

42 *Løgstør Avis* d. 22/6 1931.

43 Sagsakterne vedrørende Smiths udnævnelse er fremvist til *RA 0017-580, Undervisningsministeriet 1. Departement, 3. Kontor, Journalsager 1938-63*, journalsag nr. 967/1953.

44 *Baandet*, Medlemsblad for Ranum Seminariums Elevforening, 1946, 20. Aarg. Nr. 5.

45 Det skal bemærkes, at departementschef Barfod – trods sin skepsis over for Høirups håndtering af personsagerne i Ranum – uforbeholdent anerkendte Høirups indsats i den store byggesag i Ranum, som resulterede i, at læreruddannelsen her kunne rykke ind i en bygning, der blev betragtes som landets bedst udstyrede seminarium.

46 Høirups kone døde allerede i 1938. Høirup blev i 1940 gift med en af sine tidligere elever fra Ranum, Ellen Ejerskov. Under de tjenstlige samtaler i 1934 hævdede Johnsen i vanlig polemisk og perfid stil, at uroen på seminariet var begyndt i 1927, da nogle elever var kommet til ham og havde fortalt, at en af seminariets lærere havde sat forstanderen i forbindelse med en kvindelig elev, der i referatet af samtalerne omtales som "*Frk. E.*". Forholdet blev ikke berørt af de øvrige lærere under samtalerne.

47 *Folkeskolen*, Medlemsblad for Danmarks Lærerforening, 60. årgang 1943, s. 143.

48 *Baandet*, Medlemsblad for Ranum Seminariums Elevforening, Marts 1943, 17. Aarg. Nr. 5.

49 *RA 0017-775, Undervisningsministeriet 1 Departement, 1. Kontor, Journalsager 1916-63*, journalsag nr. 2497/1934, Høirups brev til ministeriet af 9/11 1934.

50 Mogens Høirups yngste datter Hanne Høirup, gift Kuhlin, har sammen med sin ægtefælle skrevet en biografi om sin far med hovedvægten på hans indsats i modstandsbevægelsen og hans ophold i tysk fangenskab, se Howard and Hanne Kuhlin, *Mogens Høirup. An Extraordinary Story of an Ordinary Man*, Hellgate Press, 2009.

Guldkorn fra Rebild

Af Per Andersen og Helge V. Qvistorff

"Det er god, gammel jydsk sæd og skik, at man hilser sine gæster med et "velkommen". Intet sted i Danmark er denne hilsen så almindeligt brugt som i Jylland. Og intet sted har ordet så djærv og oprigtig klang i folkemunde som her i Nordjylland ... Vi byder da vore gæster velkommen! Velkommen til Danmark, til deres gamle land! Velkommen til de danske bøgeskove, den danske strand og de danske hedebælter! Og vær velkommen ikke kun til dansk natur, men også til dansk folkeliv, danske minder, dansk historie og alt, hvad godt dansk er. Vi vil ønske, at Rebild-Parken må blive et middel til at styrke det bånd, som binder dansk-amerikanerne til deres gamle fædreland."

Ja, sådan blev det ved – spalte op og spalte ned. Man satte ikke sit lys under en skæppe. Vel havde dansk-amerikanerne foræret danskerne en nationalpark, men de skulle alligevel ikke glemme, at Danmark – og især Nordjylland – var noget særligt. Gemt i de mange og blomstrende velkomstord, med hvilke datidens aviser forsøgte at overgå hinanden, fornemmes et lille stænk af dansk mindreværdskompleks, men det blev aldrig udtalt. Aldrig. Der var dog ingen tvivl om, at dansk-amerikanerne lige skulle mindes om, at det var herfra de kom, og at den medgang, som de fået i deres nye land, ikke mindst bundede i den opvækst, som de havde fået her i deres gamle fædreland.

Der havde været landesorg efter Frederik den Ottendes død, men nu skulle der være fest, og den nye konge og dronning ville være til stede. Det var den 5. august 1912. En mandag. For første gang skulle der være Rebildfest, for første gang skulle Christian den Tiende og dronning Alexandrine besøge de smukke lyngklædte bakker ved Rebild, og for første gang var der blevet rejst en talerstol nede i bunden af bakkerne, hvorfra danskere, amerikanere og dansk-amerikanere, der havde noget på hjertet, ville tale til de tusinder, der ville være forsamlede for at høre på.

Og sådan var det hvert år gennem de næste mange år. Nogle taler var spændende, nogle rørende, andre festlige og morsom-

me. Nogle var kedelige, men det var de færreste. Alle havde de noget på hjertet. Taler, der rørte. Nogle gange så meget, at det gav gåsehud. Nogle gange var det rene guldkorn ...!

Hundrede år er gået, siden den første Rebildfest, men lad os se tilbage til nogle af festerne og dvæle ved nogle af de kloge, rørende eller morsomme ord, der har lydt fra talerstolen.

Der var mange talere på talerstolen ved den første Rebildfest. En af dem var dansk-amerikaneren, brygger Carl Antonsen fra Chicago, der med få ord konkretiserede dét, der i essensen er det diffuse begreb, man kan kalde Rebildtanken.

1912

"Selv om det lyder som en paradoks, er det utvivlsomt rigtigt, hvad der i øvrigt ofte er bleven fremhævet, at den udvandrede danskes kærlighed til fædrelandet gennemgående er stærkere og inderligere end hjemmedanskerens. Den sidste kan ikke se skoven for træer. Han bevæger sig daglig på hjemmets jord, og han hører daglig sprogets musik.

... Betydningen af den dansk-amerikanske nationalpark skulde da være den, at samtidig med at heden til evige tider henligger i sin oprindelige, skønne naturtilstand, er den et varigt minde om sønnens kærlighed til moderen, et synligt udtryk for den dybe beundring, den udvandrede danske nærer for sit fødeland. Den er et stykke dansk-amerika på Danmarks grund, hvor Stjernebanneret og Dannebrog i skøn samdrægtighed vajer side om side."

Carl Antonsen (1866-1932) var en af de ledende dansk-amerikanere, og han havde et nært samarbejde med Rebildselskabets stifter, Max Henius, om købet af Rebild Bakker. Han udvandrede til Amerika i 1890, og han endte som bryggeridirektør og administrator for Humboldt Banken i Chicago.

Hvordan det begyndte

Det var ved et frokostmøde den 5. august 1905 i Racine i USA, at idéen om at sikre sig et stykke land hjemme i Danmark til afholdelse af dansk-amerikanske stævner blev fostret. Vi kan takke poeten, digteren og redaktøren Ivar Kirkegaard (1869-1938) for dette fremsynede forslag og dét, at han i det hele taget tog initiativ til mødet. Det er hans store fortjeneste, at vi den dag i dag holder 4. juli-fest i Rebild Bakker.

Allerede i 1880'erne og -90'erne var der en kreds af danske, der samledes om "det runde bord" i Wilkens kælder i Chicago, heriblandt Max Henius. Denne knyttede senere kontakt til andre dansk-amerikanske organisationer, hvilket i 1906 førte til stiftelsen af Dansk-Amerikansk Selskab, hvis formål det især var at hente danske kunstnere til at turnere i USA. Max Henius var tillige ildsjælen i det dansk-amerikanske stævne i Aarhus i 1909 med deltagelse af ikke færre end 1100 dansk-amerikanere. I forbindelse hermed genoptog man tanken om at erhverve et areal til en dansk-amerikansk nationalpark.

Med Max Henius som komitéformand organiseredes en indsamling, så et areal på 80 ha. i Rebild Bakker kunne erhverves og i 1912 overdrages til den danske stat. Ved senere køb er arealet mere end fordoblet.

De dansk-amerikanske talere, der i Rebildfesternes barndom stod på talerstolen, tilhørte ikke den første bølge af danske udvandrere, men den anden. Danskheden blomstrede imellem dem, og i de områder af Amerika, hvor de fleste havde slået sig ned, hovedsagelig i Midtvesten, var der et overvældende antal dansk-amerikanske foreninger af alle mulige slags, ligesom der var skoler, højskoler, loger og aviser. Antallet af danske kirker var også overvældende, på et tidspunkt nærmede det sig 300. Man gjorde, hvad man kunne for at bevare danskheden.

Alligevel havde fleste de drømmen om at gense deres fødeegn, deres familie og ungdomsvennerne – bare én gang i livet. Og her blev Rebild magneten, der trak dem til. Derfor var Rebildfesterne og talerne også præget af udvandringen og udvandrerens historie i de første år. Mange af talerne havde rod i højskolebevægelsen og i kirken – både talerne fra Danmark og Amerika.

1914

"Derovre har arbejdet altid været holdt højt i ære. Der spørges ikke om eksamensbeviser eller anbefalingsskrivelser. Der spørges kun om, hvad man duer til. Derefter værdsættes man. Derfor er de fleste og de bedste af vore landsmænd kommet til at holde af Amerika."

Pastor Anders Bobjerg (1861-1938), der var den amerikanske hovedtaler, var forstander for Danebod Højskole i Tyler i Minneapolis. Han har skrevet en række bøger – både om amerikanske og om danske forhold.

1920

"Nu agter jyderne desværre ikke længere deres eget sprog. De skammer sig ved bondesproget, og det er det alvorligste af alle symptomer, derfor ser det ud til, at det jyske sprog går med dødsspiren i sig."

Pastor Alexander Rasmussen (1868-1932) fra Kongerslev var den danske hovedtaler. Han var teologisk uddannet, men virkede i et par år som lærer i Aalborg, inden han blev sognepræst i Sønder og Nørre Kongerslev samt i Komdrup, senere provst for Hellum og Hindsted herreder. Stor vægt har hans forfatterskab, hvor han har skrevet adskillige bøger af betydelig lokalhistorisk interesse. Han var medstifter af Historisk Samfund for Aalborg Amt og i nogle år dets formand, ligesom han var redaktør af "Fra Himmerland og Kjær Herred" fra 1916-1925. Det, at Alexander Rasmussen fandt det væsentlig at kunne udgive en årlig bog om en del af den nordjyske historie, skulle vise sig at være en så god og spændende opgave, at det har kunnet gøres med stort held gennem hundrede år.

Det lå Alexander Rasmussen meget på sinde at bevare det jyske sprog. Han påpegede, at allerede dengang var det ved at forsvinde i de større østjyske byer. I sin tale hædrede han især Steen Steensen Blicher. Han fortalte, at jysk ikke var Blichers modersmål, fordi han kom af gode kår som søn af en præst, men at Blicher betragtede jysk som et selvstændigt sprog, der burde tales af alle i Jylland. Yderligere mente Alexander Rasmussen, at Jeppe Aakjær var Blichers aftager, men at denne var vestjysk inspireret, og at han var Blicher underlegen, fordi han ikke forsøgte at skabe et fælles jysk sprog, hvilket var en fejl.

Her næsten 100 år efter kan man desværre konstatere, at Alexander Rasmussen frygt for, at det jyske sprog skulle forsvinde havde sin berettigelse.

1926

"Jeg står under verdens to skønneste flag: Stars and Stripes og Dannebrog. Jeg bringer en hilsen fra alle danskere i USA fra Atlanterhavet til Pacific. Det er en hilsen, der kommer af hjertet. Gud velsigne Danmark vor mor."

Det var det års mest højtidelige øjeblik, da Sophus Neble (1858-1931) efter disse ord med tårer i øjnene gik ned fra talerstolen.

Et brusende bifald kom ham i møde, og alle de tilstedeværende forstod, at disse få ord var en bekendelse.

Den gamle dansk-amerikanske pressemands helbred var ikke godt, og da han stod foran den store forsamling, blev han så fuldstændigt grebet af stemningen, at han kun formåede at sige disse tre linjer.

1927

"Hvert år på denne dag må jeg mindes en gammel fynbo, som sagde til mig: Herrgu' vi er jo alle sammen Vorherres fovle. Han havde ret den gamle, vi er jo netop alle sammen Vorherres fovle, og vi trænger til engang imellem at blive rystet sammen, så vi glemmer det, der skiller os, og erindrer, at der trods alt er mere, der binder os sammen."

Under 1. Verdenskrig havde man fra den danske regering en noget lunken indstilling til Rebildfesten. Man ville for alt i verden ikke genere den store magtfulde nabo mod syd, og det blev den lokale rebildkomité, der arrangerede festerne i de år. Da Poul Lorenzen (1886-1981) blev statsskovrider i Rold Skov i 1920, stod han i spidsen for arrangementerne, men det resulterede i, at han og Max Henius desværre kom i et modsætningsforhold til hinanden. Det endte i en retssag, som Rebildselskabet og Max Henius vandt, men der kan ikke sættes en plet på Poul Lorenzen, der helt igennem var hæderligheden selv, og uenigheden var dog heller ikke større, end at skovrideren i nogle år var Rebildfestens toastmaster, og ovenstående ord var måske netop tiltænkt Max Henius som en forsoning.

Poul Lorenzen har skrevet flere bøger om skoven og dens liv, og i hans tid på skovridergården "Mosskovgaard" i Rold Skov stod Himmerland og den himmerlandske historie i centrum. Han og hans kone Minna, der som noget ganske usædvanligt dengang, ikke ville tage sin mand navn og fastholdt pigenavnet Madelung, gjorde meget for at samle viden om himmerlandske traditioner og den himmerlandske folketro. Blandt andet cyklede de ud til egnens gårde for at samle spillemændenes gamle noder. De oprettede også "Himmerlandskvadrillen" – en folkedansertrup, der blev så anerkendt, at de optrådte i Albert Hall i London. I Poul Lorenzens tid på "Mosskovgaard" var stedet et samlingspunkt for en række kulturpersonligheder. I 1940 blev

han opfordret til at påtage sig embedet som skovdirektør, således at man havde en mand med diplomatisk snilde til at varetage de danske skoves interesser, hvis tyskerne skulle komme. Ni dage efter han havde sat sig i direktørstolen, blev vi besat.

Så snart krigen var slut anmodede Poul Lorenzen om at blive degraderet til skovrider, og han fik embedet som skovrider på Linnet Statsskovdistrikt. Skoven – og ikke direktørstolen – var hans domæne. Mere end 90 år gammel bosatte han sig igen i Rold Skov. Han ligger begravet på Thorup Kirkegård.

1930

"Det er eventyrtrangen, der bærer menneskets udvikling i sig."

Avisen skriver: "En lille mand, brun og vejrbidt, med en stædig, stor og krum næse, gled ind foran talerstolens granklædte pult. Som han dog talte. For hvert ord, der faldt, voksede han."

Der var polarforskeren, den dansk-grønlandske Knud Rasmussen, der talte om trangen til eventyret, og han mindedes de danskere, der havde vist vovemod og udlængsel, og især talte han om Vitus Bering, Danmarks berømte søn, der havde besejlet de nordiske have og kortlagt dem, så hans navn står ristet med evige runer i opdagelsesrejsernes historie.

På polarfærd efter polarfærd gennemrejste Knud Rasmussen Grønland, ofte sammen med andre berømte polarforskere som for eksempel Mylius-Erichsen og Jørgen Brøndlund. I 1910 oprettede han Thule-stationen, der skulle blive udgangspunktet for hans syv Thule-ekspeditioner.

Hans rejser fik uvurderlig betydning for Danmark, da man ved Den Internationale Domstol i Haag i 1933 bestemte, at Østgrønland skulle være dansk og ikke norsk. Med Knud Rasmussen som primus motor var Danmark blevet en førende nation i polarforskningen, hvilket var udslaggivende for, at dommen faldt så heldigt ud.

Knud Rasmussen var en god bekendt af Max Henius og også af Poul Lorenzen, så der var to steder han kunne besøge i Rold Skov og Rebild Bakker – både rebildpræsidentens lille stråtækte hus "Hørgdalshuset" og skovriderens "Mosskovgaard", men der var også et tredje, for han var også god bekendt af den velhavende maler Hans Nikolaj Hansen, der havde en fornem sommervilla i det nordlige Rebild Bakker kaldet "Ørnebjergvillaen".

1931

"Allerede som lille pige lærte jeg Danmarks navn at kende gennem H.C. Andersens eventyr, og efter jeg var kommet ind i Kongressen, var jeg engang på en jernbanerejse igennem en lille by i Amerika, der havde et særegent præg over sig, og hvor menneskene så så glade og venlige ud. Jeg spurgte om navnet og fik at vide, at byen hed Dannebrog og var en dansk koloni."

Dengang hed det "minister", men det svarer til "ambassadør" i dag, og mrs. Ruth Bryan Owen (1885-1954) var USA's første kvindelige minister i Danmark. Ja, hun var den første kvindelige ambassadør fra USA overhovedet. Hun var en markant skikkelse, der var meget glad for sit embede i Danmark, og en særdeles god ven af Rebild.

I 1934 var det mrs. Ruth Bryan Owen, der indviede Blokhuset i nationalparken og gav det navnet "Lincoln Log Cabin" til ære for USA's 16. præsident Abraham Lincoln.

Hun var den første kvinde fra Sydstaterne, der blev indvalgt i Kongressen i Washington. Da hun giftede sig med en englænder, forsøgte man at bestride hendes genvalg, da man sagde, at hun ved giftermålet havde fortabt sit statsborgerskab som amerikaner. Det kom der en stor sag ud af, men Repræsentanternes Hus stemte til hendes fordel, således at han kunne genindtræde i Kongressen. Efter sin mands død giftede hun sig med danskeren Børge Rohde, der var kaptajn i Livgarden. Hun ligger begravet på Ordrup Kirkegaard.

1937

"Kysterne ved Jylland var i gamle dage verdens værste. Folkene her var høje og lyse med store næser, og det storsnudede har præget dem op gennem tiden."

Det var skuespilleren Johannes Poulsen (1881-1938), der causerede over, hvad den nordiske race havde formået i historien, og som eksempler på de storsnudede nævnte han Christian den Fjerde og statsminister Stauning. Sidstnævnte var i øvrigt til stede.

Johannes Poulsen var en af sin tids store skuespillere. I næsten 30 år var han på Det kongelige Teater – både som skuespiller og instruktør. Han medvirkede også i flere stumfilm og i en enkelt talefilm.

Forud for Rebildfesten var der en journalist, der spurgte stats-

minister Thorvald Stauning (1873-1942), om han godt kunne forlade Christiansborg under de vanskelige indenrigspolitiske forhold? Svaret var:

"Ja, det går nok. Aalborg ligger jo også i Danmark, og landet kan også regeres herfra."

1939

"Vi anser disse sandheder for selvindlysende, at alle mennesker er skabt lige, og at de af deres Skaber har fået visse umistelige rettigheder, heriblandt retten til liv, frihed og stræben efter lykke."

Det var dansk-amerikaneren pastor, højskoleforstander og dr. phil. Alfred Th. Dorf (1875-1963) fra Brooklyn, der talte om den amerikanske uafhængighedserklæring fra 1776, der med disse kortfattede og smukke ord entydigt fastslår, at der ikke er forskel på mennesker, og at alle mennesker har lige rettigheder.

Det var en tale om frihed, og det var sikkert ikke tilfældigt, at Dorf holdt denne tale i en brydningstid, hvor hitler-regimet spillede med musklerne, og hvor den brutale magt var endemålet. Mindre end to måneder efter denne tale invaderede Tyskland Polen, og 2. Verdenskrig var en realitet. Alt, hvad ovenstående linjer står for, blev trådt under fode af Hitler og hans håndlangere.

Pastor Dorf var en af initiativtagerne til det dansk-amerikanske stævne på herregården Krabbesholm ved Skive i 1908, der sammen med en dansk-amerikansk dag på landsudstillingen i Aarhus i 1909 var forløberne for Rebildfesterne. Stævnet i Skive var stærkt præget af højskole og kirke. Initiativtager til arrangementet i Aarhus var Max Henius, og her var udvandringen og det dansk-amerikanske i højsædet.

1945

"De tunge støvlers trampen i den danske nat høres ej mere. Vort land er befriet for den fjende, der sugede vor marv, som torterede og myrdede vore unge sønner, som lagde deres grove hænders tryk over vort sind, som brød deres løfter, krænkede vore love og menneskerettigheder, for hver gang på en mere og mere bestialsk og usandsynlig måde. En sydende heksekedel bobler ikke længere. Vor taknemmelighed med vore befriere, tapre allierede styrker og vore egne modige modstandsfolk er uden grænser."

Direktøren for Grønlands Styrelse, himmerlændingen Knud Oldendow (1892-1975), var på talerstolen, og som synonym for det, der var sket gennem de sidste fem år, byggede han sin tale over begrebet "de tunge støvlers trampen". Han sagde, hvad givetvis alle de tilstedeværende følte.

Rebildfesten i 1945 blev en af de helt store, og der er ingen tvivl om, at de tilstedeværende – og af dem var der mere end 25.000 – følte stor taknemmelighed til USA, da Stars and Stripes gik til tops i flagstangen i bakkerne.

Nogle af flagstængerne til de dengang 48 amerikanske staters flag var forsvundet under krigen, men det var lykkedes at finde nogle, der kunne bruges. Man glædede sig over, at man dog stadig havde flagsnorene, for det ville have været et større problem, dersom man skulle prøve at opspore sådanne. Det siger noget om hvilken mangel, der var på alt lige efter krigen. Selv flagsnore var ikke til at opdrive.

Der havde naturligvis ikke været afholdt Rebildfester under krigen. Dog havde kromanden på Rebildhus, Frimuth Engelst og manufakturhandler Christian Møller fra Skørping forsøgt at holde traditionen i live ved at plante et dansk og et amerikansk flag nede i "Gryden" og synge et par danske sange. Modigt var det, for tyskerne havde en lyttepost oppe på Sønderkol hvorfra de kunne se, hvad der skete, men officerer og soldater boede på Rebildhus, så de har sikkert set gennem fingre med kromandens "udskejelser".

Som direktør for Grønlands Styrelse havde Knud Oldendow et indgående kendskab til grønlandske forhold, hvilket resulterede i en række afhandlinger og bøger om Grønlands historie og naturhistorie.

1948

"Jeg har forresten sluttet en livsvarig kontrakt med Lauritz Melchior. Jeg skal gå til hans operaer, mod at han går til mine foredrag. Kontrakten er imidlertid endnu ikke blevet realiseret – vi kan ikke blive enige om, hvem der skal lide først!"

Det var en perlerække af kendte personligheder, der indtil 1950'erne satte deres præg på Rebildfesten. Det var blandt andre Jeppe Aakjær, Knud Rasmussen, Thorvald Stauning, Lauritz Melchior, Peter Freuchen og Carl Brisson. Folk, der kendte hinanden,

og som mødte hinanden til Rebildfesterne, og de var med til at give god omtale til disse.

Det var i et avisinterview i forbindelse med Rebildfesten i 1948, at polarforskeren, forfatteren og journalisten Peter Freuchen (1886-1957) tog den verdensberømte Wagner-tenor Lauritz Melchior (1890-1973) – og også ham selv – til bedste med kærlig og mild ironi.

Peter Freuchen tog på flere arktiske ekspeditioner, ofte sammen med Knud Rasmussen. I nogle år var han guvernør for kolonien i Thule, som han havde stiftet sammen med Knud Rasmussen. Her levede han sammen med eskimoerne og på deres levevis.

Tilbage i Danmark arbejdede han som journalist. Han skrev også bøger, der fik et meget stort publikum, men han ville ikke have, at de kom på bibliotekerne, fordi han var forarget over, at forfatterne ikke fik noget for bibliotekernes udlån af bøgerne. Derved var han direkte årsag til, at der i 1947 endelig kom en lov, der gjorde, at forfatterne blev honoreret for udlånene.

Hans liv var et overflødighedshorn af oplevelser – både gode og mindre gode. Han var med til at stifte Eventyrernes Klub i 1938, og under besættelsen blev han taget af tyskerne og dømt til døden, men det lykkedes ham at flygte til Sverige og videre til USA. I 1956 deltog han i et kvit og dobbelt program i USA, hvor spørgsmålene handlede om de syv have. Han vandt og indkasserede en præmie på 64.000 $.

1950

"Jeg spurgte engang en ven, der havde været skovhugger i Canada og tramp i Staterne i flere år, om han kunne forklare mig forskellen mellem Danmark og Amerika, "Jo, ser du," sagde han, "hvis man står tyve mand og søger arbejde, så får man det i Amerika, hvis man har brede skuldre, men i Danmark, hvis man har slips på."

Maleren og forfatteren Mogens Lorentzen (1892-1953) var årets danske hovedtaler, der i rebildsammenhæng holdt en enestående tale, for ingen andre har forsøgt noget lignende. Gentagne gange henviste han til tekster fra kendte danske sange, som et stort kor bag ham så sang ganske dæmpet. Denne vekselvirkning var virkelig en fornyelse.

Som maler udførte Mogens Lorentzen store udsmykningsopgaver, men han var mest kendt for sine muntre radiocauserier og noveller. Han lavede tekster til Poul Henningsens revyer, og flere af de sange, han skrev, kendes endnu i dag. Mest kendt er nok "Juletræet med sin pynt" og "ABC-visen"

1954

"Jeg har kun været med til Rebildfest en gang før, og det var til det allerførste stævne i 1912, da det regnede ned i stride strømme. Det blev en sådan vandgang, at jeg lovede mig selv aldrig mere at tage til Rebild en 4. juli. Det løfte nåede jeg altså at holde i 41 år, indtil jeg nu som Aalborgs borgmester fik officiel opfordring til at deltage. Og så regner det minsandten igen!"

Den allerførste Rebildfest i 1912 er især kendt for to ting. Dels, at den, som den eneste nogensinde, ikke blev afholdt på den amerikanske uafhængighedsdag den 4. juli, men først den 5. august. Og dels, at festen druknede i regn. Og sådan var det også i 1954. Det var statsminister Hans Hedtoft, der var den danske hovedtaler, men Aalborgs borgmester, Jens Jensen (1891-1971), var naturligvis indbudt til festen.

Det var rent skybrud, og paraplyer, aviser og tæpper blev brugt som skjold mod regnen, og der var et kapløb op af de fedtede stier for at komme væk. Og der var mange, der ville væk, for det var en af de største Rebildfester, hvor der var et sted mellem 30 og 40.000 deltagere. Det var også året, hvor der var flere gæster fra USA end nogensinde før.

Borgmester Jens Jensen havde også været "officielt" med til den første Rebildfest, for han var med blandt de soldater, der skulle rejse en forhåbentlig vandtæt baldakin over kong Christian 10. og dronning Alexandrines pladser.

Jens Jensen var socialdemokratisk borgmester i efterkrigstidens Aalborg, hvor forsøget på at løse problemet med den katastrofale mangel på boliger var den helt store opgave. Han begyndte som elev på kæmnerkontoret i 1907 og arbejdede sig op til borgmesterposten gennem kommunen og arbejderbevægelsen.

1958

"Det største eksempel, som Amerika har givet den gamle verden, er måske, at det har været i stand til at skabe Nordamerikas For-

enede Stater. I dag anses dette statssamfund som en selvfølge. Det ville et forenet Norden også være blevet anset for få år efter, at det var skabt, hvis det var lykkedes. Tænk, om vi havde et Europas Forenede Stater uden toldgrænser og paskontrol, hvor man kunne rejse frit og købe, hvad og hvor man ville?"

Kun 13 år efter 2. Verdenskrigs afslutning var det vel utænkeligt, at Europas Forenede Stater kunne blive en realitet, men et halvt århundrede senere var man tæt på målet – i hvert fald, hvad toldgrænser og paskontrol angår. Det var lægen og professoren dr. med. Erik Husted (1900-1988), der i sin tale drømte om et samlet Europa på lige fod med Amerikas Forenede Stater.

1962

"Jeg skal sige Dem – mit amerikanske sprog er heroppe, men det danske gemmer sig herinde, i hjertet. Det er 42 år siden, jeg talte dansk sidst, men nu kommer det frem igen af hjertekammeret, fars og mors tungemål. Og jeg siger hva', ikke hva'be'har!"

Faderen, som han talte om, var ingen ringere end Rebildselskabets mangeårige og magtfulde præsident og stifter Max Henius. Det var sønnen, brygmester Henry R. Henius (1885-1962) fra San Mateo, Californien, der dagen før festen fortalte om gensynet med Sohngaardsholm i Aalborg, som bedstefaderen Isidor Henius (1820-1901), der skabte Spritfabrikkerne, havde bygget.

"Da jeg var på Sohngaardsholm i 1897, gik jeg gårdens tømrer til hånde, og jeg kan tydeligt huske, at jeg pænt måtte stille træskoene udenfor bedstefars kontor. Isidor Henius besvarede venligt min hilsen "goddaw bedstefar" og stak mig en daler med bemærkningen: "Ja, værs'go, her er din løn for arbejdet hos tømreren.""

1962-festen var jubilæumsfest, 50 år var gået siden den første Rebildfest, og at udse Henry R. Henius til at være den amerikanske hovedtaler var et klogt træk, for derved fik man den lige linje tilbage til Rebildfesternes fader, Max Henius, og også til den allerførste Rebildfest i 1912.

Det var en af de store fester med omkring 40.000 deltagere, og det må have været meget bevægende for den 78-årige Henry R. Henius at stå på talerstolen – ja, så bevægende, at da han havde modtaget klapsalverne fra de mange tilhørere, gik han ned og satte sig på sin plads på anden række, og umiddelbart efter overvældede følelserne ham, og han faldt sammen af et hjerteslag.

Bevidstløs blev han på en båre bragt til lægevagten ved Top Karens Hus, men hans liv stod ikke til at redde. Kort efter måtte Rebildselskabets daværende præsident, Holger Bladt, gå på talerstolen og dybt beklage, at Henry R. Henius var død. Alle i bakkerne rejste sig, da Stjernebanneret og Dannebrog langsomt gik på halv stang.

1964

"Da han kom derover, købte han noget land ude i staten North Dakota, et stykke uopdyrket prærie, som han begyndte at kultivere. Egnen var sparsomt bebygget, kirkesognet var derfor udstrakt, så der kunne gå både et og to år, før præsten kom på visit. Men en dag stod præsten hos danskeren Mads Larsen, som havde fået opdyrket et pænt lille bosted i løbet af to år. Mads var stolt ved at vise præsten hveden, roerne, majsen og de smukke blomster.

Da rundgangen var slut, sagde præsten: "Nå, lille Mads, jeg kan se, du har gjort et godt stykke arbejde. Men du siger hele tiden: Jeg har gjort ditten, og jeg har gjort datten. Tror du ikke, det ville være pænere at sige: 'Vorherre og jeg har gjort det.'"

Mads kløede sig bag øret: "Det har pastoren ret i, men pastoren skulle bare have set, hvordan her så ud, før jeg kom, og da Vorherre havde det helt alene!"

Det var ganske usædvanligt, at en dansk-amerikaner skulle holde den danske hovedtale, men sådan var det i 1964, og det var industrimanden Børge Rosing (1900-1987) fra Huntingdon, West Virginia, der havde æren. Han var direktør for West Virginia Steel and Manufacturing Company, og i en periode var han også vicepræsident i Rebildselskabet.

1967

"Og kernen og nøglen til Rebild er den danskfødte digter Ivar Kirkegaards drøm, som dr. Max Henius' sind og virke gjorde til virkelighed – et monument over venskabet mellem Danmark og De forenede Stater."

Igen i 1967 blev det en dansk-amerikaner, der holdt den danske hovedtale. Det var direktøren for Det danske Informationsbureau i New York, Caspar Hasselriis (1881-1973). Blandt de, der virkede for at bevare danskheden blandt dansk-ame-

rikanerne, men også forsøgte at promovere Danmark i USA, var han en helt central skikkelse. Der er næppe nogen anden, der har gjort så meget for at fremme danske interesser i USA. Det kom især til udtryk under 2. Verdenskrig, hvor Amerika vel med rette fandt, at Danmark ikke viste den modstand mod nazismen, som man kunne forvente. Casper Hasselriis gjorde et utrætteligt arbejde for at ændre den opfattelse, og han gjorde det med stort held.

Det var en mand, der havde blik for historien, og han berømmede dansk-amerikaneren, digteren og bladmanden Ivar Kirkegaard fra Racine, at denne havde fostret idéen til dét, der resulterede i Rebild Nationalpark og traditionen med at festliggøre den amerikanske uafhængighedsdag. På samme måde beundrede han Max Henius' handlekraft, der bragte Ivar Kirkegaards idé til virkelighed.

1972

"Jeg anede ikke dengang, at dét at komme fra Danmark faktisk var noget særligt: at de danske, der kom før os i en helt usædvanlig grad havde skabt et navn for Danmark, og gennem deres flid, ærlighed og evne til at begå sig, havde gjort det lettere for os, der kom senere.

Først var man gæst – så blev man borger. Jeg glemmer aldrig den gamle dommer, der svor mig ind som borger med de ord: 'Du bliver ikke en god amerikaner, hvis du glemmer, hvor din mor kom fra'. Min mor kom fra Danmark – og det er jeg stolt af!

Hun gav mig noget med på vejen, som hjalp mig: Det danske blod, der ruller i mine årer, og velsagtens mine allerførste tanker om, hvordan man kan blive et nyttigt menneske!

Hun gav mig også noget konkret med på turen – en lille blå silkepose, hun selv syede, i hvilken der lå en gammel dansk mønt, og et kort på hvilket hun havde skrevet Fadervor!"

Der har stået i nærheden af 200 hovedtalere på Rebilds talerstol gennem årene, men der er næppe nogen, der kunne tale med så megen indlevelse og hjertelighed som dansk-amerikaneren Einar A. Buhl (1902-1976). Han udvandrede i begyndelsen af 1920'erne, og han formulerede virkelig guldkorn i sin tale ved Rebildfesten. Han talte om dét at udvandre, at blive en god amerikaner, men også at huske sine rødder. Og han sluttede med at sige:

"Vi kan alle huske de tre smukke ord, kong Frederik altid brugte som afslutning på en radio- eller tv-tale til det danske folk. Dem vil jeg gerne slutte med: Gud bevare Danmark – og så tilføje et: God bless America."

1972

"For mig er Danmark mit andet hjem. I alle de år, jeg vil have, vil jeg komme og dele de gode timer med jer, holde jeres hånd, når der er vanskeligheder, give jer min sympati, når I behøver den, og sidst, men ikke mindst, drikke Gammel Dansk med jer og holde af jer alle sammen. Hav' det rigtig godt, og jeg er lykkelig for, at I alle er her i dag for at møde mine landsmænd. Det er meget elskværdigt af Dem Deres Majestæt og Deres kongelige Højhed, at de er her i dag. Til Dem, præsident for Rebildselskabet, siger jeg "skål", og til sidst udtrykker jeg en evig hengivenhed til dem alle!"

Det var nok den mest morsomme og festlige Rebildfest nogensinde. Årets amerikanske hovedtaler var af journalister blevet spurgt, om han ikke ville aflevere sin tale i forvejen, så den kunne komme med i dagens avis. Det blev et blankt nej og også en umulighed, for han anede ikke, hvad han ville sige. Det ville også have været fuldstændig håbløst at binde en sprogekvilibrist af det format til en i forvejen skrevet tale. Nej, han øste ud af karsken bælg, så de mange tusinder lå flade af grin. Han talte med så stor indlevelse og hjertelighed om sin opvækst og om forældrenes udvandring fra Ukraine til Amerika, at mange fik tårer i øjnene. Han gjorde grin med sig selv og alle andre. Talerstolen stod det meste af tiden ubenyttet hen, for hele den store scene var hans talerstol.

Det var Danny Kaye (1913-1987), der introducerede en helt ny stil som hovedtaler – en stil, som kun to har kunnet beherske, Victor Borge og Danny Kaye.

Udover at have personificeret H.C. Andersen i filmen af samme navn, besøgte den berømte skuespiller og komiker fra film og tv Danmark gentagne gange som en kær gæst. Lige med undtagelse af dengang han lagde sig i vor berømte digters seng i H.C. Andersens Hus i Odense. Det var helligbrøde set fra et dansk synspunkt.

1976

"Om jeg vil ende mine dage i Danmark eller i Amerika eller et helt andet sted, kan jeg ikke svare på. Men hvis De vil sige mig, hvornår jeg dør, så skal jeg sige Dem, hvor jeg ender mine dage!"

Det var Victor Borges (1909-2000) svar til en journalist, der lidt ufint spurgte ham, om han ville ende sine dage i Danmark.

Victor Borge endte ikke sine dage i Danmark, men næsten. Han var herhjemme i december 2000, og fløj tilbage til USA og ankom lille juleaftensdag, hvor han døde. Hans datter Frederikke Borge fortalte ved indvielsen af faderens buste i nationalparken i 2001, at på hans sidste dag på denne jord, nåede han at opleve en solnedgang i Danmark og en solopgang i USA.

"Der kan kun være én amerikansk præsident ad gangen, hvilket er en stor lettelse for de øvrige 220 millioner amerikanere. I Danmark, derimod, er det muligt samtidig at have 5 millioner statsministre."

1979

"Jeg voksede op som et skrækkeligt, deformt barn. Jeg kan personligt tale med om disse ting. Og jeg husker som barn min mors forklaring. Hun fortalte mig, at på den tid, da endnu et barn skulle fødes som krøbling, holdt Vorherre og hans rådgivere et møde for at beslutte, hvor dette barn skulle fødes, og Vorherre sagde: 'Jeg tror, at Viscardi-familien vil være en god familie til en dreng, der er krøbling!'"

Talerne i 1979 skal nok have prædikatet af nogle de mest rørende, men også nogle af de mest livsglade, der er holdt til en Rebildfest. Årets emne var "Vi og vore handicappede", og man havde fundet to talere, der havde vist en stålsat vilje til at nå deres mål i livet til trods for deres handicap. Det var Henry Viscardi jr. (1912-2004), der var et forbillede for millioner af handicappede. Han viste et ukueligt mod i kampen mod sit og andres handicap. Som 27-årig kunne han for første gang i sit liv rejse sig op i fuld højde, da han fik benproteser.

Den danske hovedtaler var dressurrytteren Lis Hartel (1921-2009), der i 1944 var blevet lammet af polio efter en graviditet. Ufortrødent kæmpede hun sig tilbage og opnåede at vinde sølv i dressur ved olympiaden i Helsinki i 1952. Det var første gang kvinder måtte deltage i ridekonkurrencerne, og hun var dermed

den første rytterske, der vandt en medalje. Det gjorde hun også i 1956 i Stockholm, hvor hestesportskonkurrencerne fandt sted, mens resten af olympiaden foregik i Melbourne. I sin tale sagde hun blandt andet:

"Handicappede – det er de andre. Det er en tanke, som jeg kender fra min egen sorgløse ungdom. Der ligger intet ondt i den, den er blot tankeløs, og på en mærkelig måde ens for så mange. Det dér med sygdom – eller en ulykke, der resulterer i et handicap – det er bare noget man læser om, som går ud over andre – alle andre end én selv."

1980

"Naturligvis er alle og enhver i USA nysgerrige efter at vide, hvorfor Danmark gør så meget ud af 4. juli. Så en dag spurgte jeg en dansk ven: "Hvorfor ønsker I i grunden at fejre 4. juli?"

"Du må forstå danskerne," sagde han, "vi vil overholde en hvilken som helst fridag – også selv om det ikke er vores!"

Walter Cronkite (1916-2009) var vel USA's mest kendte tv- og radioreporter. Han var også kendt udenfor USA's grænser – ikke mindst for sin troværdighed og venlighed. I en årrække var det internationalt kendte personligheder som ham, der fra Amerika kom til Rebild som amerikanske hovedtalere. Rækken af navne er lang, og blandt de mest berømte skal nævnes: Walt Disney, sangerinden Dinah Shore, overborgmester i New York Robert F. Wagner, Richard Nixon, Ronald Reagan, George Bush sen., Hubert H. Humphrey, George Romney, Raymond Burr alias Ironside, Pat Boone, Edsel B. Ford II, Dionne Warwick og Richard Chamberlain.

Det er imponerende, at det lykkedes den amerikanske del af Rebildselskabets bestyrelse at få disse personligheder til 4. juli i Rebild, og det var i høj grad med til at skabe omtale af Rebildfesterne og sørge for, at deltagerantallet skulle tælles i titusinder i de år.

1987

"Da jeg i 1969 tiltrådte som præsident var de første mange års offentlige kommentarer: 'Hvornår dør den tradition?' Det var for medierne mere interessant end en positiv stræben for at bevare traditionen, men i bestyrelsen har vi ikke været i tvivl. I dag, 19 år senere, er alle klar over at gode traditioner kan vedligeholdes og videreføres."

Allerede tilbage i 1930'erne blev der talt om, at skulle Rebildfesterne bevares, måtte der fornyelse til. Den fornyelse kom heldigvis aldrig. Rebildfesterne afholdes i dag på stort set nøjagtig samme måde som den allerførste Rebildfest i 1912, og dermed er det en hundredårig tradition, der i høj grad har vist sig levedygtig. Siden hen har det været drøftet, om Rebildfesterne kan overleve efter 100-års jubilæumsfesten.

Der hviler naturligvis først og fremmest et stort ansvar på Rebildselskabets bestyrelse – både den danske og den amerikanske. Men også på fonde, industri og handel, der, ved at yde økonomisk støtte til, at Rebildfesterne kan afholdes, er med til at skabe den goodwill i USA, som Rebild giver Danmark. Rebildfesterne er en sikker adgangsbillet til de bonede gulve i Washington – en adgangsbillet, som er enestående i forholdet mellem to lande, og i dette tilfælde mellem en supermagt og en lilleputnation.

Den mangeårige præsident for Rebildselskabet, købmand Erik Emborg (1918 – 2005) var aldrig i tvivl, men det var især også i hans tid, at festerne kunne tiltrække så mange mennesker, og at talerne var en perlerække af berømtheder.

1988

"Som så mange andre danskere var jeg i min ungdom nogle år efter 2. Verdenskrig i USA, hvor jeg studerede kommunikation, blandt andet hvordan man skal tale til folk, især til forsamlinger.

Som denne forsamling vil erfare, fik jeg det aldrig ordentlig lært, men jeg husker i hvert fald et godt råd. Jeg fik det af en embedsmand i State Department, mr. Warren. Han sagde: 'Hvis du skal holde et foredrag, skal du først fortælle folk, hvad du vil fortælle dem, så skal du fortælle dem det, og til sidst skal du fortælle, hvad det er, du har fortalt dem.'"

Ovenstående er et klart udtryk for falsk beskedenhed, for Hans Sølvhøj (1919-1989) var en spændende og god taler og fortæller. Han arbejdede sig op i Danmarks Radio, indtil han i 1961 blev generaldirektør. Tre år senere blev han kulturminister og senere minister uden portefølje, hvor han havde De forenede Nationer og NATO som ansvarsområder. I 1976 blev han hofmarskal hos dronning Margrethe.

1990

"... slægtskab med naturen blev glimrende beskrevet af høvding Seattle i 1854. Den amerikanske regering tilbød indianerne i det nordvestlige Amerika at købe deres land. Høvding Seattle skrev følgende svar til præsidenten: 'Præsidenten i Washington sender besked om, at han ønsker at købe vort land. Hvorledes kan man købe eller sælge himlen og jorden? Tanken er os fremmed. Hvis man ikke ejer luftens friskhed og vandets glitren – hvorledes kan man så sælge det?

Hver del af denne jord er hellig for mit folk. Hver skinnende grannål. Hver sandet strand, hvert tågeslør i den dunkle skov, hver lysning og hvert summende insekt forbliver hellig i mit folks minder og tanker.'"

Richard Chamberlain (1934), berømt fra tv-serien Dr. Kildare, Tornfuglene, Shogun og fra en lang række film, holdt en meget inspireret og tankevækkende tale om menneskets forhold til naturen og vor pligt til at passe på den.

Kronprins Frederik var den danske hovedtaler, der på samme måde talte for naturen:

"Det er tankevækkende, at vi i dag kan takke en gruppe fremsynede dansk-amerikanere for, at den natur, som vi er midt i – Rebild Bakker – kan huse os i dag, som det sker år efter år.

I 1912 købte denne gruppe dansk-amerikanere området. De skænkede bakkerne – med al lyngen, enebærrene og blåbærrene – til den danske stat. Men dansk-amerikanerne betingede sig blandt andet, at Rebild Bakker skulle bevares som natur, tilgængelig for alle. Det skylder vi dem tak for."

1992

"Her i Rebild-gryden bliver man enten stegt, eller også drukner man, skal kong Frederik engang have sagt om vejret ved 4. julifesten."

Citat fra kronik i Aalborg Stiftstidende i forbindelse med Rebildfesten. Årets tema var "Vore fælles rødder", og avisen skød berettiget med skarpt og gav udtryk for, at rødderne i Rebildselskabet, de menige medlemmer, står sammen side om side, mens der strides om pladsen i toppen.

Gennem en årrække forsøgte en række bestyrelsesmedlemmer at promovere sig selv til stor skade for Rebildselskabet og Rebild-

tanken. Den daværende præsident Erik Palsgaard (1921-1995) var meget ufint frataget sit embede på grund af sygdom, men heldigvis indså man, at man havde lavet en brøler, og her til festen var han tilbage på sin post.

1995

"Jeg sagde før, at vi skylder Amerika tak for at have reddet vores fred og frihed tre gange. Den tredje gang, det var den kolde krig, som nu er slut, og hvor det var friheden og respekten for menneskerettighederne, der vandt. Netop de helt grundlæggende værdier i den amerikanske uafhængighedserklæring, fejrer vi i dag. ... Nu står vi så med den store udfordring: At sikre at Europa forbliver helt og frit og fredeligt. At alle mennesker i Europa får mulighed for at vælge deres tilværelse i fred og frihed."

I 1987 sagde USA's præsident Ronald Reagan i en tale ved Berlinmuren i Berlin: "Mr. Gorbatjov, riv denne mur ned!" Og den faldt to år senere. Dermed fik både Reagan og Gorbatjov en plads blandt verdenshistoriens store personligheder, der har gjort en forskel.

Uffe Ellemann-Jensen, der stod på talerstolen i 1995, havde som udenrigsminister oplevet omvæltningerne i Østeuropa på allernærmeste hånd, men selv med den indsigt, som en mangeårig udenrigsminister måtte have, har han næppe, da han tiltrådte, kunnet forestille sig, at frihed og demokrati skulle komme til hele Europa.

1998

"Og det er jo efterhånden blevet sådan, at ingen problemfyldt situation på kloden kan løses uden USA's medvirken – det være sig internt i Europa, i det østlige Middelhav, i Mellemøsten eller i Fjernøsten.

Tendensen til at kritisere USA er ganske vist stor, men man venter alligevel altid, at USA træder til og bringer ofre – og USA gør det!"

Den 84-årige Mærsk Mc-Kinney Møller (1913-2012), deltog for første gang i en Rebildfest, og Rebildselskabets daværende præsident, Harald Nielsen, udnævnte ham til ærespræsident. I sin takketale fortalte Mærsk om sit nære forhold til USA. Hans mor var født i Kentucky, og der kom mange amerikanere i barndoms-

hjemmet. Under 2. Verdenskrig ledede han rederiet A.P. Møller fra USA, og han og hans familie boede der i otte år.

2002

"Der er bare så skønt i Solvang. Vi har ingen kriminalitet, ingen graffiti, og lyset slukker allerede klokken ni om aftenen. Der findes kun to byer i hele verden, der står mit hjerte nær, nemlig Aalborg og Solvang."

Bent Hansen (1934), var årets borgmester for en dag i Aalborg – byen, hvor han voksede op. Men i 1951 rejste han til Los Angeles, hvor han opbyggede et ejendomsmæglerfirma med stort held. Han bor i Solvang, den mest danske by i hele USA. Med galgenhumor fortalte han:

"Jeg er døbt i Ansgar Kirke, konfirmeret i Budolfi Kirke, og min blindtarm ligger på Amtssygehuset ...!"

2010

"I 1775 – for 235 år siden – sloges de amerikanske kolonier for deres uafhængighed på et sted i Massachusetts kendt som Bunker Hill i nærheden af Boston. Blandt de tapre unge kolonister, der den dag sloges mod de britiske rødjakker var en 25-årige fynbo ved navn Christian Fibiger. Christian satte ædelmodigt sit liv på spil for den amerikanske sag, og det fortsatte han med i hvert eneste større slag i Den amerikanske Uafhængighedskrig. Det gjorde ikke engang George Washington. Christian Fibiger blev udnævnt til oberst, så brigadegeneral, og efter krigen blev han finansminister i Pennsylvania. Resten af sit liv var han kendt som "Gamle Danmark".

Årets amerikanske hovedtaler var den charmerende amerikanske ambassadør i Danmark, juristen Laurie S. Fulton (1949), der udover sit embede har en stærk personlig tilknytning til Danmark. I 2010 var netop 100 år siden, at hendes morfar var udvandret fra Horsens til Amerika, og det var 40 år siden hun besøgte sin danske familie for første gang.

I sin tale fortalte hun også, hvordan et skandinavisk regiment kæmpede i Borgerkrigen mellem Sydstaterne og Nordstaterne i 1860'erne. Det 15. Wisconsin Volunteer Regiment var blevet oprettet af en norsk-amerikaner, og de fleste af soldaterne kom fra Danmark, Norge, Sverige og Holland. Medlemmer af Livgar-

den deltager i rekonstruktioner af slagene i USA for at mindes det skandinaviske regiment.

2012

"For tanken bag Rebildfesten var oprindeligt, at mennesker fra to nationer skulle mødes i glæde, men måske også lidt i vemod for at se familien, venner og bekendte. For sammen at tænke på de mange, der havde fundet en fremtid på den anden side af Atlanten. Det er også formålet i dag. Men Rebildfesten er også over årene kommet til at markere det stærke venskab og de kulturelle bånd mellem mennesker i USA og Danmark.

... Jeg har altid været fascineret af udvandrerne. Hvad tænkte de? Hvad drømte de om? Og hvordan turde de dog? Hver eneste udvandrer havde taget en svær beslutning. En beslutning om at bryde op fra alt det kendte – sit hjem, sin familie og sit land. En beslutning om at drage over verdenshavet til en ny og ukendt verden. Tænk på, hvad det har krævet af mod og vilje."

Det har ofte været forsøgt at gøre Rebildfesten til en politisk kampplads. Mest kendt er teatergruppen Solvognens "overfald" på festen i 1976, men også rebildtalere har brugt talerstolen til politiske budskaber og også til at gå i rette med USA. Således var der betydelig kritik af en tale, som statsminister Jens Otto Krag gav til en Rebildfest.

Derfor var det befriende, at statsminister Helle Thorning-Smith (1966) gik på talerstolen til 100-års jubilæumsfesten og holdt en tale, der hævede sig op over det politiske – en tale, der både var faktuel, historisk, rørende og humoristisk.

2012

"Jo mere jeg lærer om mine forfædre, jo mere stolt bliver jeg af mine danske rødder, og jo mere værdsætter jeg de traditioner, vi alle fejrer her i dag. Jeg føler, at jeg får en større forståelse af dét, der var naturligt for min morfar og min oldefar: værdien af tilhørsforhold til sine aner, og betydningen af at pleje de venskaber, der udspringer af båndet mellem ens nye land og det land, man stammer fra. Vi er naturligvis alle forbundet på så mange måder, men mest af alt af det venskab, vi fejrer her i dag. Det er et venskab, der går helt tilbage til vikingerne, og som har overlevet to verdenskrige og mange dramatiske sociale ændringer. Det er

et venskab, der står over skiftende politiske holdninger. Det er et venskab, der er cementeret af fælles værdier og en fælles respekt for vore medmennesker.

... Max Henius havde sit liv i Amerika, men disse bakker var i hans hjerte, og i det hjerte løb der dansk blod indtil den dag, han døde. Han forstod, at hvad han tog med sig til sit nye land, det tog han med sig herfra. Og han ønskede at bygge en slags permanent bro mellem disse to nationer. Han ønskede, at det skulle huskes i kommende generationer, at et ocean var krydset, og ideer blev delt med andre, og livet forandredes for mange på grund af de bånd, der var mellem Danmark og Amerika. Jeg behøver kun at se mig omkrig ved denne fest for at se dette bånd bekræftet endnu engang. Tænk blot på, hvor bemærkelsesværdigt det er. Vi er alle her, en verden væk fra Amerika, og fejrer den 4. juli, Amerikas Uafhængighedsdag. Det er velkendt, at dette er den største fest af sin art uden for De Forenede Stater. Hvor ville Den gamle Ørn have været stolt over, at et århundrede efter den første 4. juli fest i 1912, lever hans vision om en årlig fejring af det dansk-amerikanske venskab, som betød så meget for ham, stadig – og broen står stadigvæk."

Hundrede år var gået siden "Den gamle Ørn" – Max Henius – stod på talerstolen til den første Rebildfest og fejrede, at drømmen om en dansk-amerikansk nationalpark var blevet realiseret. Men til jubilæumsfesten var der trukket et både historisk og familiært bånd fra dengang, for nu havde Max Henius' oldebarn taget pladsen på talerstolen.

Det var den amerikanske film- og tv-skuespiller Keith Carradine (1949), der holdt en strålende tale på en herlig, solbeskinnet rebilddag med deltagelse af både dronning Margrethe og prinsesse Benedikte. Han fortalte om sin oldefar og også om sin bedstefar, Henry R. Henius, der døde umiddelbart efter at have holdt tale ved Rebildfesten i 1962.

Der var mange kloge ord i den tale, så lad oldebarnet Keith Carradine få det sidste ord, der egentlig rummer alt, hvad Rebild står for:

"Venskab er en unik karakteregenskab. Selve ordet fremkalder et billede af vort bedre jeg – vor evne til omsorg, en vilje til at dele både sorg og glæde. Noget af det bedste i livet er, at en virkelig ven accepterer vore fejl såvel som vore fortrin. Det er sagt, at hvis man

blot kan tælle én sand ven i livet, så er det fantastisk. Historien har vist, at Danmark virkelig er en sand ven for De Forenede Stater."

Fig. 1. Rebildfesten, 100-års jubilæet 2012. Foto: Helge V. Qvistorff.

Litteratur

Bender, Henning, Knud Knudsen, Erik Strange Pedersen og Lars Tvede-Jensen: Aalborgs Historie 6 – Arbejderbevægelsen i Aalborg 1870-1970.
Christensen, Per Bo og Jens Topholm: Aalborgs Historie 5 – Aalborg under stilstand og fremgang fra 1814 til 1970.
Den store danske – Gyldendals åbne encyklopædi.
Illustreret Tidende: Nogle portrætter af Aarhus-Dagens Mænd, 1909.
Laier, Holger: Medforfatter til Barn af Himmerland VI.
Mortensen, Henrik Bugge, research Marianne Adamsen: Rebild Bakker – Dansk-amerikanske forbindelser, 2012.
Møller, Henrik: Fra Himmerland og Kjær herred, 1932.
Newsletter – diverse årgange.
Nordjyske Stiftstidende – diverse årgange.
Qvistorff, Helge V.: en Rebild Saga, 1987.
Qvistorff, Helge V.: Rold Skov – Danmarks største, 2001.
Qvistorff, Helge V.: De drog ud, men glemte ikke, 2012.
Riismøller, Peter: Rebild – Motiver og Mål for Udvandring og Hjemfærd, 1952.
Aalborg Amtstidende - diverse årgange.
Aalborg Stiftstidende – diverse årgange.

Johannes V. Jensen Museet i Farsø

Introduktion til udstillingerne

Af Per Dahl

Gammelt og nyt

Johannes V. Jensen Museet i Farsø består af to forbundne bygninger: Den ældste del er "Smedehuset", hvor Johannes V. Jensen blev født den 20. januar 1873 som den næstældste af ti børn. Hans forældre, dyrlæge Hans Jensen (1848-1923) og hans kone, Marie Kirstine (1849-1926), boede en kort tid her i to lejede værelser i husets nordlige ende, indtil de flyttede til et større, nybygget hus længere oppe ad hovedgaden, idag Søndergade 19; huset er nu nedrevet.

Efter flere års forfald blev "Smedehuset" købt af *Lions Club* i Farsø og sat i stand, så det i september 1991 kunne åbnes som 'mindestue'.

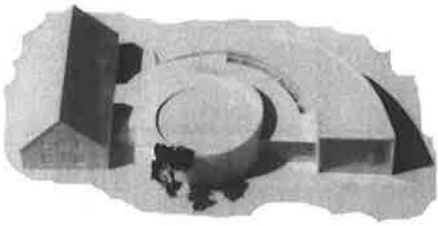

Otte år senere, i 1999, blev Museets *Støtteforening* dannet, og den tog initiativ til den tilbygning, der stod færdig i 2008, tegnet af arkitekt Palle Breinholm. Den beskedne grund er udnyttet til det yderste, men den sneglehusagtige bygning, der i lidt mere end en kvart cirkel drejer sig væk fra det gamle, beskedne længehus er en elegant løsning af en vanskelig opgave. Tilbygningen når først sin fulde højde længst borte, hvor de to store vinduespartier tegner facaden og giver den karakter, vinkelret på den gamle længe. Sneglegangen krummer sig samtidig omkring den rotunde eller cylinder, der nu rummer Johannes V. Jensens arbejdsværelse, en dunkel kerne, helt uden dagslys. Hængslet mellem det gamle hus og tilbygningen er en let mellemgang af glas, der samtidig udgør indgangspartiet.

Som vel den eneste danske forfatter har Johannes V. Jensen dermed fået et nybygget domicil. F. eks. Jeppe Aakjærs Jenle i Salling og Karen Blixens Rungstedlund nord for København er så indlysende og nærværende præget af deres ejere og deres lange forfatterliv, at det har givet mening at bevare såvel bygningskomplekserne som de oprindelige interiører og deres stemning. Himmerlændingen, derimod, forlod tidligt sit hjem og sin barndomsby og vendte sidenhen kun tilbage som en konfliktfyldt gæst. Til gengæld slap landskabet og blæsten aldrig sit greb i ham. "Hele mit Liv er en Himmerlands Beskrivelse" hævdede han i 1910. Når han rejste, var det blandt andet for at "begive sig udad til Steder hvor svundne Livsbetingelser er bleven de samme og kan genfindes aktuelt og i Live endnu: Slægtserindring er da ogsaa forbundet med Udve, Vandrelyst". I essayet "Himmerlands Beskrivelse", der oprindelig stod i *Himmerlandshistorier. Tredje Samling* fra 1910, har Johannes V. Jensen givet sin sammenfatning af barndomsegnen og sin oplevelse af den:

"Det er skovløst, fuldstændig aabent Land, som Vinden suser hen over som over en Tagrygning. Den Blæst der kan staa her, Dage og Uger i Træk, med stadig samme Styrke, som en usynlig Bjælke i Luften, maa man vist søge saadanne Steder hen som til Tibets Højslette for at finde magen til; jeg har da aldrig været paa nogen Plads i Verden hvor det blæste værre, mere vedholdende og til alle Tider paa Aaret, end her."

Tre veje, tre muligheder

Det er en samlet plan, der knytter den nye tilbygning og "Smedehuset" sammen. Man oplever arkitektens overordnede idé helt umiddelbart, når man har åbnet døren ved hovedindgangen og forstår, at der nu er tre veje at følge:

Fra indgangen kan man gå til *venstre*, hen til den beskedne længe eller ryg, der bærer det store sneglehus, og som det skyder sig ud fra. Her er det ikke de store, moderne glasflader, der åbner sig men "Smedehusets" fortættede krop, der lokker – med lavloftede, trange rum og små vinduer.

Vælger man straks at gå *skarpt til højre*, ledes man indad og nedad ad en lang rampe, ind i kompleksets kerne, der udgøres af rotundens dunkle centrum, godt beskyttet af den tunge branddør.

Endelig kan man følge en *blød bue* mod højre og søge frem mod sneglehusets åbning og dagslyset, der strømmer ind gennem de store vinduesarealer. Her møder man udstillingen med Johannes V. Jensens værker, og den afsluttes – eller begynder – med en vægplanche, der etablerer forbindelse mellem forfatterens fortællinger og det Himmerland, der ligger lige uden for vinduerne.

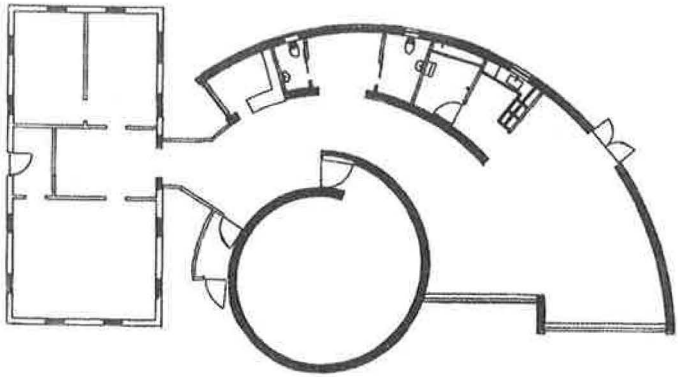

Tilbygningen til Johannes V. Jensen Museet er tegnet af arkitekt Palle Breinholm. Den stod færdig i 2008, men blev først indviet i 2011. En meget væsentlig del af udgifterne til byggeriet (ca. 6 mio. kr.) blev dækket gennem et heldigt tilskud af EU-midler.

Imidlertid kan enhver besøgende naturligvis vælge *sin* vej, og de tre dele kan udmærket ses hver for sig. Hvad er der så i de tre dele? Der er – kort og groft sagt – *billeder, ting* og *bogstaver.*

Først *billederne.* I den ældste del af museet, den gamle bygning fra 1800-tallet, der bærer det nye sneglehus på sin ryg, fortælles der i montrer og på plancher om Johannes V. Jensens *liv*: Om forfatterens slægt, om de steder, han boede, og om de mange rejser, han foretog. Den første, fra Farsø til Viborg og derfra til København, og siden de mange rejser videre ud i verden, hele vejen rundt om jorden; ca. 50 rejser blev det til. Johannes V. Jensen følte sig bagude i kontakt med andre rejsende danskere som Ludvig Holberg og H.C. Andersen, ligesom han i samtiden knyttede forbindelse med bl.a. Knud Rasmussen. Fra 1913 blev

sommerhuset i Tibirke Bakker et fast holdepunkt, ligesom den fynske kreds af malere, som han i særlig grad knyttede sig til: Johannes Larsen, Fritz Syberg og Peter Hansen. Denne del af museets udstilling rummer som de to andre naturligvis ting og tekster, men her er først og fremmest *billeder*, af slægten og familien, fra hans boliger og rejser og af den personkreds, han arbejdede sammen med: Forfattere og redaktører, forlagsfolk og illustratorer.

Den fritstående montre og den store buste af Johannes Larsen giver eksempler på Johannes V. Jensens glimrende evner som billedhugger. Det er en overraskende side af hans skabende udfoldelse, som han dyrkede hele sit liv, og som de færreste kender til. Fra billederne og fortællingen om Johannes V. Jensens liv kan man nu gå tilbage mod indgangen og begive sig ind i sneglehuset.

I rotunden eksponeres en række *ting* eller genstande fra forfatterens arbejdsværelse eller 'Arbejdets Rum', som det er kommet til at hedde.

Johannes V. Jensen døde i 1950, hans hustru, Else, først i 1968. I de følgende fire år blev forfatterens kombinerede sove- og arbejdsværelse overført til Nationalmuseet, hvor det med de tre sønners hjælp blev genskabt af museumsinspektør Tove Clemmensen og indviet på forfatterens fødselsdag, den 20. januar 1972. Her stod det, som det havde set ud i de mange år, han boede i København, længst i Rahbeks Allé ved Frederiksberg Have (1923-44), de sidste seks år på Kastelsvej, ikke langt fra Langelinje. På Nationalmuseets 3. afdeling blev det placeret side om side med Martin Andersen Nexøs arbejdsværelse. I forbindelse med en omlægning af museets udstillinger i 1989 blev det igen pakket ned og lagt i depot i Nationalmuseets afdeling i Brede. I sommeren 1998 blev dele af det genudstillet sammen med Georg Brandes' og Martin Andersen Nexøs arbejdsværelser, men derefter atter pakket ned. Nu har det forhåbentlig fundet sin blivende placering.

Den aktuelle opstilling rummer overvejende arbejdsredskaber og brugsting, forarbejdninger og tilvirkninger. F. eks. dolke og stokke (den rejselystne skar sig gerne stokke i alle de lande, han besøgte), en skede med kniv og en strygerem, flinteøkser og fossiler.

Johannes V. Jensen i sit hjem 1944, samme år som han modtog Nobelprisen, der dengang var på ca. 225.000 kr.; beløbet blev bl.a. anvendt til køb af en ejendom på Kastelsvej i København, hvor han boede de sidste år af sit liv. Men møblementet forblev det samme; fyrretræsmøblerne var enkle, de fleste af dem fra 1920'erne og flere af dem tegnede af forfatteren selv.

Desuden er der Johannes V. Jensens buster af børnene og børnebørnene, af hustruen Else og af etniske typer, men naturligvis også nogle bøger og selvfølgelig Nobeldiplomet fra 1944. I alt er der overført godt en fjerdedel af de omkring 400 genstande, der oprindelig blev registreret som hørende til Johannes V. Jensens arbejdsværelse. Denne del af Museet er arrangeret for Vesthimmerlands Museum og Nationalmuseet af udstillingsarkitekt Eskild Bjerre Laursen, museumsinspektør Ejnar Stig Askgaard og historiker Finn Larsen, mens Hanne Larsen har udført det grafiske

arbejde, der også omfatter oversigten over Johannes V. Jensens liv ved indgangen til "Smedehuset". Udgifterne til erhvervelsen og etableringen m.v. (omkring 1.2 mio. kr.) er i det væsentlige afholdt af penge fra EU's landdistriktspuljer (administreret af Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter) og af Vesthimmerlands Kommune. De nævnte dele af museets udstilling blev åbnet i april 2011.

Det, der vises, er altså udvalgte dele af Johannes V. Jensens arbejdsværelse, kernehuset i hans liv. Med teksten til det store digt "Som Dreng skar jeg Skibe" som et akkompagnement på væggen bevæger man sig langsomt ned og rundt i det cirkulære rum, ind til det produktive kryds eller det skæringspunkt mellem liv og værk, som arbejdsværelset var. Litteraturhistorikeren Oluf Friis, der var en god ven af Johannes V. Jensen og sammen med rigsantikvar P. V. Glob havde medvirket ved overdragelsen til Nationalmuseet, markerede i 1972 åbningen med en kronik i *Politiken*, hvor han skrev, at det bedste indblik i arbejdsværelset fik dén, der var fortrolig med forfatterens følemåde, tanke og fantasi: "Det er hans digtning, der giver museumsværelset mening."

Dermed kan man gå til udstillingens sidste del, der drejer sig om Johannes V. Jensens tekster eller *bogstaverne*. I den åbne og lyse del af den nye bygning, den ydre sneglegang eller krumningen, der bliver bredere og bredere, møder vi forfatterskabet, værkerne. Det er den tættest pakkede del af museet, fyldt med bøger, opslag og titelblade, ledsaget af kortere oplysninger og af længere, supplerende tekster.

I en ny bog, der handler om, hvordan man bedst indretter museer, fremhæver forfatteren, at en udstilling skal være *visuel*, for det er kun ganske få udstillingsgæster, der overhovedet orker at læse tekster. Flertallet af befolkningen, hævdes det, læser aldrig udstillingstekster, så en udstilling skal *ikke* være en bog.

Så enkelt forholder det sig nok ikke, slet ikke med et forfattermuseum, selvom genstandene i rotunden faktisk mange gange taler for sig selv. Vil den besøgende have supplerende viden om de ting, man umiddelbart kan se, kan den besøgende ty til oplysningerne på de ark, der er tilgængelige.

I udstillingens tredje del skal man både se og læse. Den interesserede præsenteres for de forskellige dele af Johannes V. Jensens store forfatterskab og kan måske ligefrem finde inspira-

tion til videre fordybelse og læsning. Plancherne, monitoren og de seks bristefyldte montrer fortæller om hver sin del af Johannes V. Jensens forfatterskab, der er et af de mest omfattende i dansk litteratur.

Montren med *Himmerlandshistorier* drejer sig om de ca. 35 fortællinger, Johannes V. Jensen skrev især mellem 1898 og 1910, og som blev hans første store succes som forfatter. Emnerne i montren umiddelbart ved siden af er de ca. 200 helt korte tekster, som Johannes V. Jensen selv kaldte *myter* og efterhånden samlede i en række på ni bind. Nedenunder præsenteres de seks bind i romanserien *Den lange Rejse*, der i 1920'erne og 30'erne klart stod som det hovedværk i forfatterskabet, der i 1944 skaffede forfatteren Nobelprisen.

Henne ved vinduet kan man i de to flade montrer studere manuskripter og forarbejder, både til romanen *Kongens Fald* og til nogle af digtene.

De sidste to af de høje montrer i den krumme gang fortæller dels om *digtene* (Johannes V. Jensen skrev ca. 275) og om de mange komponister, der satte musik til dem, dels om de øvrige romaner, først og fremmest hovedværket *Kongens Fald*, som hundrede år efter sin fremkomst, i år 2000, blev kåret som alle tiders største danske roman.

Bemærkelsesværdigt er det, hvordan de mange tekster næsten fra starten blev ledsaget af *illustrationer*. Det foregik i et meget frodigt samspil med periodens mange fine kunstnere, som f.eks. Aage Sikker Hansen og Axel Nygaard, og det har gjort det let at tilføre denne del af udstillingen et *visuelt* element, så det også bliver et rigtigt museum, hvor der er noget at *se*. At montrerne står i museets mest åbne rum, passer fint med, at netop Johannes V. Jensens *værker* er, hvad der står tilbage; det blivende, det som endnu læses og har publikums interesse.

De nye dele af den udstilling, der ligger uden for rotunden, er i samarbejde med museet og støtteforeningen tilrettelagt og arrangeret af Per Dahl og Aage Jørgensen fra Johannes V. Jensen Forum ved Aarhus Universitet og med udstrakt hjælp fra Martin Lund (Statsbiblioteket). De blev åbnet 30.3.2012, og samtidig blev den færøske billedhugger Hans Pauli Olsens bronze-buste af Johannes V. Jensen afsløret. Den er opsat på nordgavlen af det oprindelige hus, så man ser den ved selve indgangen til museet.

Hans Pauli Olsen, der er født i 1957 i Tórshavn på Færøerne, har sit værksted i København. Hans bronze-buste af Johannes V. Jensen er placeret på nordgavlen af det oprindelige hus og blev afsløret 30.3.2012, mens kunstneren selv var til stede.

Samlinger og bomærker

Museets samlinger stammer overvejende fra Johannes V. Jensens familie, fra Farsø Bibliotek og fra en række private samlinger, der i de senere år er blevet skænket til museet: E. Sandermann Olsens samling, Vagn Skovgaards samling, Jeppesen Jensens bogsamling og Asta og Poul Jacobsens bogsamling. Bogsamlingerne er i vid udstrækning brugt i selve udstillingen, mens Sandermann Olsens og Vagn Skovgaards store samlinger af udklip er opstillet i det lille læseværelse, hvor de efter aftale kan benyttes af alle interesserede.

Familien har især skænket en række kopier og originaler af Johannes V. Jensens buster og skulpturer og desuden en række malerier af bl.a. Fritz Syberg, Einar Nielsen og Albert Naur.

Da det første bind af *Den lange Rejse, Bræen,* udkom i 1908, valgte Johannes V. Jensen at benytte den *mammut*, som tegneren Valdemar Andersen (1875-1928) havde forsynet omslaget med, som sit bomærke.

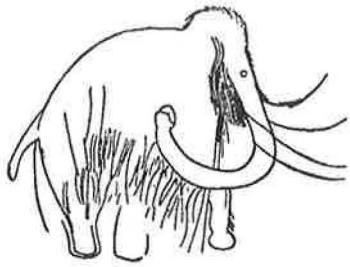

Johannes V. Jensen brugte den i nogle år som sit bomærke, men da det næste bind i serien, *Skibet*, udkom i 1912, var det forsynet med en gengivelse af en helleristning af et vikingeskib, formentlig igen i Valdemar Andersens streg, og på brevpapiret afløste det nu i nogle få år mammutten.

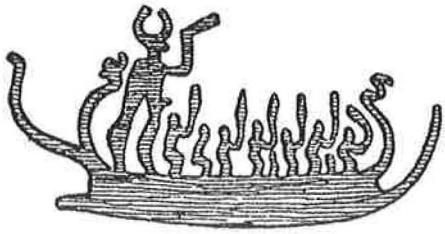

Men fra 1916 blev *triskelen* det varige valg som bomærke. På udstillingens plancher og på flere af de genstande, Johannes V. Jensen selv skar med sin kniv, går *triskelen* (udtalt med langt 'e' i midten) igen.

Ordet 'triskele' er af græsk oprindelse. Forstavelsen 'tri-' betyder 'tre' og 'skelos' betyder 'ben' eller 'lår', altså treben. Figuren viser tre ben, der løber rundt om det samme punkt. Også dén blev rentegnet af Valdemar Andersen og anvendt på brevpapiret og i en lang række af de bøger, Gyldendal udgav. Triskelens enkle figur genkendes let på ryggen af de standardbind i halvlæder, som forlaget markedsførte gennem mange år, og inde i rotunden kan man se, hvordan Johannes V. Jensen selv har skåret triskelen i hårdt pæretræ for at bruge den som stempel.

Triskelen opfattes som et soltegn og et hjul; det er også et ildtegn, et roterende bor, der f. eks. kan bruges til at gøre ild. Det bræt, Johannes V. Jensen brugte som underlag, når han tidligt om morgenen sad i sin seng og skrev, var på bagsiden fuldt af sorte fordybninger, for her havde han vist sine sønner, hvordan Robinson Crusoe fik træ til at fænge ved hjælp af en hurtigt roterende pind. I videre forstand er triskelen et livstegn og et billede på universet og menneskeånden. Sådan forklarede Johannes V. Jensen det selv i bogen *Æstetik og Udvikling* fra 1923, hvor han (s. 112 ff.) fortæller, at han allerede vidste, at triskelen bl.a. findes på en kirke i Vendsyssel. Men under arbejdet med *Cimbrernes Tog* (1922), fik han på ny brug for at studere Gundestrupkedlen, der i 1891 var blevet fundet i Rævemosen ved Gundestrup, øst for Aars. I kedlens bundplade opdagede Johannes V. Jensen nu til sin overraskelse en triskele, lige midt i panden på en tyr.

Kedlen er muligvis hjembragt fra Balkan af de cimbrere, der var trængt så langt mod syd, eller erobret fra keltere, men den er vanskelig at tidsfæste; den dateres sædvanligvis til omkring år 0 med en margin på 2-300 år til hver side.

Da man i 1937 ville rejse en sten, hvor kedlen var fundet, blev Johannes V. Jensen bedt om at forfatte en passende tekst. Måske havde initiativtagerne håbet på en af de fasttømrede strofer, han så ofte havde frembragt, men indskriften lyder i al sin korthed:

"Her fandtes Gundestrupkedlen". Og på den modsatte side: "Jens Sørensen fandt Kedlen i 1891".

Ekspansion og varsomhed

Et overraskende træk, når man begynder at beskæftige sig lidt nærmere med Johannes V. Jensen, er alt det *liv*, der er – og som spænder over meget dybe modsætninger.

På den ene side er der bag den tilknappede, hårde mand med det asketiske fyrretræsmøblement og den tilsvarende livsførelse en bunden og privat frodighed: En primitiv, helt oprindelige glæde ved at arbejde, ved at se og forme: Smede, snitte, snedkerere, mure, modellere, tegne, male – og skrive. Han prøvede det hele. Hver ting og hver gang som var det første gang. Den håndsnilde mand var utrættelig.

Og der er den umådelige og livslange rejselyst. Han har bevæget sig og flyttet sig: Til fods, på skøjter, på ski, til hest, på cykel, på motorcykel, i bil, til vands og i luften. Alt ledsaget af den samme begejstring for håndværk og mekanik, for fremdrift, drivkraft og hestekræfter, for skabertrang og kultivering, udnyttelse og brug. Sammenfattet i en glæde over udvikling og fremskridt.

På den anden side er der en sans for kulturens naturgrundlag. Man glemmer nemt, når det nu er forfatterskabet, der står tilbage, at Johannes V. Jensen for generationen *før* min stod som dén, der lærte de mange danskere, der i løbet af én generation var flyttet fra landet til byen, at bevæge sig, at dyrke sport og friluftsliv, at se og sanse den natur, der omgiver os, og opmærksomt følge dens gang. Når hylden blomstrer, er det Johannes V. Jensens knappe digt "Envoi", der sammenfatter billedet af de lyse skærme, hvis hænder breder sig svalt mod sommermånen, år efter år.

En aktiv side af Johannes V. Jensens natursans bestod i at tage varsom og forpligtende hånd om den danske natur, at bevare dele af den gennem en fredning. Men karakteristisk nok skulle fredningen ikke kun omfatte heder og skove, men også de kulturmindesmærker i det danske landskab, som f. eks. gravhøjene er. Tidligt engagerede han sig i Danmarks Naturfredningsforenings arbejde og var i 1930'erne aktivt medvirkende til fredningen af bl.a. de himmerlandske hedearealer og Dollerup Bakker og til gennemførelsen af fredningsloven i 1937. I "Danmarkssangen" ("Hvor smiler fager den danske Kyst" fra 1926) er hans

syn sammenfattet i den næstsidste strofe, hvor jordbrugeren og tømreren nævnes før krigeren:

Hvad Haanden former er Aandens Spor.
Med Flint har Oldbonden tømret, kriget.
Hver Spaan du finder i Danmarks Jord
er Sjæl af dem der har bygget Riget.
Vil selv du fatte
dit Væsens Rod,
skøn paa de Skatte
de efterlod!

Ligesom Johannes V. Jensens billedhuggervirksomhed, der først nu bliver tilgængelig for et større publikum, er hans fredningspolitiske indsats en af de mange aktiviteter, der trænger til at blive grundigere belyst. Hertil kan lægges hans mangfoldige udveksling med Fynsmalerne. Der bliver nok at tage fat på for det nye museum i Farsø.

Men forfatterskabet – det skal læses.

Litteratur om Himmerland og Kjær Herred

Af Tove Michelsen

Littteraturlisten dækker perioden august 2011-november 2012. Det er ikke en fuldstændig bibliografi, men en inspirationsliste. Hovedvægten er lagt på lokalhistorie, erindringer og romaner. Endvidere er medtaget lokalhistoriske årsskrifter og tidsskrifter, der stadig udkommer.

En detaljeret registrering af litteratur om Region Nordjylland findes i Nordjyllandsbasen – en database, der indeholder bøger, tidsskrifter og artikler om region Nordjylland. Det er her, man finder alle artiklerne fra de lokalhistoriske årbøger og tidsskrifter registreret. Herunder selvfølgelig også alle artikler fra samtlige årgange af "Fra Himmerland og Kjær Herred".

Nordjyllandsbasen findes på Aalborg Bibliotekernes biblioteksbase www.aalborgbibliotekerne.dk. Alle data fra Nordjyllandsbasen kan også søges i den landsdækkende biblioteksbase www.bibliotek.dk.

Region Nordjylland er den geografiske grænse for de publikationer, vi anskaffer til Aalborg Bibliotekernes Lokalsamling. Vi søger at skabe en komplet samling og vil derfor meget gerne have besked, hvis vi skulle have overset nogle udgivelser.

HistorieAalborg – lokalhistorie og slægtsforskning – fælles betjening

Lokalhistorie og slægtsforskning tiltrækker mange og for at lette adgangen for brugerne har Aalborg Bibliotekerne og Aalborg Stadsarkiv haft fælles betjeningsfunktion siden 2009.

Aalborg Bibliotekernes Lokalsamling er derfor at finde på HistorieAalborg, Aalborg Stadsarkiv, Arkivstræde 1. Mail: historieaalborg@aalborg.dk. På HistorieAalborg finder man:

Aalborg Stadsarkiv.
Aalborg Bibliotekernes Lokalsamling.
Det danske Udvandrerarkiv.
Slægtsforskning.
Borgerservice (pensions- og eksamenspapirer, folkeregister oplysninger).

Undervisning, studiekredse, workshops, projektvejledning i lokalhistoriske emner på alle niveauer fra børnehave til universitet til voksenundervisning.
Udstillinger, film, foredrag, musik, temadage etc.

Nordjylland

Fra Kjær Herred / redaktører: Henrik Gjøde Nielsen, Inger K. Bladt ; diverse: Henrik Gjøde Nielsen, Knud Knudsen, Klem Thomsen. - Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred, 2011 - 96 sider (Fra Himmerland og Kjær Herred 1912-2012 ; bind 4)
Med litteraturhenvisninger

Nordjyllands Pelsdyravlerforening 1937-2012 : historier fra de sidste 25 år / redaktør: Anne Marie Glistrup ; fotografer: Anne Marie Glistrup, Jesper Clausen. - Degn Forlag, 2012 - 80 sider

Wagner-Augustenborg, Bjarne
Gode gud, send mig hjem : tyske soldater og flygtninge i Nordjylland 1940-1949 / forfatter: Bjarne Wagner-Augustenborg ; medforfatter: Aalborg Stadsarkiv. - Lemuel Books, 2012 - 233 sider
Beretningen om de tyske soldater og flygtninge som døde i Nordjylland i tiden under og efter 2. verdenskrig.

Winther, Preben Borggren
De sætter kulør på Nordjylland : kunstnere fra Region Nordjyllands 11 kommuner / forfatter: Preben Borggren Winther ; kunstnere: Henrik Godsk ... m.fl. Dronninglund Kunstcenter, 2011 - 39 sider

Mariager Fjord

Andersen, Lise
Møllerne omkring Mariager Fjord / forfatter: Lise Andersen. - Forlaget Nordjylland : for foreningen Lokalarkiver i Mariagerfjord Kommune, 2012. - 160 sider

Gammelt nyt : lokalhistorie fra Sydøsthimmerland. Museumsforeningen for Hadsund og Omegn : Lokalhistorisk Forening for Als og Omegn : Lokalhistoririsk Forening for Veddum og Omegn :

Lokalhistorisk Forening for Skelund og Omegn : Lokalhistorisk Forening for Øster Hurup og Omegn, (Udkommet siden 1987)

Hadsund bogen. - 2010-. - Legimus, 2010-

Myrup, Karen
Hurup skole / forfatter: Karen Myrup. - 1. udgave. - Øster Hurup Lokalhistoriske Arkiv, 2011. - 78 sider

Årsskrift / \Hobro Museumsforening\. - Hobro Museumsforening, (Udkommet siden 1988)

Rebild

50 år med Støvring Kraftvarmeværk 1961-2011 / redaktør: Anneke Lyngholm ; medredaktører: Claus Haparanda, Søren Kjær, Jan Kragelund. - Støvring Kraftvarmeværk, 2011 - 37 sider

Bugge Mortensen, Henrik
Rebild Bakker [bog + film (dvd)] : dansk-amerikanske forbindelser. - Skørping : Rebild, 2012 - 261 sider , 1 dvd-video
Indhold (bog): Kort over Rebild Bakker ; De rejste vestpå ; Brobyggerne ; "Manden for det hele" ; De købte et hedelandskab ; Skabt af is og smeltevand ; Landsbyen på toppen af bakkerne ; Vejret var ikke i festhumør ; Ørnens sommerresidens ; Lokale kræfter arrangerer Rebildfesten ; Små og store fester ; Striden i Rebild Bakker ; De sagnomspundne kimbrer ; Idéen blev søsat på Atlanten ; "Turistvarerædslerne" ; Ingen fest i fem år ; Direkte fjernsynstransmission fra Rebild Bakker ; De mange berømtheder ; Indianerne kom til Rebild ; Vicepræsidenten kom på besøg ; Paraplyernes fest ; Rødderne kan man ikke løbe fra ; Traditionernes fest
Indhold (dvd-video): Historien om Rebildfesten og Rebild Bakker = The story of the 4th of July celebrations and Rebild Bakker ; Historiske klip fra Rebild fester ; Turistfilm fra Rebild Bakker - 1938: optagelse E. Rasmussen

Danmarks dybeste hemmelighed : REGAN VEST, regeringens og kongehusets atombunker / forfattere: Poul Holt Pedersen, Karsten

Pedersen ; fotograf: Karsten Pedersen ; tegner: Karsten Pedersen ; forord: K.G.H. Hillingsø. - Billesø & Baltzer, 2012 - 299 sider
Historien om bunkeren REGAN VEST, der blev opført i 1960'erne dybt under jorden i Rold Skov, med det formål at kunne rumme regeringen, kongehuset, forsvarschefen og de ledende embedsmænd fra centraladministrationen, i tilfælde af atomkrig
Med litteraturhenvisninger og link

Egnsminder fra Skørping Kommune / udgivet af Lokalhistorisk Arkiv for Skørping Kommune. – (Udkommet siden 1992 -)

Folk fortæller : årsskrift \Nørager\. - Boldrup Museumsforening, (Udkommet siden 1978)

Hanen : nye tidender om gamle emner. - [Svenstrup] : Støvring Kommunes Lokalhistoriske Forening, (Udkommet siden 1973)

Holme, Hanne
Skibsted Kirke / forfatter: Hanne Holme ; fotograf: Hanne Holme. Skibsted Menighedsråd, 2011 - 20 sider

Qvistorff, Helge V.
De drog ud - men glemte ikke : Rebildfesten gennem 100 år / forfatter: Helge V. Qvistorff ; på vegne af: Rebildselskabet. - Jysk Lokalhistorisk Forlag, 2012 - 141 sider
Om Rebildselskabet og Rebildfestens historie, hvor man hvert år på den amerikanske uafhængighedsdag fejrer de danske udvandrere og samhørigheden mellem Danmark og USA

Vesthimmerland
Bråten, Jens
Fra Brugsforeningen for Aars & Omegn til Kvickly Aars : jubilæumsbog 1911- 2011/ forfatter: Jens Bråten. - 2011 - 90 sider

Christensen, Søren
Fra tanke til handling / forfatter: Søren Christensen ; redaktør: Søren Christensen ; fotograf: Søren Christensen.: Himmerlands Udviklingsråd, 2012 - 216 sider

Glerup, Martin
Aars Varmeværk : 25 års glødende engagement / forfatter: Martin Glerup. - Aars : Aars Varmeværk, 2011. - 19 sider

Årbog / \Vesthimmerlands Museum\. - 1. årgang (2009)-. - Aars : Vesthimmerlands Museum : Vesthimmerlands Museumsforening, 2009-

Aabybro
Bavnen : meddelelser fra Lokalhistorisk Forening for Aaby Sogn (Udkommet siden 1988)

Aalborg
Billeder af 6. Sct. Georgs Gildes historie : jubilæumsskrift for 10-året 2002 - 28. april - 2012 / redaktører: Erik Messmann, Bente Bo, Jørgen Orlien. - [6. Sct. Georgs Gilde],2012 - 24 sider

Bjerg-posten : medlemsblad. - [Nibe] : Lokalhistorisk Forening i Frejlev, Nørholm, Sønderholm Sogne, (Udkommet siden 1977)

Byvandring 2 i Vejgaard / redigeret af Kurt Svendsen og Kaj N. Pedersen. - Vejgaard Lokalhistoriske Forening, 2012-. - dvd-videoer
Del 1 & 2 (lige numre). - 2012. - 1 dvd-video l ca. 43 min

Egnsmindesamlingen for Sulsted og Ajstrup Sogne : Årsskrift. - Sulsted : Foreningen Egnsmindesamlingen, (Udkommet siden 1993)

Gistrup - på kanten af Lundby Bakker. - [Gistrup] : Nøvling Sogns Lokalhistoriske Arkiv, 2011 - 191 sider
Bogen om Gistrups fortid fortæller i ord og billeder om erhvervsliv, gamle gårde og markante personer fra det gamle Gistrup og helt frem til byens nuværende størrelse

Gjøde Nielsen, Henrik
En by i krig - Hals / forfatter: Henrik Gjøde Nielsen ; redaktør: Frede Uhrskov. - 1. udgave. - Uhrskov, 2012 - 156 sider

Gjøde Nielsen, Henrik
En by i krig - Aalborg / forfatter: Henrik Gjøde Nielsen ; redaktør: Frede Uhrskov.: Uhrskov, 2012. - 136 sider

Gjøde Nielsen, Henrik
Glæder og genvordigheder i Gandrup / forfatter: Henrik Gjøde Nielsen. Museumsforeningen for Hals Museum : Forlaget Nordjylland, 2011 - 60 sider
Nogle af artiklerne har tidligere været publiceret i Hals Avis, Årsskrifter for Hals Museum og Museumsforening m.fl.
Af indholdet: Af Gandrups ældste skolehistorie. Fotografer i Gandrup. Gandrup Stationsby - Gandrup Teglværk. Avisen. Kister og kontroverser. Julens glæder og genvordigheder. Gandrup Bogtrykkeri

Gjøde Nielsen, Henrik
Hals Skanse i renæssancetiden / forfatter: Henrik Gjøde. - Hals : Museumsforeningen for Hals Museum : Hals Museum : Forlaget Nordjylland, 2011 - 80 sider
Indhold: Hals Skanse og Hals by. Hals Skanse 1625-1677. Hals Købstad 1656. To viser
Med litteraturhenvisninger

Gjøde Nielsen, Henrik
Hals Skanse under enevælden / forfatter: Henrik Gjøde. Museumsforeningen for Hals Museum, Forlaget Nordjylland 2012. 160 sider. Med Litteraturhenvisninger.

Henriksen, Trolle
Under hammeren - en auktionskrønike fra Aalborg 1934-2006 / forfatter: Trolle Henriksen ; forord: Lars Brix. - Aalborg : Eget forlag, 2012 - 198 sider
Forfatteren fortæller om auktionshuset, Trolle Henriksens Auktioner, ved hjælp af bevarede salgslister, scrapbøger, notater samt erindringer. Han overtog firmaet i 1978 fra sin far, Henri Henriksen. Det er en fortælling om det gamle Aalborg og de mennesker, der var med til at skabe byens historie

Hip hop Freja op - Aalborg Freja 100 år / redaktører: Keld Jensen, Jørgen Pyndt. - Aalborg Freja, 2012 - 175 sider

Hændernes værk gennem 100 år : MTS : M. Thomsen Støtt, Aalborg A/S 1911-24.august-2011 forfattere: Jørgen Hagelquist ... [et al.] ; redaktører: Jørgen Hagelquist ... [et al.]. - [M. Thomsen Støtt, Aalborg A/S], 2011. - 35 sider

Iversen, Erik
Packness - arkitekten / forfatter: Erik Iversen ; redaktører: Erik Iversen, Jørgen Elsøe Jensen. - Hasserisstuerne, 2011 - 379 sider : Om arkitekten og kongelig bygningsinspektør Ejnar Packness (1879-1952), der praktiserede som arkitekt i Aalborg fra 1909 og opførte markante bygninger over det meste af det nordlige Jylland, både for private og for offentlige myndigheder
Med litteraturhenvisninger

Jensen, Gunnar
St. Restrup 1912-2012 : fra herregårdsmark til lokalsamfund / forfatter: Gunnar Jensen. – St. Restrup Samråd, St. Restrup Landsbyforening og Lokalhistorisk Forening for Frejlev, Nørholm og Sønderholm Sogne, 2012 – 223 sider

Jubilæumsskrift 1922-2012 : Dansk Amerikansk Klub. - Dansk Amerikansk Klub i Aalborg, 2012 - 56 sider

Jubilæumsskrift for Aalborg Roklub [bog + Tekst (dvd-rom)] / redaktion: Peter Laubek, John T. Terp, Steen Villadsen ; redigering: Peter Laubek, John T. Terp, Steen Villadsen. Aalborg Roklub [tekst (dvd-rom)] : 125 år, 1886-2011 : Aalborg Roklub, 2011 - 1 bog (136 sider), 1 dvd-rom

Knudsen, Knud
Varietéen på Frederikstorv / forfatter: Knud Knudsen. - Selskabet for Aalborgs Historie : i samarbejde med Aalborg Stadsarkiv : Aalborg Historiske Museum,2011 - 137 sider
(Aalborgbogen ; 2011)
Den gamle bygning, der nu huser "Grand" har sin egen historie, men afspejler desuden Aalborgs historie, forvandlingen fra spids-

borgerlig by til industriby med fabrikker og en stærk arbejderbevægelse. Den gamle Varité åbner et vindue over et århundredes forlystelsesliv i byen
Med resumé på engelsk
Indhold: Varietén på Frederikstorv. Aalborg omkring 1900 - "den gamle tid": Aalborg Varieté og Koncertsal 1898. Aalborg 1914-45 - krisetider: Arbejdernes Forsamlingsbygning i 1918 ; Revyernes tid ; Folketeatret 1927-1933 ; Eldorado-Varietéen 1933- 1940 ; Grand under besættelsen 1940-45. Aalborg efter 1945 - "velfærdsbyen": Arbejdernes Forsamlingsbygning efter krigen ; Smederevy på Frederikstorv 1940-1962 ; Mælkepop 1964-1968 ; Efter Arbejderpartiet - dans "for de unge på 40" ; Grand som rytmisk spillested i Aalborg? ; Grand - med sjæl og hundrede års historie
Med litteraturhenvisninger

Kunsten - historien om museet = Kunsten - history of the museum / redaktører: Gitte Ørskou, Aase Bak, Erik Jønler ; oversætter: Glyn Jones. - Kunsten Museum of Modern Art Aalborg, 2012 - 158 sider
Udgivet i anledning af Kunsten Museum of Modern Art Aalborgs 40 års jubilæum 8. juni 2012
Af indholdet: Kunstens historie. Kunstmuseet. Bygningen. Samlingen. Udstillingerne

Lokalhistorisk Forening for Sejlflod Kommune. 1980-
Lokalhistorisk Forening for Sejlflod Kommune. - Nr. 1-. - Storvorde : Lokalhistorisk Forening for Sejlflod Kommune, 1980-
Nr. 35 : Karen Palsgaard / redaktører: Rigmor Sørensen ... [et al.], Lokalhistorisk Forening for Sejlflod Kommune Redaktionsudvalget. - 2011 - 32 sider

Lybech, Arne
Hvor mennesker mødtes og mødes / forfatter: Arne Lybech. - [Ny udgave]. - Legimus, 2011 - 90 sider

Nielsen, Arnth
Danmarksgades skole + 1. lærerår / forfatter: Arnth Nielsen. - Kyst, 2012. - 295 sider
Med litteraturhenvisninger

Nielsen, Flemming
Byens værft [bog + film (dvd)] : Aalborg Værfts historie 1912-2012 - Frederikshavn Maritime Erhvervspark A/S, 2012 - 1 bog (334 sider) - 1 dvd-video (69 min.) :
Bog: Af / Flemming Nielsen ; redigering: Lisbeth Steen. . Med litteraturhenvisninger
Dvd-video: Manuskript Flemming Nielsen ; producer Morten Schødt. . Produceret af Oscar Film, Frederikshavn Maritime Erhvervspark og Aalborg Stadsarkiv

Olsen, John Erik
Sådan så der ud! : en bytur i Aalborg i gamle dage / forfatter: John Erik Olsen. -: Legimus, 2011 - 128 sider

Petersen, Viggo
Lillevorde kirke / forfatter: Viggo Petersen ; oversætter: David Earle Robinson. - [Lillevorde] : Lillevorde Menighedsråd, 2012. - 23 sider : ill. i farver

Ricard, Ole
Gabadela Jazzband "de sidste 11 år" / forfatter: Ole Ricard.: kahrius.dk, 2012 - 64 sider

Stemmer fra en bydel - etnicitet, køn og klasse i Aalborg Øst / forfattere: Ann-Dorte Christensen, Sune Qvotrup Jensen ; medforfattere: Stine Thidemann Faber, Jakob Skjøtt-Larsen ; diverse: Jan Brødslev Olsen ; fotograf: Jan Brødslev Olsen: Aalborg Universitetsforlag, 2012 - 291 sider

Sundsholmeren. Udgivet af Nørresundby/Sundby-Hvorup Lokalhistoriske Forening. Udkommet siden 1983)

Sørensen, Ove
Det slidsomme liv - og lyspunkterne : en fortælling om 3 kvinder og Kirkens Korshærs familiearbejde i Aalborg / forfatter: Ove Sørensen ; redaktør: Ove Sørensen ; fotograf: Carsten Andersen. - [Kirkens Korshær, Aalborg], 2012 - 34 sider

Vodskov Idrætsforening 50 år / på vegne af: Vodskov Idrætsforening. - [Vodskov] : [Vodskov Idrætsforening], 2012 - 36 sider

Årbog / \Nordjyllands Historiske Museum\. - 2010-. - Aalborg : Nordjyllands Historiske Museum, 2011-

Årsskrift / \Museumsforeningen for Hals Kommune: Lokalhistorisk Arkiv for Hals Kommune, 1990 -

Romaner og erindringer mv.

Brovst, Bjarne Nielsen
Originaler i Nordjylland / forfatter: Bjarne Nielsen Brovst. - Højer, [Bind] 1 / redaktør: Henrik Højer Mikkelsen ; tegner: Frede Fabek. - 2012. - 87 sider
Indhold: Bette Lambert ; Imi ; Alverdens Casper ; Carl Arvid Volden ; Børge Thorlacius-Ussing ; Tordenkalven

Christensen, Aage
Krigsfaren / forfatter: Aage Christensen ; redaktør: Camilla Faieq Jensen. - Mellemgaard, 2012 - 285 sider
Adam bor i en forstad til Aalborg og lever livet som alle unge gør det. Alt forandres dog, da Danmark besættes, og Adam bliver vidne til tyskernes grusomheder. Han bliver derfor en aktiv del af modstandsbevægelsen, og gradvis bliver missionerne mere og mere risikable. Snart må han vælge mellem ansvaret for sin familie og sit ufødte barn eller kampen mod tyskerne

Geisnæs, Erik
Frelser, frelser, frelser : gjorde man et barn fortræd? / forfatter: Erik Geisnæs. - 2012 - 96 sider

Gjøde Nielsen, Henrik
Tre stykker og en fortale. Skuespil af Henrik Gjøde. Indhold: Mellem myte og historie. Et sognerådsmøde. Sværdet og korset. Godtfolk og galninge. Mellem myte og historie – forfatterens oplæg på konference afholdt af Landsforeningen for dramatisk virksomhed, Danske Dramatikere m.fl., 2012. Et sognerådsmøde – opført af Amatørscenen Skansen 1999. Sværdet og korset –

opført af Amatørscenen Skansen 1999. Godtfolk og galninge – opført af Det Hem´lige Teater 2009. Forlaget Nordjylland 2011. 80 sider.

Jakobsen, Per
Frugtavlerens søn : en hyldest til livet / forfatter: Per Jakobsen ; medforfatter: Bjarne Sølvtoft. - 1. udgave. - Gistrup : Afola, 2012 - 93 sider

Møllehave, Johannes
En himmerlandsk mundfuld : lystlæsning af Johannes V. Jensens 40 Himmerlandshistorier : fra gru til glæde / forfatter: Johannes Møllehave ; tegner: Mette Dreyer. - 2. udgave. - Kbh. : Lindhardt og Ringhof, 2012 - 315 sider
Johannes Møllehave fortæller og fortolker Johannes V. Jensens Himmerlandshistorier og viser bl.a. hvordan historierne fra Himmerland er inspireret af de islandske sagaer
Med litteraturhenvisninger

Pedersen, Just Carl
Se dig tilbage / forfatter: Just Carl Pedersen. - 2012 - 154 sider
Forfatteren beskriver især sin medvirken i modstandsbevægelsen i Aalborg under 2. verdenskrig. Han blev bl.a. betroet oprettelsen og ledelsen af tre flygtningeruter fra Jylland til Sverige

Smærup Sørensen, Jens
Hjertet slår og slår : roman / forfatter: Jens Smærup Sørensen. - Gyldendal, 2012. - 215 sider
Jeg-fortælleren er taget tilbage til sin hjemstavn på Nibe-egnen, hvor faderen ligger for døden. Det bliver samtidig til en fortælling om livet på landet for ikke så længe siden og et problematisk fader-søn forhold

Weisbjerg Jakobsen, Inger
Inger fra Vennersborg / forfatter: Inger Weisbjerg Jakobsen. - [Gistrup] : Afola, 2012 - 73 sider

Meddelelser fra styrelse og redaktion

Mindeord – Karl Nielsen

"Fortiden er et stort hav af stemmer, som det er historikerens kunst at give hver sin vægt." Ordene er nok historikeren Erik Arups beskrivelse af sin egen metier. Den kunst øvede og mestrede en af Arups kolleger i faget i et langt og flittig kulturhistorisk virke her i vor kreds: Lektor Karl Nielsen i Ranum.

I en alder af 87 år og efter en tids sygdom og svaghed døde Historisk Samfunds mangeårige styrelsesmedlem, fhv. lektor ved Ranum Statsseminarium Karl Nielsen den 24. august 2011.

Karl Nielsen fødtes i Køng Sogn på Fyn og kom efter læreruddannelse, et par års militærtjeneste, videreuddannelse og en række lærerår ved skolevæsenet i Lyngby-Tårbæk i Nordsjælland til Ranum Statsseminarium, hvor han virkede som lærer i historie frem til 1986. En lang og omfattende virksomhed i folkeskolens og læreruddannelsens tjeneste blev således Karl Nielsens livsgerning.

De vesthimmerlandske egnes topografi og historie tog Karl Nielsen straks under observation. At han lod andre få del i sin forskning og i sin indsigt, røber de mange artikler og kronikker i tidsskrifter og årbøger. Også i vort selskabs årbog. Her bidrog han med en lang række velskrevne og vægtige artikler. Især rettede han stor opmærksomhed mod egnene "sønden for Malle Bakke," for nu at bruge hans eget udtryk. Her var rige kulturspor fra forskellige tider: Vitskøl Kloster, herresædet Bjørnsholm og to gange Ranum Seminarium.

To af Karl Nielsens store arbejder skal nævnes:

"Vor mand og råd," den interessante monografi om Bjørn Andersen til Stenalt, Bjørnsholm og Vaar. Bogen kaster lys over såvel titelpersonen som over tiden.

Et andet mesterstykke fra Karl Nielsens hånd er den kulturhistoriske perle "Verden sert fra Vesterbølle." Bogen portrætterer den sympatiske præst – Holbergs samtidige – Laurids Axelsen, der sad i sit præstekald i Vester- og Østerbølle i årene 1681-1717 og omhyggeligt noterede, hvad han fandt bemærkelsesværdigt i sin tid og i den verden, som omgav ham. Med "Verden set fra

Vesterbølle" bringer Karl Nielsen et væld af kulturhistorisk stof. Ikke kun fra Axelsens berømte og skattede dagbøger, men også fra Vesterbøllepræstens embedsbøger.

Stor omhu og præcision prægede Karl Nielsens arbejder. For han ville kun meddele sikker viden om fortiden og i det en form, så også ikke-fagmanden kunne tilegne sig den. Den tekst, han havde i arbejde gav han ikke fra sig, før han selv var tilfreds, og det blev han ikke let.

I vort selskabs styrelse kom Karl Nielsen i 1979. Her fik han sæde i redaktionsudvalget og i forretningsudvalget. Begge poster varetog Karl Nielsen indtil han i 1995 efter 16 års særdeles kompetent og højt anerkendt virke i styrelse og redaktion bad sig fri. Som en påskønnelse af en usædvanlig stor og højt kvalificeret indsats blev Karl Nielsen i 1996 udnævnt til æresmedlem af Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred.

Karl Nielsen løste i sit lange liv mange kulturhistoriske opgaver, også den vigtigste: At kaste lys over levevilkår for tidligere generationer. Hans navn vil huskes, og han vil mindes som en af de store kulturhistorikere i Himmerland.

Gunnar H. Rebstrup

Beretning 2012

Generalforsamlingen blev afholdt efter Ketty Johanssons foredrag og rundvisning i Raschgården, Urtehaven og Pibemagerhuset i Nørresundby den 19. september.

Formanden bød velkommen til generalforsamlingen og aflagde følgende beretning om virksomheden i det seneste år:

"Som sidste år har vi også i år oplevet en mindre tilbagegang i medlemstal. Ved udgangen af 2011 var vi 420 medlemmer, i dag 407 medlemmer. Vi må også konstatere, at vi ikke i samme grad som tidligere har været i stand til at opnå ekstern økonomisk støtte til foreningen. Vesthimmerlands Kommune støtter nu som eneste. Heller ikke vore ansøgninger om støtte til det fjerde bind i jubilæumsserien gav udbytte. Klem Thomsen vil redegøre mere udførligt for regnskabet under næste punkt på dagsordenen. Foreningens økonomi er trods det skuffende resultat af vore ansøgninger stadig acceptabel, og vi kan betale den sidste udgivelse

i jubilæumsserien, nemlig skriftet om Historisk Samfund i 100 år, som er under udarbejdelse. Vi har en rimelig økonomi trods bortfald af tilskud.

Vi arbejder også i år med en dobbeltudgivelse, både årbogen 2012 og jubilæumsskriftet om Historisk Samfund gennem 100 år. Hermed er vi nået til sidste bind i serien.

Årbogen for 2011 – årgang 100 – blev præsenteret ved et vellykket arrangement på Stadsarkivet med mange fremmødte og livlig debat.

Vi har i styrelsen diskuteret forskellige former for arrangementer i jubilæumsåret, bl.a. et større arrangementer om lokalhistoriens fremtid, men besluttede ikke at kaste os ud i det af hensyn til foreningens økonomi. Vi arbejder dog stadig med tanken og har tænkt os at undersøge mulighederne for, at vi i fællesskab med de øvrige kulturhistoriske foreninger, museer og arkiver kunne få arrangeret noget sådan.

I anledning af jubilæet har vi planlagt to arrangementer i november, hvor vi inviterer medlemmer og gæster og præsenterer jubilæumsskriftet. Meddelelse herom kommer ud i Nyhedsbrevet.

Årbogen er også langt fremme og vil blive præsenteret ved et arrangement på Stadsarkivet i december.

I anledning af 100-års jubilæet spiste styrelsen med gæster – alle for egen regning – en middag på Phønix efter en interessant byrundvisning, hvor Henrik Gjøde Nielsen, Jens Topholm og Inger K. Bladt fortalte.

Senere havde vi et arrangement i byrådssalen i Det gamle Rådhus i Nørresundby med præsentation af Fra Kjær Herred (2011), hvor bl.a. Ketty Johansson talte.

Byvandringen i Hadsund, "i Hans Kirks fodspor", som Lise Andersen stod for, var meget velbesøgt og vellykket.

Derimod måtte vi aflyse sommerudflugten til Vesthimmerland p.g.a. manglende tilslutning.

Arbejdet i styrelsen har som altid fungeret fint. Vi har måttet omorganisere os i forbindelse med den fysiske flytning af lager og ekspedition fra Hals. I forbindelse hermed har vi i den mellemliggende periode valgt ny næstformand og sekretær, nemlig Flemming Sørensen, som nu står for ekspedition af bøger m.m. Vort lager er nu flyttet fysisk til Stadsarkivet, men næstformanden

har et mindre boglager på bopælen, så vi regner med at ekspedition af bestillinger kan gå lige så kvikt som hidtil."

Efter en debat om medlemssituationen og en orientering om den kommende årbog blev beretningen godkendt.

Kasserer Klem Thomsen redegjorde herefter for økonomien og gjorde herunder rede for den omlægning af regnskabet, som er sket siden sidste regnskabsaflæggelse. I sin nuværende form, hvor udgifter til årets årbog er anført i samme år, som årbogen udkommer, finder vi, at regnskabet giver et mere præcist billede af udgifter og indtægter i det gældende regnskabsår. Regnskabet blev herefter godkendt.

På valg var Knud Knudsen og Finn Rindom Madsen. Begge var villige til at genopstille og blev genvalgt.

Efter generalforsamlingen konstituerede styrelsen sig med genvalg på alle pladser.

Historisk samfunds styrelse
Knud Knudsen, Aalborg, formand.
Flemming Sørensen, Romdrup-Klarup,
næstformand og sekretær.
Klem Thomsen, Vester Hassing, kasserer.
Henrik Gjøde Nielsen, Aalborg, redaktør.
Broder Berg, Aars.
Inger Kirstine Bladt, Aalborg.
Arnt Johansen, Skørping.
Bent Kanstrup, Aalborg.
Finn Rindom Madasen, Aalborg.
Thorkild Nielsen, Aars.
Jens Topholm, Aalborg.

Forretningsudvalg
Knud Knudsen.
Flemming Sørensen.
Klem Thomsen.
Henrik Gjøde Nielsen.

Redaktør
Henrik Gjøde Nielsen.

Redaktionsudvalg
Border Berg.
Knud Knudsen.
Henrik Gjøde Nielsen.
Thorkild Nielsen.
Jens Topholm.

Turudvalg
Inger Kirstine Bladt.,
Broder Berg.
Bent Kanstrup.
Finn Rindom Madsen.
Flemming Sørensen.
Arnt Johansen.

Torsdagforedrag
Jens Topholm.
Knud Knudsen, suppleant.

It-ansvarlig
Knud Knudsen.

Formand
Knud Knudsen,
Aalborg Universitet,
Institut for Kultur og Globale Studier,
Historie,
Kroghstræde 1,
9220 Aalborg Øst.
Tlf. arbejde 99 40 84 14.
Tlf. privat 98 18 29 61.
E-mail: kk@cgs.aau.dk.

Næstformand og sekretær
Flemming Sørensen,
Oldfuxvej 15,
9000 Aalborg.
Tlf. 98 18 62 20.
E-mail: taars@tdcadsl.dk.

Kasserer
Klem Thomsen,
Heden 9,
Vester Hassing,
9310 Vodskov.
Tlf. 98 25 72 67.
E-mail: klem@thomsen.tdcadsl.dl.

Redaktør
Henrik Gjøde Nielsen,
Oddesundvej 3,
9220 Aalborg Øst.
Tlf. 98 15 25 54.
E-mail: hfgn@mail.dk
Arbejde:
Aalborg Universitet,
Institut for Kultur og Globale Studier,
Historie,
Krogstræde 1,
9220 Aalborg Øst.
Tlf. 99 40 91 32.
E-mail: hgn@cgs.aau.dk.

Resultatopgørelse for 2011

HISTORISK SAMFUND FOR HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

Resultatopgørelse for 2011

			Regnskab 2011	Regnskab 2010
Kontingent			91.100,00	95.000,00
Tilskud	Vesthimmerlands Kommune	2.000,00	2.000,00	4.000,00
Salg af ældre årbøger			3.994,00	6.281,50
Renter			133,16	187,32
Indtægter i alt			**97.227,16**	**105.468,82**
Trykning (2 årgange) og forsendelse af årbog			94.355,50	63.122,50
Andel af udgifter ved torsdagsforedrag			4.000,00	5.150,00
Medlemsudsendelser			7.945,00	8.276,70
Udgifter ved ture			506,00	2.650,00
Kontorholdsudgifter			5.496,00	5.228,95
Kontingenter			2.500,00	2.500,00
Gebyrer			150,00	138,00
Hensættelser til 100-års jubilæet			21.000,00	18.000,00
Udgifter i alt			**135.952,50**	**105.066,15**
Årets resultat			**-38.725,34**	**402,67**

Status pr. 31. december 2011

Indestående bankkonto	80.577,08	100.102,42
Kontant beholdning	1.000,00	0,00
Tilgodehavende tilskud	0,00	1.000,00
Aktiver i alt	**81.577,08**	**101.102,42**
Formue pr. 1. januar	77.102,42	76.699,75
Årets resultat	-38.725,34	+402,67
Egenkapital pr. 31. december	38.377,08	77.102,42
Forudbetalt kontingent	33.200,00	23.000,00
Ikke overførte hensættelser	10.000,00	1.000,00
Passiver i alt	**81.577,08**	**101.102,42**

Hensættelseskonto

Hensættelseskonto pr. 1. januar	13.718,75	21.941,72
Tilskud	0,00	0,00
Renter	16,83	27,03
Årets hensættelser	21.000,00	18.000,00
Udgifter til jubilæumsbog	-23.750,00	-26.250,00
Hensættelseskonto pr. 31. december	**10.985,58**	**13.718,75**

Den uafhængige revisors påtegning

Til Historisk Samfunds generalforsamling
Jeg har revideret årsregnskabet for Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred for regnskabsåret 1. januar - 31. december 2011, omfattende resultatopgørelse, status og hensættelseskonto. Årsregnskabet aflægges efter lov om fonde og visse foreningers regler om god regnskabsskik.

Ledelsens ansvar for årsregnskabet
Ledelsen har ansvaret for at udarbejde og aflægge et årsregnskab efter god regnskabsskik i overensstemmelse med lov om fonde og visse foreninger. Dette ansvar omfatter udformning, implementering og opretholdelse af interne kontroller, der er relevante for at udarbejde og aflægge et årsregnskab uden væsentlig fejlinformation, uanset om fejlinformationen skyldes besvigelser eller fejl, samt valg og anvendelse af en hensigtsmæssig regnskabspraksis og udøvelse af regnskabsmæssige skøn, som er rimelige efter omstændighederne.

Revisors ansvar og den udførte revision
Mit ansvar er at udtrykke en konklusion om årsregnskabet på grundlag af min revision. Jeg har udført min revision i overensstemmelse med danske revisionsstandarder. Disse standarder kræver, at jeg lever op til etiske krav samt planlægger og udfører revisionen med henblik på at opnå høj grad af sikkerhed for, at årsregnskabet ikke indeholder væsentlig fejlinformation.

En revision omfatter handlinger for at opnå revisionsbevis for de beløb og oplysninger, der er anført i årsregnskabet. De valgte handlinger afhænger af revisors vurdering, herunder vurderingen af risikoen for væsentlig fejlinformation i årsregnskabet, uanset om fejlinformationen skyldes besvigelser eller fejl. Ved risikovurderingen overvejer revisor interne kontroller, der er relevante for foreningens udarbejdelse og aflæggelse af et årsregnskab efter god regnskabsskik i overensstemmelse med lov om fonde og visse foreninger, med henblik på at udforme revisionshandlinger, der er passende efter omstændighederne, men ikke med det formål at udtrykke en konklusion om effektiviteten af foreningens interne kontrol. En revision omfatter endvidere stillingtagen til, om den af ledelsen anvendte regnskabspraksis er passende, om de af ledelsen udøvede regnskabsmæssige skøn er rimelige samt en vurdering af den samlede præsentation af årsregnskabet.

Det er min opfattelse, at det opnåede revisionsbevis er tilstrækkeligt og egnet som grundlag for min konklusion.

Revisionen har ikke givet anledning til forbehold.

Konklusion
Det er min opfattelse, at årsregnskabet for regnskabsåret 1. januar - 31. december 2011 er aflagt efter lovgivningens og vedtægternes bestemmelse om god regnskabsskik for foreninger.

Aalborg, den 17. februar 2012

Hans Borch Christiansen
registreret revisor

Medvirkende ved
Fra Himmerland og Kjær Herred 2012

Kirsten Andersen, f. 1948, fhv. plejehjemsassistent, slægtsforsker.

Per Andersen, f. 1948, fhv. el-montør, I/S Nordkraft, slægts- og lokalhistoriker.

Henning Bender, f. 1944, mag.art., fhv. stadsarkivar, Aalborg Stadsarkiv og fhv. leder, Det danske udvandrerarkiv.

Per Dahl, f. 1947, mag.art., lektor i litteraturhistorie, Aarhus Universitet.

Gitte Christensen, f. 1973, informationsspecialist, Tarius.

Hans Støttrup Jensen, f. 1944, cand.scient.pol., fhv. rektor.

Aage Jørgensen, f. 1938, cand.art., fhv. lektor.

Tove Michelsen, f. 1953, Aalborg Bibliotekerne og Historie Aalborg.

Henrik Gjøde Nielsen, født 1960, cand.phil., ph.d.stipendiat, Aalborg Universitet.

Helge V. Qvistorff, f. 1938, forfatter.

Historisk Samfund for Himmerland og Kjær Herred er stiftet i 1912. Dets væsentligste opgave er at udgive årbogen Fra Himmerland og Kjær Herred, der er udkommet gennem alle årene siden foreningens oprettelse. Bogen rummer hvert år lokalhistoriske, kulturhistoriske og personalhistoriske artikler fra et område, der svarer til det gamle Aalborg Amt. Desuden indeholder årbogen en opdateret liste over lok

I sommerhalvåret afholde
museumsbesøg, historisk
sante steder i Nordjylland
de kulturhistoriske foreni
gene i Aalborg, som er e
ske emner. Samfundets n

Medlemmer af Historisk S
under Nordjyllands Historis
medlemmerne. Ud over årb
en række monografier, og l

Med dette udbud søger His
give et godt tilbud til histori
for områdets kultur og hist

Depot vok stop
46.4 Nordjylland
Fra Himmerland og Kjær herred
2012

4922333470 0 666 131 9

AALBORG BIBLIOTEKERNE

AALBORG BIBLIOTEKERNE